

OPUSCULA THEOLOGICA *et* SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

2026

4. évfolyam, 2. szám – Volume 4. Issues 2.

ISSN 2939-8398

<http://opuscula.wjlf.hu>

OPUSCULA
THEOLOGICA ET SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

Felelős szerkesztő: Hufnagel Levente

Szerkesztőbizottság

Elnök: Iványi Gábor rektor

Alelnök: Nagy Péter Tibor
Hufnagel Levente

Tagok:

A WJLF Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai

Szerkesztőség

Főszerkesztő: Hufnagel Levente

A főszerkesztő szakterületi helyettesei:

Bánlaky Pál (-2024), Bíró Zsuzsanna Hanna (2024-),
Hubai Péter, Lukács Péter, Majsai Tamás, Plank
Zsuzsanna, Török Zsolt (2024-)

Technikai szerkesztő: Hegyi Judit

Felelős kiadó:

Wesley János Lelkészképző Főiskola
1086. Budapest, Dankó utca 11.

SZERZŐKNEK. Tudományos közlemények
kéziratainak benyújtását várjuk valamennyi, a
főiskolán művelt tudományterületet érintően:

Vallás- és hittudományok, vallásszociológia, vallás-
és egyháztörténet, teológia.

Környezettudományok, földtudományok, ökológia,
élettudományok, környezetpolitika, fenntarthatóság.
Társadalomtudományok, szociológia, szociálpolitika,
szociális munka.

Neveléstudományok, pedagógia, oktatáspolitikai.
Fentiek határterületei és érintkező szakterületei.

**A kéziratokat csatolt file formájában az alábbi
címre várjuk: hufnagellevente@wjlf.hu.**

Részletes közlési feltételek a folyóirat honlapján
találhatók.

A kéziratok szerkesztőségi formai ellenőrzésén,
nyelvi ellenőrzésén, plágium ellenőrzésén és anonim
szakmai lektoráláson esnek át elfogadás előtt. Az
elfogadott cikkek PDF formátumban, szabad
hozzáféréssel (OA) kerülnek publikálásra.
Kérdésüket ugyanazon az e-mail címen ahová a
kéziratokat is várjuk!

Responsible editor: Levente Hufnagel

Editorial Team

Chairman: Gábor Iványi

Vice-Chairmans: Péter Tibor Nagy
Levente Hufnagel

Members of Editorial Board:

Members of Scientific Council of John Wesley Theological
College

Editorial board:

Editor-in-Chief: Levente Hufnagel

Deputy Editor-in-Chief:

Pál Bánlaky (-2024), Zsuzsanna Hanna Bíró (2024-), Péter
Hubai, Péter Lukács, Tamás Majsai, Zsuzsanna Plank, Zsolt
Török (2024-)

Technical Editor: Judit Hegyi

Publisher:

John Wesley Theological College
Dankó utca 11.
1086. Budapest, Hungary

TO THE AUTHORS. Interested in submitting to this
journal?

Researchers from all countries are invited to publish original
research papers and review articles of international interest
on the pages of Opuscula Theologica et Scientifica; in all
scientific profile of John Wesley Theological College.

Focus topics:

Religion and research; Society and research; Education and
research; Nature and research; Multidisciplinary and
methodological approaches.

**Manuscripts should be sent as attachments to:
hufnagellevente@wjlf.hu**

Publishing conditions can be found on the journal's website,
under Information for authors

Manuscripts undergo formal editorial checks, language
checks, plagiarism checks (CrossCheck) and professional
proofreading (double-blind peer review) before acceptance.
Accepted articles will be published in PDF format with open
access (OA).

If you have any questions, feel free to contact us at the same
e-mail address where we are also waiting for the
manuscripts!

KÜLDETÉSNYILATKOZAT

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Szenátusa úgy határozott, hogy „Opuscula Theologica et Scientifica – a WJLF tudományos közleményei” címmel angol-magyar nyelvű nemzetközi tudományos folyóiratot indít, melyet honlapján ingyenesen tesz olvashatóvá az érdeklődő nagyközönség számára minden mellékletével együtt. Hiszünk abban, hogy a nyílt hozzáférés (open access) és az értéknövelt (enhanced) publikációk az átlátható tudományosságot, a jövő és a társadalom hatékony szolgálatát jelentik.

Korábban is voltak kezdeményezéseink egy-egy szakhoz kötődő folyóirat, évkönyv létrehozására, a legutóbbi időkben szakterületekhez nem kötődő évkönyv létrehozására. Voltak, vannak más tudományos kiadványsorozataink is. Intézményünk egységének erősítésére most úgy döntöttünk, hogy jobb lesz, ha a folyóirat tudományos gyűjtőköre az intézmény szakmai profiljával egyezik meg, azaz valamennyi arculatunk képviselve van, amelyet doktori iskolánk, szakjaink, tanszékeink és kutatóintézeink fémjeleznek.

A folyóirat felhatalmazott szerkesztői a főiskola Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai, amellyel kollégáink munkájának elismerése és a közösség működésének szakmai demokratizmusa mellett foglalkozunk állást.

A folyóirat küldetését két pillér: a tudományos gondolkodás szabadsága és a társadalmi felelősségtudat jelöli ki. A WJLF-en kizárólag olyan szakok és tanszékek működnek, amelyek a társadalmi felelősségvállalást, szolidaritást, a közös jövő és a közjó szolgálatát támogatják a maguk szakterületén, mindezeket azonban nem a mainstream tudományosság normatív korlátai, kitaposott ösvényei és bevett gyakorlata mentén, hanem sajátosan „Wesley-s stílusban”: minden új próbálkozás, szokatlan megoldás vagy megközelítés felkarolásával, egy szabad vitára nyitott szellemben. Folyóiratunk nem tesz különbséget szerzőinek vallási vagy felekezeti hovatartozása, világnézete, politikai, etnikai vagy földrajzi hovatartozása alapján, a benyújtott kéziratokat anonimizált formában lektoráltatja.

A folyóirat lektori munkájának célja nem valamiféle tudományos közízlés szolgálata, hagyományok fenntartása, vagy a szakmai álláspontok szűrése, hanem kizárólag a szövegek minőségének javítása a szerző eredeti

elgondolásainak védelme mellett. Szabadság alatt a szabad vélemény-kifejtést értjük új tudományos eredmények interpretációi kapcsán, de elkötelezettek vagyunk a művek tartalmi igényessége mellett, ha kell a formai egyöntetűség vagy diszciplináris határok rovására is.

Folyóiratunk kizárólag eredeti tudományos közleményeket publikál, melyek lehetnek adatközlések, forrásközlemények, módszertani tanulmányok, kutatásismertetések, szakmai vagy szakpolitikai tanulmányok és szakirodalmi szemle jellegű szintézisek is. A tudományos művekhez tetszőleges támogató mellékletek (elektronikus appendixek) csatolhatók. Törekszünk arra, hogy folyóiratunk minél több referáló adatbázisba, repozitóriumba, tudománymetriai értékelő rendszerbe, ajánlott folyóiratlistába bekerüljön, így bizonyos formai szabályok alkalmazását előírjuk, de ezek a tartalom korlátozását nem érinthetik.

Célunk, hogy Kuhn-i értelemben vett normasértő, tehát a jövő tudománya felé mutató tanulmányokat is segítsünk eljuttatni a hazai és nemzetközi tudományos közélet vérkeringésébe, de emellett természetesen nyitottak vagyunk arra, hogy az intézményünk szakmai profiljába illeszkedő bármely hagyományos vagy a jelenlegi paradigmákhoz illeszkedő munkának is fórumot biztosítsunk.

Folyóiratunk öt fő dossziét tartalmaz. Az első négy a Vallás és kutatás, a Társadalom és a kutatás, az Oktatás és a kutatás valamint a Természet és a kutatás címet viseli, az ötödik pedig a még ezekbe sem besorolható egyéb (például módszertani, segédtudományi vagy multidiszciplináris) megközelítések számára nyitott. A dossziék nevében nem véletlenül nem tudományágak neve, hanem a világ egy-egy megismerendő területe szerepel: a tudományági határoktól való szabadságot is célul tűztük ki. Az öt terület egyformán fontos, sorrendjük csak azt fejezi ki, hogy e sorrendben alakultak tanszékeink, szakjaink.

Hiszünk abban, hogy folyóiratunk a maga szerény eszközeivel hozzá tud majd járulni az emberiség új fenntartható, szolidáris, szabad és demokratikus társadalmának intellektuális kiérleléséhez az esélyegyenlőség, tolerancia és a sokféleség tisztelete jegyében.

Iványi Gábor

MISSION STATEMENT

The Senate of the John Wesley Theological College has decided to launch an international scientific journal in English-Hungarian entitled "Opuscula Theologica et Scientifica - the scientific publications of the WJLF", which will be made available on its website free of charge to the interested public, including all its appendices. We believe that open access and value-added (enhanced) publications are an effective service to transparent science, to the future and to society.

In the past, we have also taken initiatives to create journals or yearbooks linked to specific disciplines, and more recently to create a non-disciplinary yearbook. We have had, and still have, other scientific publication series. In order to strengthen the unity of our institution, we have now decided that it would be better if the scientific collection of the journal were to be in line with the professional profile of the institution, i.e. all our profiles are represented, as marked by our doctoral school, our disciplines, our departments and our research institutes.

The authorised editors of the journal are current members of the College's Academic Council, in recognition of the work of our colleagues and in support of professional democracy in the community.

The mission of the journal is defined by two pillars: freedom of scientific thought and social responsibility. The WJLF is dedicated exclusively to disciplines and departments that promote social responsibility, solidarity, common futures and service to the common good in their respective fields, not within the normative constraints, well-trodden paths and established practices of mainstream scholarship, but in a distinctly "Wesleyan style": embracing every new attempt, unusual solution or approach, in a spirit of free debate. Our journal does not discriminate on the basis of authors' religious or denominational affiliation, worldview, political, ethnic or geographical affiliation, and submitted manuscripts are proofread anonymously.

The aim of the journal's editorial work is not to serve some kind of scientific public taste, to uphold traditions or to filter professional opinions, but solely to improve the quality of the texts while

protecting the author's original ideas. By freedom, we mean the free expression of opinions on the interpretation of new scientific findings, but we are committed to the quality of the content of works, if necessary at the expense of formal uniformity or disciplinary boundaries.

Our journal publishes only original scientific publications, which may include data releases, source communications, methodological studies, research reviews, professional or policy studies, and literature review syntheses. Scientific papers may be accompanied by any supporting annexes (electronic appendices). We strive to ensure that our journal is included in as many peer-review databases, repositories, scientometric rating systems and recommended journal lists as possible, so we impose certain formal rules, but these should not affect the limitation of content.

Our aim is to help bring studies that violate norms in the Kuhnian sense and thus are oriented towards future science into the national and international scientific community, but we are also open to any work that fits the professional profile of our institution, whether traditional or in line with current paradigms.

Our journal contains five main dossiers, the first four of which are entitled Religion and Research, Society and Research, Education and Research and Nature and Research, and the fifth is open to other approaches (e.g. methodological, ancillary or multidisciplinary) that cannot be classified under these headings. It is no coincidence that the names of the dossiers are not given by discipline, but by the area of the world to be explored: freedom from disciplinary boundaries is also an objective. The five areas are equally important, and their order is simply an expression of the order in which our departments and specialisations have been set up.

We believe that our journal, with its modest means, will contribute to the intellectual maturation of a new sustainable, inclusive, free and democratic society for humanity, based on equal opportunities, tolerance and respect for diversity.

Gábor Iványi

TARTALOMJEGYZÉK

A vallás és a kutatás

Alexa Aliz:

A Gaia-hipotézis és ökoteológiai értelmezései

1-17

Verba Erika:

Az ökoteológia és teremtésvédelem előtt álló kihívások és lehetőségek vizsgálata vallásanári nézőpontból

19-33

Lénárt Ferenc:

Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei A pünkösdi kereszténység körében

35-40

A társadalom és a kutatás

Inkei Péter:

Kultúrpolitika nemzetközi összehasonlításban

41-57

Kádár Zsuzsanna:

Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka és történelmi háttere (1933–2025)

59-78

Szabó Gábor Csaba:

Az alkoholista szülő hatása a nemi szerepek alakulására

79-86

Nagy Péter Tibor:

A Kelet-Nyugat kapcsolat (1975-2025) történetének emlékezetkulturális diszkurzusa

87-101

TABLE OF CONTENTS

Religion and Research

Alexa, Aliz:

The Gaia hypothesis and its ecotheological interpretation

1-17

Verba, Erika:

Examining challenges and opportunities in ecotheology and creation care: a religious education perspective

19-33

Lénárt, Ferenc:

The potential of the eco-congregation movement Within pentecostal christianity

35-40

Society and Research

Inkei, Péter:

Internation comparison of cultural policies

41-57

Kádár, Zsuzsanna:

Erzsébet Strassenreiter's legacy and historical background (1933-2025)

59-78

Szabó, Gábor Csaba:

The impact of the Alcoholic Parent on the Development of Gender Roles

79-86

Nagy, Péter Tibor:

Discourse on the Culture of Remembrance Regarding East-West Relations (1975–2025)

87-101

A GAIA-HIPOTÉZIS ÉS ÖKOTEOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSEI

[THE GAIA HYPOTHESIS AND ITS ECOTHEOLOGICAL INTERPRETATION]

ALEXA ALIZ

Wesley János Lelkészképző Főiskolaalexaaliz91@gmail.com

Abstract. This study presents the theoretical background of the Gaia hypothesis developed by James Lovelock and Lynn Margulis, along with its ecotheological interpretation. The theory places the Earth at its center, viewing it as a living, self-regulating system. The hypothesis does not position humans at the center; rather, it emphasizes the primacy of the Earth system. The study examines the extent to which this perspective can be reconciled with the biblical claim that God created humans to “cultivate” the Earth. It also reviews major scientific critiques of the Gaia theory. Furthermore, the paper introduces ecotheology as a relatively new field that seeks to connect religious and theological thinking with environmental issues. The ecotheological interpretation of the Gaia theory is significant, as it offers a new way of understanding the relationship between humans, nature, and creation. From this perspective, the Earth is not merely an object, but a system that calls for responsible stewardship, which can serve as a strong motivation for environmental protection.

Keywords: Gaia-hypothesis, ecotheology, Earth as a self-regulation system, criticism of Gaia theory, environmental ethics and theology

Bevezetés

Ez a cikk James Lovelock és Lynn Margulis által kidolgozott Gaia-hipotézissel foglalkozik és annak ökoteológiai megközelítésével. A tudományos közösség megosztott az elmélet megítélésében. Egyes kutatók erősen kritikusak vele szemben, rámutatva arra, hogy bár az a gondolat, miszerint a Föld egy harmonikus, az élőlények által fenntartott egységes rendszer, intuitív és vonzó, a valóságban a földi rendszer ennél jóval összetettebb, és megértése jelentős tudományos kihívást jelent. Emellett az az állítás, hogy az élőlények képesek stabilizálni a globális környezetet és az élet számára kedvező feltételeket fenntartani, empirikusan nehezen vizsgálható, és a rendelkezésre álló adatok csak korlátozott mértékben támasztják alá.¹ Vannak, akik úgy gondolják, hogy a bolygó szintű önszabályozás a különböző szinteken működő szelekciós és visszacsatolási folyamatok révén kialakulhat egy életben gazdag bolygón.² Az ökoteológia művelői körében is hasonló megosztottság figyelhető meg, amelyet a későbbiekben részletesen kifejtünk. Az elmélet ökoteológiai megközelítése azért is kiemelten fontos, hiszen a Gaia-kép a Földet egy élő rendszerként mutatja be, amely rámutat arra, hogy az ember felelősséggel tartozik a természet iránt, ne uralkodjon felette, hanem legyen részese. Mindez erősíti az egyének

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 1-17.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<http://www....> • ISSN.... (Online)

környezetvédelmi gondolkodását. Továbbá az ökoteológia összekapcsolhatja a Gaia-elképzelést vallási gondolkodással, azzal a gondolattal, hogy a Földre, mint egységes egész tekintsünk.

A cikk célja, hogy bemutassa a Gaia-hipotézis elméleti hátterét, valamint az azzal szemben megfogalmazott kritikai álláspontokat. Emellett röviden ismerteti az ökoteológia főbb jellemzőit, valamint a Gaia-hipotézis ökoteológiai értelmezéseit

Az elmélet háttere

A Gaia-hipotézis elnevezése az ókori görög Földistennő, Gaia nevéből származik. Az elmélet középpontjában az az elgondolás áll, hogy a Föld és annak biológiai rendszerei egy hatalmas egységként viselkedik. A Föld képes önmagát szabályozni, amely biztosítja, hogy a Föld környezeti feltételei az élet számára megfelelő tartományban maradjanak. Az elméletet a 70-es években James E. Lovelock, brit tudós, környezetkutató, valamint Lynn Margulis, biológus dolgozta ki. Ez az új szemlélet a globális ökológia és az evolúció értelmezésében eltér a klasszikus megközelítéstől, amely az ökológiai folyamatokat elsősorban a fizikai környezeti feltételekre adott biológiai reakcióként írja le. Annak a gondolata, hogy a biológiai és a fizikai környezet kölcsönösen együtt fejlődik már a 18. században megfogalmazódott³, de nem olyan erőteljesen, mint a Gaia-hipotézisben, amely szerint az élő rendszerek képesek befolyásolni és szabályozni az élettelen környezet folyamatait.⁴

Lovelock a 60-as évek végén a NASA-nak dolgozott a Mars életfelderítési módszerein. Lovelock a Viking űrszondák feladatából indult ki, de gondolatai a Marsról a Földre terelődtek. Egyik alapvető kérdése volt, hogy mi is az élet valójában és hogyan lehet azt úgy felismerni, hogy ne csak a földi formáit keressük? Lovelock egyik lehetséges válasza következtében az entrópia fogalmához fordult. Az entrópia a rendezetlenséggel azonos fogalom, és úgy gondolta, hogy az élet egyik elsődleges jellemzője, hogy csökkenti az entrópiát, azaz egyfajta rendezettséget hoz létre. Mindez a kortársak számára igen elvont gondolatot jelentett, de a Gaia-hipotézis mégis ebből az elképzelésből nőtte ki magát. Lovelock szerint a tudomány keveset foglalkozik az élettel, aminek lényegét nem igazán kutatják, és arra a következtetésre jutott, hogy ez azért lehetséges mert az ember ösztönösen felismeri mi az élő és mi az ami nem. Az emberek e képességét evolúciós előnynek nevezi. Mindezek következtében nem volt szükségszerű az életről tudományosan gondolkodni.⁵

Lovelock nem találja elégségesnek a fizikusok, többek között Schrödinger életmeghatározását⁶, aki szerint az entrópia a rendezetlenség mértéke és minél nagyobb annál rendezettebb egy rendszer, továbbá a termodinamika szerint a rendezetlenség felé halad minden zárt rendszer. Az élőlények azonban rendezettek, és képesek fenntartani szerveztségüket, növekedni, illetve fejlődni, ami úgy tűnik, mintha ellentmondana a fizika törvényeinek. Schrödinger szerint azonban nincs ellentmondás, hiszen az élőlények nyílt rendszereket alkotnak, ami azt jelenti, hogy anyag és energia cseréjük folyamatos a

környezetükkel. Azt állítja, hogy az élőlények „negatív entrópiát” vesznek fel, vagyis a környezetükből rendezettséget nyernek, és ezzel tartják fenn saját szervezettségüket. Mindennek a következménye, hogy a rendszeren belül csökken az entrópia a környezetben pedig nő, így a termodinamika törvénye nem sérül. Végeredményben az élet nem mond ellen a fizikának, hanem különleges módon használja az energiát, hogy fenntartsa a rendezettséget.⁷ Lovelock szerint ez nehezen érthető, és nemcsak az élőlényekre alkalmazható, mégis alapvető gondolat, hogy az élethez megfelelő mennyiségű és minőségű energiaáramlás szükséges. Lovelock szerint az élethez olyan energia kell, amely kémiai kötések átalakítására is képes. Ezért az élet megértéséhez a bolygó egészét kell vizsgálni, mert az élőlények a bolygó rendszereit használva a légkör összetételére is hatnak. Így született meg a gondolata, hogy az élet egyik jele lehet a bolygó légkörének kémiai egyensúlytalansága. A Föld légköri összetételének vizsgálata következtében arra jutott, hogy az önmagában elég bizonyíték az élet mellett, hiszen kémiai szempontból valószínűtlen állapotban van, amire példa a metán és az oxigén együttes jelenléte, ugyanis ha mind a kettő jelen van, akkor valaminek folyamatosan fenn kell tartania, és ez a valami Lovelock szerint az élet.⁸

A szerző szerint az élet folyamatosan szabályozza a légkört, ami a Gaia-elmélethez vezetett, vagyis ahhoz a gondolathoz, hogy a Föld élővilága egyetlen rendszert alkot, amely a környezetet úgy alakítja, hogy az kedvező maradjon az élet számára. Ezt a rendszert nevezte el Lovelock Gaianak. Szerinte azért is megalapozott ez az elmélet, mert a Földön az élet több milliárd éve fennáll, mialatt többek között a Nap sugárzása változhatott mégis az élet számára a kedvező feltételek továbbra is fennmaradtak. Egy másik érv, hogy a légkör összetétele kémiai szempontból távol van az egyensúlytól, ezt az állapotot a legvalószínűbben az élővilág működése tartja fenn. Így Lovelock arra következtet, hogy a Föld nem pusztán az életnek ad teret, hanem részben az élet által alakított és szabályozott rendszer. Lovelock szerint a Gaia-elmélet a Föld bioszféráját, légkörét, óceánjait és talaját egyetlen önszabályozó, homeosztatisztikus rendszerként értelmezi, amely az élet számára kedvező fizikai és kémiai feltételeket a rendszer működésén keresztül tartja fenn.⁹

Lovelock hangsúlyozza, hogy az élet legkorábbi ismert nyomai 3,5 milliárd évnél is régebbi üledékes kőzetekben találhatók, azonban a Föld és a Világegyetem keletkezéséről szerzett ismereteink alapján mégis alkothatunk képet arról a környezetről, amelyben az élet és később a Gaia kialakulhatott. A Föld kialakulásakor az élet alapanyagai már jelen voltak, mivel ezek az elemek kozmikusán is elterjedtek. Lovelock szerint az élet sok véletlen molekuláris találkozásból alakult ki, míg végül létrejött egy olyan rendszer, amely képes volt energiát hasznosítani és önmagát másolni. A Naprendszer kialakulása összefüggésben állhatott egy szupernova-robbanással, erre utalhat a radioaktív elemek megléte a Földön. A sugárzás segíthette a hibás molekulák lebontását és új kombinációk kialakulását. Lovelock szerint a sugárzás fontos szerepet játszott az élet kialakulásában, mert befolyásolja a környezet redoxipotenciálját, ami meghatározza, hogy a szerves molekulák

fennmaradhatnak-e vagy sem. A Gaia-jelenség első jele lehetett, hogy a bioszférának valamiképpen meg kellett tanulnia a környezet finom szabályozását. Hangsúlyozza, hogy az életnek valamilyen módon aktívan szabályoznia kellett a környezetet, különben nem maradhatott volna fenn olyan hosszú időn át, vagyis a Gaia ebben az esetben nem egy tudatos lény, hanem a bioszféra és a környezet kölcsönhatásaiból létrejövő önszabályozó rendszer. Végeredményben a Gaia egyik legerősebb bizonyítéka, hogy a bioszféra már igen korán olyan bolygószerű szabályozórendszerként működött, amely képes volt súlyos válságokat alkalmazkodással átvészelni.¹⁰

Lovelock egy homokvárhoz hasonlítja a Gaia nyomait, vagyis csak addig maradnak fenn, amíg az élet folyamatosan fenntartja őket. A Gaia-hipotézis azon múlik, hogy találunk-e bolygóméretű, tartós, valószínűtlen kémiai állapotokat. Ha a Föld kémiai egyensúlyban lenne, akkor semmilyen hasznosítható energiaforrás nem maradna rajta. Egy élettelen, kémiai egyensúlyban lévő Földön a Nap sugárzása és légköri mozgások is jelen lennének, de nem lenne jelentős kémiai szabadenergia. Így például tűz sem keletkezhetne. Lovelock szerint ezzel szemben a Föld egyik sajátossága, hogy folyamatosan jelen van a kémiai szabadenergia. Mindebből az következik, hogy a Föld kémiai összetétele nem spontán fizikai és geokémiai termékek együttese, hanem az élet folyamatos működésének eredménye. A Gaia fennmaradása így a bioszféra sokféleségén, kölcsönhatásain és szabályozó működésén alapul. Gaia önszabályozó rendszere képes kordában tartani azokat az eltéréseket, amelyek veszélyeztetnék a teljes élő rendszer fennmaradását, így a Föld stabilitása is ennek köszönhető.¹¹

A Gaia-elmélet akkor érthető meg igazán, ha a Földet, mint visszacsatolásokkal működő, önszabályozó rendszerként vizsgáljuk. A Gaia kutatás egyik fontos feladata, hogy feltárja vannak-e olyan szabályozó hurkok, amelyek esetleg bolygóméretűek, amelyeket az élőlények aktív folyamatai alkotnak, illetve, amelyek képesek az éghajlatot, a kémiai összetételt vagy esetleg a felszín egyes tulajdonságait az élet számára kedvező határok között tartani. Amennyiben erre megfelelő számú bizonyíték gyűlik össze, akkor Gaia nem csupán spekuláció, hanem tudományos értelemben vett elmélet.¹² A Gaia-elmélet szerint különösen jelentős a troposzféra, a légkör legalsó rétege, ahol a felhők kialakulnak, és ahol a legtöbb élőlény közvetlen hatást gyakorol a környezetére. Ez a réteg azért kiemelten fontos Gaia szempontjából, mert közvetlen kapcsolatban áll az élővilággal, így az elmélet szerint a bioszféra nem csupán alkalmazkodik a környezeti feltételekhez, hanem aktívan részt vesz azok fenntartásában és szabályozásában. Ennek értelmében a légkör az élő Föld egyik kulcsfontosságú, önszabályozó rendszerének része.¹³

Lovelock a környezetszennyezés problémájára is felhívja a figyelmet, amelyet a Gaia-elmélet szemszögéből vizsgál. Kritikusan viszonyul a természet idealizálásához, és ahhoz a szemlélethez, amely az emberi beavatkozást kizárólag rombolóként értelmezi. Bár nem tagadja a környezeti problémák súlyosságát, úgy véli, hogy nem rendszerszinten közelítjük meg a kérdést. Lovelock szerint a Föld mint önszabályozó rendszer képes lehet

fennmaradni, ugyanakkor az emberi civilizáció komoly veszélybe kerülhet. Hangsúlyozza továbbá, hogy maga a természet sem „ártalmatlan”, hiszen számos folyamat során szennyező és mérgező anyagok keletkeznek. Lovelock szerint a környezetszennyezés fogalma emberközpontú, hiszen ami az ember számára káros, az nem feltétlenül az a természetnek. Úgy véli, a legsúlyosabb ökológiai károk gyakran nem az iparosodott térségekben, hanem a hibás földhasználat és fejletlen technológiák következtében alakulnak ki. Következtetése szerint a valódi veszélyt nem az ipari társadalom önmagában jelenti, hanem a Gaia önszabályozó rendszereinek – például a partmenti tengerek és a trópusi ökoszisztémák – megzavarása.¹⁴

A Gaia-hipotézis a Föld egészét – a légkört, az óceánokat és az élőlényeket – egységes rendszerként értelmezi. Az ember része ennek, de késői megjelenése miatt az emberközpontú szemlélet nem indokolt. James Lovelock a Gaia-elméletet az ökológiával is összeveti, míg a Gaia nézőpont „felülről”, a Föld egészét vizsgálja, addig az ökológia „lentől”, az élőhelyek és ökoszisztémák szintjén közelít. A szerző szerint Gaia szempontjából kiemelten fontosak a trópusi övezetek, az esőerdők, a vizes élőhelyek és a kontinentális talapzatok, mivel ezek kulcsszerepet játszanak a szén körforgásában, az oxigénszabályozásban és bizonyos elemek légkörbe jutásában. Amíg ezek működését nem értjük teljesen, veszélyes lehet nagy léptékben kiaknázni őket. James Lovelock szerint nincs egyetlen recept arra, hogyan éljünk Gaia részeként, de egy biztos, hogy minden cselekedetünk következményekkel jár, ezért tudatosan kell vállalnunk, hogy egy összetett, önszabályozó rendszer részei vagyunk.¹⁵

Az elmélet „továbbfejlesztése”

A Gaia-hipotézis tudományos megalapozásában meghatározó szerepet játszott Lynn Margulis, aki mikrobiológiai és szimbiózis-kutatásai révén járult hozzá az elmélet kidolgozásához, nézeteit összefoglaló jelleggel a *Symbiotic Planet: A New Look at Evolution* című munkájában fejt ki. Ebben többek között hangsúlyozza, hogy a szimbiózis nem egy ritka, különleges jelenség, hanem az élet alapvető és mindenhol megjelenő formája. Mindebből az következik, hogy egy szimbiotikus bolygón élünk, ahol az élőlények folyamatos kapcsolatban állnak egymással. Margulis szerint az evolúció nemcsak lassú mutációk során történt, hanem szimbiogenezis útján is. Az utóbbi fogalom alatt azt érti, hogy új élőlények, fajok alakulnak ki különböző élőlények tartós együttéléséből. Ennek bizonyítása érdekében különböző példákat hoz, mint a kefir, amelyben több mint 25 mikroorganizmus él együtt, amelyek egyfajta csomagként működnek, azaz új egységek jönnek létre együttműködésből. Így az élet alapvető tendenciája a nagyobb egységekké való szerveződés.¹⁶

Az endoszimbiózis elmélete szerint az eukarióta sejtek úgy alakultak ki, hogy egy ősi gazdasejt baktériumokat kebelezett be, amelyek nem emésztődtek meg, hanem szimbiózisban kezdtek működni. Elsőként egy oxigént használó baktérium került a sejtbe,

amelyből a mitokondrium alakult ki, a sejtek energiatermelő központja. Később egy fotoszintetizáló cianobaktérium beépülésével jöttek létre a kloroplasztiszok, amelyek a növények és algák fotoszintéziséért felelősek. Ez a folyamat vezetett többek között a zöld algák kialakulásához. Margulis hangsúlyozza, hogy az egykori baktériumok ma is léteznek. Az elmélet egyik legerősebb bizonyítéka, hogy a mitokondriumok és a kloroplasztiszok saját DNS-sel rendelkeznek, és szaporodásuk is eltér a sejt többi részétől. DNS-ük számos hasonlóságot mutat egyes baktériumokéval, ami arra utal, hogy ezek az organellek egykor önálló élőlények voltak. Az endoszimbiózis elmélete ma már a tudományos közösség által széles körben elfogadott. Margulis szerint a szimbiogenezis kulcsszerepet játszott az élet fejlődésében, bár egyes további elképzelései – például a mikrotubulusok szerepéről – nem tekinthetők általánosan elfogadottnak.¹⁷

Margulis részletesen elemzi az élet eredetének kérdését is, kifejti, hogy az ősi mikrofoszilis maradványok vizsgálata megmutatja, hogy az élet már az ősi Földön is aktívan szaporodott. Laboratóriumi szimulációkat is végzett, vagyis a korai sejtek minimalizált modelljeit próbálták újrateremteni, a teljes sejt reprodukciót nem érték el, de arra rájöttek, hogy a membránban zárt cseppek spontán képződnek, önfenntartó rendszerekké alakulhatnak. Hangsúlyozza, hogy az élet komplexitása fokozatosan alakult ki és már az első baktérium is önfenntartó rendszer volt. Az élet nem sérti a termodinamika törvényeit, de folyamatos magas minőségű energiaforrást igényel, mint napfényt vagy kémiai energiát. A sejtek önfenntartó ciklusban léteznek a metabolizmus és szaporodás révén újabb sejtek jönnek létre, így az élet folytonos és kémiaiilag összekapcsolt.¹⁸

Az élet alapja nem az egyedülálló, önfenntartó emberi jelenlét a Földön, hanem a körforgás, az együttműködés és a szimbiózis. Az ember önmagában nem képes fennmaradni, hiszen az élethez nélkülözhetetlen elemek – mint a nitrogén vagy az oxigén – folyamatos körforgásban vannak, amelyeket csak összetett ökoszisztémák képesek fenntartani. Az ökoszisztémák olyan rendszerek, amelyekben az élőlények együtt élnek, és az anyagok folyamatosan újrahasznosulnak. Például a növények szén-dioxidból szerves anyagot hoznak létre, amelyet más élőlények lebontanak, majd ismét szén-dioxiddá alakítanak. Ez a körforgás az élet egyik alapfeltétele.¹⁹

Margulis szerint a Föld egy ősi, visszacsatolásokon alapuló önszabályozó rendszerként működik, amely már az ember megjelenése előtt is létezett. Az élőlények kémiai jelek és viselkedés révén kommunikálnak egymással, és folyamatosan reagálnak a környezeti változásokra. Ez a „globális” működés az emberi nyelv és technológia révén felgyorsult, de maga a jelenség ősi. Mindezt a Gaia-hipotézis keretében értelmezi, amely szerint a Föld élő és élettelen részei szorosan összekapcsolódva, egy önszabályozó rendszerként működnek. Kihangsúlyozza továbbá, hogy az elméletet gyakran félreértik, hiszen nem arról szól, hogy a Föld egyetlen élő szervezet, hanem arról, hogy egy rendkívül összetett, önszabályozó rendszer, amely az élőlények és a környezet kölcsönhatásaiból jön létre. Ez a rendszer

bizonyos szempontból hasonlít az élő szervezetek homeosztázisához, mivel képes egyes egyensúlyi állapotok – például a hőmérséklet – fenntartására.²⁰

Margulis szerint az elmélet egyik fő kritikája az elnevezéséből fakad, amely mitológiai és vallásos asszociációkat kelthet. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a Gaia-elmélet nem a Föld „anyaistennőként” való értelmezéséről szól, a Föld nem erkölcsi lény, hanem egy bolygószintű rendszer, amelyben az élő és élettelen folyamatok kölcsönhatásai szabályozzák a környezeti feltételeket. A Gaia-elmélet annak a felismerése, hogy a Föld felszíne egy rendkívül komplex, önszabályozó rendszer, amely folyamatosan új környezeteket és élőlényeket hoz létre. Nem az emberre fókuszál. Az elmélet hangsúlyozza, hogy ami ma létfontosságú – például az oxigén –, az a Föld korai történetében mérgező melléktermék volt, ami arra utal, hogy az élet folyamatosan alakítja saját környezetét, és a válságok új fejlődési lehetőségeket teremthetnek. A Gaia-elmélet szerint a Föld egy olyan önszabályozó rendszer, amelyben az élőlények és a környezet kölcsönhatásban állnak, és globálisan újrahasznosítják az anyagokat. Bár a rendszer látszólag instabil, az élővilág folyamatos tevékenysége fenntart bizonyos egyensúlyi állapotokat. Összességében a Gaia-elmélet tudományos keretet ad annak a gondolatnak, hogy a Föld egy összetett, ősi önszabályozó rendszer, amelyben az ember nem „főszereplő”, hanem csak egy résztvevő.²¹

Daisyworld

A Daisyworld modellt Lovelock alkotta meg, amely egy Föld-szerű modellbolygót ír le, amely egy Naphoz hasonló csillag körül kering, a Földhöz hasonló távolságban. A modell feltételezi, hogy a felszínén kétféle százszorszép található, világos és sötét színű. Ezek a növények különböző mértékben verik vissza a napsugárzást, így befolyásolják a bolygó hőmérsékletét. A modell célja, hogy bemutassa azt, hogy az éghajlat önszabályozása a csillag fényességének széles tartományában automatikus folyamat lehet, amely nem igényel előrelátást vagy egyfajta tudatos tervezést.²² A fekete százszorszépek melegebbek, ami következtében az alacsonyabb átlaghőmérsékletet kedvelik, a fehér százszorszépek esetében az ellenkezője igaz. Ilyen feltételek mellett a rendszer stabil állapotba kerül, amelyben a százszorszépek széles fényességtartományban fenntartják a hőmérséklet egyensúlyát. Ez a „civilizált” működés nem várható el minden élőlény-környezet kapcsolatban, így Lovelock annak a vizsgálatát is fontosnak tartotta, hogy mi történik, akkor, ha megváltoztatja a Daisyworld stabilizáló negatív visszacsatolásait. Ha eléri, hogy a fekete százszorszépek hűtsék a bolygót, így világos színű felhők jönnek létre Daisyworldon. Azt feltételezi, hogy a felhők csak a fekete virágok fölött alakulnak ki, hiszen a melegebb felszínek fölött felszálló levegő kedvez a felhőképződésnek, így már nem a hőmérséklet emelkedéséhez járul hozzá, hanem ellenkezőleg. A fehér százszorszépek ennek okán, természetes módon kihalnak, aminek oka, hogy kevésbé alkalmazkodóképesek a természetes kiválasztódás során. Ha ez meg is történik a rendszer továbbra is képes

homeosztázisra. A fennmaradó faj továbbra is fenntartja az egyensúlyt. A modell nagyobb stabilitást mutat, ha jelen vannak a százszorszépek, mint ha nincsenek.²³

A Daisyworld modell alapján a Földre vonatkozó következtetések egyelőre bizonytalanok, azonban az élővilág hatással lehet a Föld hőmérsékletére a légkör üvegházhatású gázain keresztül. A földtörténet során a légköri szén-dioxid koncentráció változásai jelentősen befolyásolták a Föld átlaghőmérsékletét, a szén-dioxid csökkenése hozzájárulhatott a globális lehűléshez, míg növekedése melegedést okozhatott. Így nem az a fontos, hogy az élet milyen irányba vagy milyen mechanizmuson keresztül hat a hőmérsékletre, hanem az, hogy egyáltalán hat rá. Feltételezték, hogy az élet csökkenti a légköri szén-dioxid mennyiségét, miközben működése hőmérsékletfüggő. A hőmérséklet befolyásolja a biológiai aktivitást, amely visszahat a légköri szén-dioxid szintre. Ez különböző visszacsatolási mechanizmusokat hoz létre, amelyek bizonyos esetekben stabilizálhatják, más esetekben pedig erősíthetik a klímaváltozást. Az ilyen kölcsönhatások miatt a bioszféra hozzájárulhat a Föld rendszerének részleges stabilitásához, amit a Daisyworld-modell szemléletesen illusztrál, de nem ír le teljesen.²⁴

Az elmélettel szembeni kritikák

Lovelock és Margulis Gaia-hipotézise nagy figyelmet kapott, mivel átfogó keretben írja le a Föld rendszerének és az élővilágnak a kölcsönhatását. Az elmélet olyan kérdéseket vet fel, amelyek egyszerre tudományosak és a földrendszer működésének megértése szempontjából is relevánsak, bár tudományos megítélése vitatott. A hipotézissel kapcsolatban legfontosabb kérdés nem az, hogy igaz-e vagy hamis, hanem, hogy tesztelhető-e vagy sem? Az elmélet különböző változatai olyan problémákat vetnek fel, amely bizonyíthatósága kérdéses, hiszen ismert az, hogy a légkör kémiai egyensúlytalanságban van, amit biológiai folyamatok okoznak, viszont ez nem bizonyítja, hogy az élőlények tudatosan szabályozzák a légkört. A biológiai sokféleség és a tudományos viták komplexitása miatt az, hogy egy adott értelmezést elutasítanak, önmagában nem bizonyítja egy másik, alternatív magyarázat igazságát. A Gaia-hipotézis melletti érvek gyakran arra a széles körben elfogadott tényre építenek, hogy az élőlények jelentős hatást gyakorolnak környezetükre, ugyanakkor a vita inkább abban van, hogy ezek a hatások tekinthetők-e a Föld szintjén önszabályozó rendszernek.²⁵

James W. Kirchner szerint a Gaia-fogalom több különböző értelmezést foglal magában, amelyek összemosása félreértésekhez vezethet. Például az, hogy a biológiai folyamatok befolyásolják a légkör kémiai összetételét, önmagában nem bizonyítja, hogy a Föld rendszere globálisan önszabályozó mechanizmusként működik. Egyes értelmezések szerint a Gaia inkább metaforikus keretként használható, amely segíthet az emergens tulajdonságok megértésében, vagyis annak felismerésében, hogy komplex rendszerek olyan viselkedést mutathatnak, amely nem vezethető le közvetlenül az egyes komponensekből.

Mint önálló hipotézis azonban túl általános, hiszen ezek a tulajdonságok egyszerű, élettelen rendszerekben is előfordulhatnak.²⁶

Csányi Vilmos etológus szerint a Gaia-elmélet kapcsán megállapítható, hogy bár az élet valóban fennmaradt valamilyen formában, a bioszféra szabályozó működése és így maga a Gaia inkább egy olyan kialakuló (emergens) tulajdonság, amely nem állandó, hanem időről időre megjelenhet, majd eltűnhet. Az önszabályozó folyamatokat belső egyensúlytalanságok és külső katasztrófák szüntethetik meg. A Gaia-állapotról ismét akkor beszélhetünk, ha az anyagkörforgások újra kialakulnak, és az éghajlat ismét stabilizálódik. Csányi szerint lényegében a Gaia elnevezés is elhagyható, helyette viszonylagos kifejezések alkalmazása lenne jobb, mint „inkább gaiái” vagy „kevésbé gaiái”, előző akkor, amikor egyfajta stabilitás uralkodott, amelyben az élővilág szerepet játszott, utóbbi akkor, amikor a Föld instabil időszaka volt. Ez a két megnevezés mentes egy önálló Gaia nevű entitástól is.²⁷

A biológusok reakciója a Gaia-elméletre igen megosztó, nem igazán tartották komolynak, inkább úgy kezelték mintha csupán egy könnyed gondolat kísérlet lenne. Miután Lovelock munkája egyre népszerűbbé vált a szakma nagyjai sem hallgattak tovább. Richard Dawkins, evolúcióbíró egyértelműen elutasította a hipotézis, annak ellenére, hogy saját gondolatai igen közel állnak hozzá. Szerinte az élőlények hatással vannak a fizikai környezetre, mint például a hódok gátépítése jelentősen befolyásolhatja a környezet alakulását. A Gaia-elmélet azonban azt állítja, hogy az élőlények a teljes rendszer fenntartása érdekében működnek. Dawkins szerint a Gaia-hipotézis problémája, hogy a Föld szintjén feltételezett önszabályozás nem vezethető le a természetes szelekció ismert mechanizmusából. Az evolúciós alkalmazkodáshoz szükséges, hogy legyenek öröklődő változatok és szelekció ezek között, ami bolygósinten nem teljesül. Emiatt a Föld nem tekinthető klasszikus értelemben vett evolúciós egységnek vagy organizmusnak, mivel a bolygók nem állnak egymással versengő, szelekció által kiválogatott populációt alkotó rendszert.²⁸

Ford Doolittle kritikája szerint a Gaia-hipotézis egyes értelmezései tévesen sugallnak bolygósintű célirányosságot vagy adaptív tervezettséget. Az evolúció azonban nem igényel előrelátást, és nem feltételezhető, hogy a Föld rendszere hosszú távú előnyök érdekében „optimalizálná” önmagát. Emellett az sem egyértelmű, hogy létezik egyetlen globálisan optimális egyensúlyi állapot, például a magas oxigénszint bizonyos szervezetek számára előnyös, mások számára viszont katasztrofális következményekkel járhat, így a bioszféra hatásai eltérőek és gyakran ellentmondásosak. Hangsúlyozza, hogy Lovelock elméletének természetes szelekciója hibás értelmezésen alapul, sőt veszélyes is lehet, hiszen azt sugallja, hogy a Föld kijavítja önmagát, amit semmi sem garantál. Stephen Jay Gould szerint a Gaia-hipotézis erősebb, célirányosnak tűnő értelmezéseit óvatosan kell kezelni, mivel ezek hajlamosak a természetet emberihez hasonló, megnyugtató tulajdonságokkal felruházni. Ő inkább metaforikus keretként tekintett rá, mintsem klasszikus evolúciós mechanizmusra. John Postgate mikrobiológus ezzel összhangban erősen kritikus volt a

Gaia-elképzelésekkel szemben, és attól tartott, hogy a tudományos tartalmat könnyen felválthatja egy túlzottan leegyszerűsítő, kvázi misztikus értelmezés.²⁹

Mi az ökoteológia?

A modern környezeti problémák, mint erdőirtás, környezetszennyezés vagy a globális felmelegedés egyik fő oka az a szemlélet, amely szerint a természet passzív, értéktelen, amit az ember önkényesen irányíthat és kihasználhat. Ez az emberközpontú megközelítés a természetet eszközként kezeli, így tovább erősíti a környezeti válságot. A problémák megoldásához nem elégséges csupán technikai vagy gazdasági megoldások, hiszen ezek csak a problémák tüneteit kezelik és nem az okokat. A probléma valójában az a gondolkodásmód, amely a természetet így értelmezi. Fontos a szemléletváltás, olyan természetfelfogásra van szükség, amely újfajta, spirituálisabb és etikai alapokon nyugszik. A vallások fontos szerepet játszhatnak egy ilyen szemlélet kialakításában, mivel erkölcsi és spirituális keretet adnak az ember és a természet kapcsolatának, és gyakran kritikus viszonyt alakítanak ki a modern, individualista világképpel szemben. Számos vallási hagyomány hangsúlyozza a világ értékét vagy szentségét, valamint az ember felelősségét a környezet iránt, így alkalmasak lehetnek arra, hogy ökocentrikus vagy teocentrikus perspektívákat kínáljanak az emberközpontú szemlélet alternatívájaként.³⁰

Mindez egy új interdiszciplináris kutatási terület létrejöttéhez vezetett, amelyet ökoteológia néven ismerünk, amely abból indul ki, hogy a környezeti válság mélyen gyökerezik az ember értékrendjében és spirituális beállítódásában. Ennek következtében a megoldás nem korlátozódhat kizárólag tudományos vagy politikai eszközökre, hanem az emberi gondolkodásmód átalakulása is szükségessé válik. Ebben szerepet kaphatnak a vallási hagyományok megújulási folyamatai is, amelyekre az ökoteológia irányzata kifejezetten reflektál. Ez azért jelentős, mert a különböző hitrendszerek komplex világképeket kínálnak, amelyek meghatározzák az ember helyét a kozmoszban és a természetben, valamint viszonyát más élőlényekhez. Ez a kutatási irányzat a vallási közösségeket arra ösztönöz, hogy saját hagyományaikat megvizsgálják, különösen a természethez való viszonyukat. Mindez több szinten zajlik, egyrészt vallási szövegek, mítoszok és tanítások új olvasata jelenik meg, kiemelve a természet tiszteletét, a teremtett világ védelmét, és az ember felelősségét. Másrészt a vallási gyakorlatok és etikai normák is átalakulnak, például hangsúlyosabbá válik az egyszerű életmód, mértékletesség, együttérzés minden élőlény iránt, valamint a környezet védelmében való aktív részvétel. Fontos, hogy mindez ne elszigetelten jelenjen meg, hanem nemzetközi szinten. Olyan tanításnak kell létrejönnie, amely sokféle perspektívát kínál a természet és az ember kapcsolatáról. Ezt a folyamatot gyakran nevezik a vallás zöldülésének, amely nem csak elméleti szinten, hanem gyakorlati következményekkel is jár, hiszen új vallási mozgalmak, közösségi programok jelennek meg, amelyek fő célja, hogy előmozdítsa a környezeti tudatosságot és a fenntartható életmódot. A vallások mindezekre különösen is alkalmasak

lehetnek, mivel képesek morális iránymutatást adni, közösséget mozgósítani, illetve spirituális motivációt biztosítani mindenki számára.³¹

A Gaia-hipotézis ökoteológiai megközelítése

A Gaia-hipotézis ökoteológiai értelmezése sokrétű. Egyes nézetek szerint összeegyeztethető a héber-keresztény Isten-ember-természet viszonyrendszerrel, míg más megközelítések ezt vitatják. Thomas Berry római katolikus pap és kultúrtörténész – aki az első álláspont képviselői közé sorolható – szerint a Föld Gaia-ként, „Univerzális Anyaként” való értelmezése ma is releváns, mivel minden rajta létező életforma forrása. A Föld az az egység, amely saját létét fejezi ki a különböző szférák rendszerében, így a geoszférában, hidroszférában, bioszférában és a légkörben. Egyik sem létezhet vagy működhet függetlenül a Föld egységétől. Továbbá a Földre úgy kell tekintenünk, mint egyetlen, egyedi alanyra, amelyet egyszerre történeti és mitikus történetként kell felfognunk, hiszen összehangolja azokat a különböző folyamatokat, amelyek során a fajok létrejönnek. Berry szerint a Gaia-hipotézis egyik jelentős előnye, hogy egy tág értelmezési keretet ad. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a „Gaia” megnevezés bizonyos értelemben túlzó lehet, amennyiben a Földet „élő” valóságként írja le. Sem a biológiai, sem a kémiai vizsgálatok nem képesek teljes mértékben megragadni bolygónk működését a kezdetektől napjainkig, mivel nem veszik figyelembe azokat az előfeltételeket, amelyek már az élet megjelenése előtt kialakultak a Földön. Berry szerint szükséges egy Gaia-elmélet, de egy kozmológiai kontextusra is, hogy megérthessük a Föld jelentését, mint Gaia. Mindez a kutatás egy újfajta vallási tapasztalat alapjait is megteremtheti. A vallási tudat gyakran összekapcsolódik olyan kozmológiai narratívákkal, amelyek a világ eredetét értelmezik, így a Föld felfogható úgy is, mint amely megjeleníti azokat a misztériumokat, amelyekből a vallási tapasztalat ered.³²

Aquinói Szent Tamás szerint a különbözőségek az univerzum tökéletességének kifejeződései, hiszen az isteni nem tudja önmagát kifejezni egyetlen létezőben, így a létezők sokféleségét hozta létre, ami hiányzik az egyikből azt a másik pótolja. Egy kevésbé teista megközelítésben úgy is mondhatjuk, hogy a lét misztériumai annál tökéletesebbek, minél nagyobb sokféleség valósul meg nagyobb egységben. Ezáltal megérthető a Föld különleges szerepe, azaz, hogy a lét mély dimenzióit tökéletes teljességgel jeleníti meg, ezt pedig semmilyen más létforma nem éri el. A Föld különleges numinózusát is ezáltal érthetjük meg, vagyis, hogy önmegnyilvánulása a létezés végső misztériumának megnyilvánulása. A szent dimenzióit újra kezdjük megtapasztalni az univerzumban. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy egyéni szinten is elengedhetetlen a Föld történetéről szóló gondolkodás, hiszen ez az emberek saját „Teremtés könyve”, ami által megérthetjük hogyan is alakultak ki a dolgok és mi a szerepük a történetben.³²

Anne Primavesi katolikus teológus, akinek munkássága főként az ökológiai és a feminista teológia területére irányult, a Sacred Gaia: Holistic Theology and Earth System Science című munkájában kifejti, hogy a Gaia-hipotézis ébresztette rá arra, hogy az ember

nem független a természettől, hanem beágyazott annak folyamataiba, mindez pedig teológiai következményekkel is jár. Felmerül a kérdés, ha az ember nem független a többi lénytől, akkor megkérdőjelezhető a hagyományos teológiai nézet miszerint az ember elkülönült lény, kiváltságos teremtmény. Az elmélet következtében a Primavesi szerint az ember nem a világ középpontja, hanem annak szerves részét képi és hasonló evolúciós folyamatokkal jött létre, mint a többi élőlény. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a teológiának alkalmazkodnia kell a legújabb tudományos megközelítésekhez, ellenkező esetben elszakad a valóságtól. A változást nem egyházi tekintélyek kényszerítik ki, hanem maga a természet, hiszen a környezeti válság megszólít bennünket és új gondolkodásra ösztönöz. Kiemeli, hogy a Gaia-elméletben, csakúgy, mint az evolúciós teológiában minden egyes élőlény számít az egész szempontjából. Amikor a szent fogalmát taglalja kinyilvánítja, hogy a Gaia-hipotézis és a teológia közötti párbeszéd célja, hogy újra felismerjük, hogy a világ egésze valamilyen módon szent.³³

Rosemary Radford Ruether az ökofeminizmus és a földgyógyítás összefüggéseit vizsgálja Gaia and God című munkájában. Fontos kérdése, hogy Gaia, az élő Föld és a bibliai Isten között van-e párbeszéd, valamint hogyan kapcsolódhat az ökofeminizmus szemléletéhez. Hangsúlyozza, hogy a Föld „gyógyításához” társadalmi átalakulásra is szükség van, valamint arra, hogy az ember és a természet viszonyában szeretetteljesebb, felelősebb kapcsolat alakuljon ki. Ruether szerint a teremtéstörténetek átfogó világképet közvetítettek, amelyek meghatározták az ember helyét a természetben, az isteni rendben és a társadalmi viszonyokban is. Az egységes világkép a 16. századtól fokozatosan megbomlott a természettudományok fejlődésével párhuzamosan, új modern, tudományos teremtéstörténet jött létre, miszerint a világegyetem egy robbanással indult 18 milliárd évvel ezelőtt, amiből kialakultak a csillagok, galaxisok és bolygók. A Föld kb. 4.6 milliárd évvel ezelőtt jött létre az életet fokozatosan alakult ki rajta. Az ember megjelenése egy rövid epizód a Föld történetében, a Homo sapiens néhány százezer éve létezik, az emberi népesség azonban igen gyorsan terjedt el a Földön, akik drasztikus károkat okoztak rajta, mint erdőirtás, környezetszennyezés. A szerző egy olyan világkép kialakítását sürgeti, amely összekapcsolja a tudományt az etikai felelősséggel. Ruether szerint a Gaia-elmélet értelmezései sokszor félreértésekhez vezetnek. Egyesek a Gaia-fogalmat úgy használják, hogy az a Földet mint élő rendszert, egységes organizmust írja le, míg mások attól tartanak, hogy a Gaia-eszme a zsidó-keresztény Isten-kép alternatívájaként, sőt annak ellenpontjaként jelenik meg. Ruether végül hangsúlyozza, hogy a Föld megóvása kiemelten fontos, és nem a gyors „győzelemre”, hanem a hosszú távú gondoskodásra és felelős törődésre kell törekedni.³⁴

Michael S. Northcott teológus, aki az ökoteológia területén alkotott, hangsúlyozza, hogy a Gaia-elmélet a héber és keresztény megközelítésekkel ellentétes, hiszen Lovelock szerint Gaia, ha úgy dönt le is vetheti magáról az embert, míg az említett vallások az emberi életet tekintik a lehető legközelebb állónak Isten életéhez, ennek megfelelően az ember a

legnagyobb erkölcsi érték. Northcott szerint a Gaia-elmélet vonzereje abban rejlik, hogy a világot egységes, élő rendszerként értelmezi, valamint ráirányítja a figyelmet az ember és a természet kapcsolatának összetett problémáira. A panteisztikus Gaia-értelmezések ugyanakkor arra ösztönözhetik az egyént, hogy a világot spirituálisan egységes valóságként szemlélje, ami azonban az ökoszisztémák, élőlények és kultúrák sajátosságainak háttérbe szorításával járhat. Ebben az értelmezésben fennáll annak a veszélye, hogy a természeti sokféleség elveszíti hangsúlyát, és a világ emberi szempontok szerint válik leegyszerűsítetté. Northcott szerint ez a szemlélet különbözik a keresztény felfogástól, amely a teremtett világ egységét a különbségek és kapcsolatok együttes megőrzésével értelmezi. A keresztény ökoteológia erőssége abban áll, hogy képes hangsúlyozni a kapcsolatok jelentőségét anélkül, hogy megszüntetné a teremtett világ sokféleségét.³⁵

Val Plumwood filozófus, környezeti etikus szerint a gaia miszticizmus helyettesíti Istent, miközben konkrét életformákat megfosztja saját önállóságuktól. Colin Gunton szerint a keresztény Szentháromság-tan védelmet jelenthet a panteista ökológiával szemben, hiszen az isteni életben is jelen van egység és különbözőség. Ez a gondolat megakadályozza, hogy a világ sokféleségét egy homogén egészként értelmezzük. Arne Naess mélyökológiája több ponton párhuzamba állítható a Gaia-hipotézissel, ugyanakkor jelentős különbségek is megfigyelhetők közöttük. Naess szerint a modern ember egyre inkább képtelen saját érdekeit más élőlények érdekeivel összehangolni, és az önérdek-vezéreltség hozzájárul a környezeti válság kialakulásához, mivel az ember gyakran nem tekinti saját érdekének más fajok jólétét. Éppen ezért szükségesnek tartja az önérdek újragondolását, hangsúlyozva, hogy a felelős természeti viszonyulás alapja annak felismerése, hogy az egyén kiteljesedése elválaszthatatlan más élőlényekkel és a természettel való kapcsolataitól. Naess továbbá elutasítja azt a szemléletet, hogy az emberi élet célja az egyéni jólét és a fájdalom kerülésének maximalizálása, szerinte a jó életet a kapcsolatokban, az elköteleződésben és a kölcsönös függés elfogadásában kell keresni. A hegymászás példáján keresztül mutatja be, hogy a boldogág sokszor csak nehézségek árán valósul meg, az önmegvalósítás nem önelégítés, hanem másokkal és a természettel való közös lét megélése. Plumwood a „kapcsolati” én koncepciójában látja a megoldást, vagyis az ember nem elszigetelt lény, de a természetben sem tud teljesen feloldódni, így kiemelten fontos az életében a kapcsolat, ahol egyszerre van jelen a közelség és a különbség. Northcott szerint ez az a szemlélet, amely a legközelebb áll az ember, Isten, természet kapcsolatát egyfajta kapcsolati rendként értelmezi.³⁶

Összegzés

A Gaia-elmélet ökoteológiai megközelítése a Föld és a környezet kapcsolatát nem csak tudományosan, hanem vallási keretben is értelmezi. Így az elmélet, amely a Földet egy egységes, önszabályozó rendszerként írja le különböző módon kapcsolódik a vallási világgéphez, Egyes ökoteológiai értelmezések alapján az elmélet összeegyeztethető a zsidó-keresztény teremtésteológiával, abban az esetben amennyiben hangsúlyossá válik benne a

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.1-17>

- 14 -

teremtett világ egysége és az ember felelőssége a természet iránt. Más megközelítések viszont kritikusak vele szemben, hiszen attól tartanak, hogy az egységes önszabályozó, élő Föld elhomályosíthatja a teremtett világ sokféleségét, illetve félreértelmezheti a természet és az isteni rend viszonyát. Összességében az ökoteológiai megközelítés a Gaia-hipotézist nem szó szerinti tudományos modellként, hanem olyan gondolati keretként kezeli, amely segíthet újraértelmezni az ember helyét a teremtett világban, és elősegítheti a környezeti felelősség etikai megerősítését.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1]. Barlow, C., Volk, T. (1992): Gaia and Evolutionary Biology. *BioScience*, 42 (9): 686-693. <https://doi.org/10.2307/1312175>
- [2]. Kirchner, J. W. (2002): The Gaia Hypothesis: Fact, Theory, and Wishful Thinking. *Climatic Change*. 52 (4): 391-408. <https://doi.org/10.1023/A:1014237331082>
- [3]. Kirchner, J. W. (1989): The Gaia Hypothesis: Can it be Tested? *Reviews of Geophysics*, 27 (2): 223-235.
- [4]. Lenton, T. M., Oijen, M. (2002): Gaia as a complex adaptive system. *Philosophical Transactions B*. 357. (1421):683-95. <https://doi.org/10.1098/rstb.2001.1014>
- [5]. Lovelock, J. (1979): Gaia. A new look at Life on Earth. – Oxford University Press, Oxford.
- [6]. Lovelock, J. (1992): A Numerical Model for Biodiversity. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, Vol. 338, No. 1286. 383-391. <https://doi.org/10.1098/rstb.1992.0156>
- [7]. Lovelock, J. (1983): Biological Homeostasis of the Global Environment: The Parable of Daisyworld. *Tellus*. 35B. 284-289 284. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0889.1983.tb00031.x>
- [8]. Margulis, L. (2001): The Symbiotic Planet: A New Look at Evolution. – Phoenix, London.
- [9]. Northcott, M. S. (1996): The Environment and Christian Ethics. – Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511557477>
- [10]. Hutton, J. (1788): Theory of the Earth. – Royal Society of Edinburgh, Edinburgh.
- [11]. Boston, P. J. (2010): Gaia Hypothesis. In.: Jørgensen, Sven Erik (edited): *Global Ecology. A Derivative of Encyclopedia of Ecology*. – Elsevier, Amsterdam.
- [12]. Primavesi, A. (2000): Sacred Gaia. Holistic Theology and Earth System Science. – Routledge, London.
- [13]. Ruether, R.R. (1992): Gaia and God. An Ecofeminist Theology of Earth Healing. – Harper, San Francisco.
- [14]. Ruse, M. (2013): The Gaia Hypothesis. Science on a Pagan Planet. – The University of Chicago Press, Chicago, London. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226060392.001.0001>
- [15]. Schrödinger, E. (1967): What is Life? The Physical Aspect of the Living Cell with Mind and Matter. – Cambridge University Press, Cambridge.
- [16]. Watling, T. (2009): Ecological Imaginations in the World Religions. An Ethnographic Analysis. – Continuum, London.

Alexa: A Gaia-hipotézis – [The Gaia-hypothesis]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.1-17>

- 15 -

Absztrakt: Ez a tanulmány bemutatja a Gaia-hipotézis elméleti hátterét, amelyet James Lovelock és Lynn Margulis dolgozott ki, valamint annak ökoteológiai értelmezését. Az elmélet a Földet állítja a középpontba, és egy élő, önszabályozó rendszerként tekint rá. A hipotézis nem az embert helyezi a középpontba, hanem inkább a földi rendszer elsődlegességét hangsúlyozza. A tanulmány azt vizsgálja, hogy ez a szemlélet mennyiben egyeztethető össze azzal a bibliai állítással, hogy Isten az embert a Föld „művelésére” teremtette. Emellett áttekinti a Gaia-elmélet főbb tudományos kritikáit is. Továbbá a dolgozat bemutatja az ökoteológiát mint viszonylag új tudományterületet, amely a vallási és teológiai gondolkodást igyekszik összekapcsolni a környezeti kérdésekkel. A Gaia-elmélet ökoteológiai értelmezése jelentős, mivel új módot kínál az ember, a természet és a teremtés kapcsolatának megértésére. E nézőpont szerint a Föld nem pusztán egy tárgy, hanem egy olyan rendszer, amely felelős gondoskodást igényel, és amely erős motivációt nyújthat a környezetvédelem számára.

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 1-17.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<http://www....> • ISSN.... (Online)

APPENDIX

1. Kirchner, 2002, 395-406.
2. Lenton and Oijen, 2002, 694.
3. Többek között James Hutton (a geológia atyja) *Theory of the Earth* című munkájában is megjelenik ez a gondolat. Hutton szerint a Föld felszínének élettelen anyagát növények, állatok, valamint értelmes élőlények népesítik be. Az élőlények saját működésük révén azt mutatják, hogy a természet nem tekinthető nyugalmi állapotúnak, az anyag folyamatos mozgásban van, az élet pedig állandó változásban. A szerző felveti a kérdést, hogy a Föld vajon egyszerűen olyan „gép”-e, amely fokozatosan tönkremegy, vagy inkább olyan rendszer, amely képes önmagát megújítani. Megfigyelései alapján a szárazföld egy része egykor a tenger fenekén lerakódott üledékekből állt, amelyeket később különféle folyamatok kiemelték és megszilárdítottak. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a Föld folyamatai hosszú idő alatt mennek végbe, és a jövőben is folytatódnak. A Föld tehát dinamikus rendszerként értelmezhető, amelyben az anyagok körforgásban vannak, és amelyben a pusztulás és az újjáépülés egyaránt jelen van. Hutton hangsúlyozza, hogy a különböző fizikai folyamatok elengedhetetlenek a talaj kialakulásához, amely a biológiai élet alapját képezi. Emellett a növényi és állati világot is a Föld rendszerébe ágyazza, amivel arra utal, hogy a biológiai és fizikai világ nem egymástól függetlenül létezik, hanem ugyanazon rendszer részei. Arra is rámutat, hogy nem csupán a fizikai környezet hat az élővilágra, hanem az élőlények maradványai is hozzájárulnak a Föld anyagi felépítéséhez. A kontinensek pusztulását olyan fizikai-geológiai folyamatként írja le, amely a növényi és állati élet fennmaradásának egyik feltétele, így a kettő szükségszerűen összekapcsolódik. Hutton gondolkodásában tehát a biológiai és fizikai folyamatok szoros kapcsolatban állnak egymással, még ha ezt nem is a modern ökológiai kölcsönösség fogalmaival fejezi ki. (Hutton, J. 1788, 6-134.)
4. Boston, 2010, 69-70.
5. Lovelock, 1979, 1-4.
6. Lovelock, 1979, 4.
7. Schrödinger, 1967, 67-75.
8. Lovelock, 1979, 4-6.
9. Lovelock, 1979, 6-11.
10. Lovelock, 1979, 12-29.
11. Lovelock, 1979, 30-43.
12. Lovelock, 1979, 44-58.
13. Lovelock, 1979, 59-77.
14. Lovelock, 1979, 100-114.
15. Lovelock, 1979, 115-132.
16. Margulis, 2001, 7-16.
17. Margulis, 2001, 43-64.

Alexa: A Gaia-hipotézis – [The Gaia-hypothesis]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.1-17>

- 17 -

18. Margulis, 2001, 88-109.
19. Margulis, 2001, 110-131.
20. Margulis, 2001, 132-140.
21. Margulis, 2001, 141-161.
22. Lovelock, 1992, 384.
23. Lovelock, 1983.
24. Lovelock, 1983.
25. Kirchner, 1929, 225-232.
26. Kirchner, 1929, 227-234.
27. Barlow, 1992, 687.
28. Ruse, 2013, 26-28.
29. Ruse, 2013, 29-35.
30. Watling, 2009, 1-3.
31. Watling, 2009, 3-12.
32. Berry, 1994, 7-17.
32. Berry, 1994, 18-19.
33. Primavesi, 2000, 1-170.
34. Ruether, 1992, 1-114.
35. Northcott, 1996, 110-112.
36. Northcott, 1996, 112-116.

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 1-17.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<http://www....> • ISSN.... (Online)

Verba: Az ökoteológia és teremtsésvédelem vallásstanári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 19 -

AZ ÖKOTEOLÓGIA ÉS TEREMTSÉSVÉDELEM ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK VIZSGÁLATA VALLÁSTANÁRI NÉZŐPONTBÓL [EXAMINING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN ECOTHEOLOGY AND CREATION CARE: A RELIGIOUS EDUCATION PERSPECTIVE]

VERBA ERIKA

Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola

<https://orcid.org/0009-0009-4291-70999>

verbera72@gmail.com

Abstract. The article, which calls for the path of attitude formation, is based on the analysis of two complex, mutually reflective pairs of quotes. This motivational source receives continuous mapping and holistic fine-tuning. The religious education perspective thus highlights ‘the ecumenical essence of ecotheology and creation protection’ (integral ecology) with a transdisciplinary demand. In addition to the task of responsible stewardship, an essential part of creation protection is social justice (human ecology). Ecological conversion is the inner transformation of the soul, becoming sensitive to the care of the crop. The greatest challenge is not the lack of knowledge, but the addressability of passivity and indifference. The goal of (self)education is for active love to override the sins committed against the community of the living planet, including our dogmatic, social prejudices. Creation protection is the basis of following Christ, which can lead to a sustainable society.

Keywords: religious education, ecotheology, creation care, human ecology, ecological conversion, integral ecology, environmental ethics

„Immár 50 éve birkózunk egy egészen alapvető kérdéssel. Mintha egy toporzékoló kisgyereket látnánk, aki valami olyasmit akar nagyon, amiről a szülő tudja, hogy nem kaphatja meg, mert nagyon nem jó neki, de mégis akarja, és akarja. Így viselkedik az emberiség, így viselkedik a gazdaság, ha nem kaphat meg „még eggyel több tábla csokit”. Ez a „tábla csoki” pedig az anyagátbocsátás növekedése...” (Zlinszky János, 2025)

„Az embernek két fontos dolog hiányzott a korai periódusban: az édesség és a zsír. (...) egyiknél sincs genetikai határ, hogy mennyit lehet belőle enni, mert sosem volt belőle nagyon sok. Az édesség és a zsír kombinációjának a civilizációs megfelelője a csokoládé: mindegyikből maximálisan van benne – ettől kellene hogy megóvjon minket a mértékletesség.” (Csányi Vilmos, 2021)

„Robert Graves egyszer összeült egy régi héber kéziratok közt kiszáradt lengyellel, s kihámozták, mi az igaz az irgalmas szamaritánus meséjéből. Úgy lehetett a dolog, hogy Jézus, tanítványai kérdésére, hogy ki is a felebarátunk, elmondott egy tanmesét:

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 19-33.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

A szamaritánusokat, mert nem Jeruzsálemben dicsérték az Urat, tisztátalannak vélték. Egyszer egy ilyen szamaritánust a rablók kifosztottak, megverték, az út szélén hagytak. Arra járt egy rabbi, aki jól tudta, hogy illik segíteni a bajbajutottakon, de azt is tudta, hogy tilos tisztátalanhoz nyúl. Továbbment. Arra ment egy lévita is. Kevesebbet értett a Szentíráshoz, de tisztátalanhoz, bármennyire sajnálta, nem nyúlt. Továbbment. S aztán jött a tudatlan, egyszerű zsidó. – Füttyült a törvényre, megsegítette, istápolta a szamaritánust. Ő volt az, aki valóban megértette az erkölcsi törvények szellemét.” (Lénárd Sándor, 1969)

„A bibliai üzenet sokkal többet (és kevesebbet) foglal magába, mint a bibliai könyvek. A rendszeres teológiának tehát kiegészítő forrásai is vannak a Biblia mellett. A bibliai írók ihletettsége nem más, mint befogadó és alkotó válaszuk a (...) kinyilatkoztató tényekre. (Tillich 1978 nyomán)” (Hufnagel L. és Csepregi A., 2023)

Bevezetés: helyzet- és állapotértékelés

A keresztény hit szükségszerű módon egyaránt kötődik a 'Mennyhez és a Földhöz', melyek az alapimákat követve is, nyilvánvaló szerves egységben léteznek, tehát 'Isten országa' (az Istenkeresés, mint az Élet forrása és célja) a világban való lét (az alkotóképességünket is magába foglaló teremtvés) felelős megélésén keresztül érhető csak el. Nem lehet kérdés, hogy a Föld 'átadásának' bibliai üzenete („... és hajtások uralmatok alá!” /1Móz 1,28) eredeti értelmében megbízatásról szól, arról, hogy legyünk jó sáfárai a ránk bízott javoknak (~1Móz 39,4: József szerepe Egyiptomban). A ránk ruházott hatalom egyértelmű felelősséggel jár. A teremtvés birtokosa, tulajdonosa továbbra is az Atya, a Földnek mi csak ideiglenes bérlői lehetünk, akinek egykor majd számot kell adnunk (Lk 16,2). Első meghatározó egyensúlyvesztésünktől – az (Örök) Élet fáját már védeni, őrizni kellett az embertől – napjainkra: a globális kapitalista gazdasági berendezkedés jelen fokán, olyan súlyos ökológiai válsághoz értünk, mellyel eljutottunk a bolygóhatárok többségének átlépéséig (SSP forgatókönyvek, Ónodi, 2025).¹ Az emberi civilizációval minden kultúrában voltak problémák, ennek továbbgyűrűző és transzformálódó jelenkori kimenetele, hogy globális méreteket öltő gondok keletkeztek a Földdel is (Béres, 2004:267). A fokozódó versenyszellemtől hajtva, valódi szükségleteink felismerésében, illetve a teremtvés ökológiai folyamatainak etikai értelmezésében fókusz vesztettünk. A nyugati civilizációt képviselő 'keresztény társadalom' a kizsákmányolást elvető ősi tilalmakat feledve, a krisztusi alapvetésekkel mély belső ellentmondásban, a világ legantropocentrikusabb vallása lett (White, 2000:32). A keresztények, illetve az emberiség, ugyanakkor folyamatos elhívásban, mint a lelki ajándékok isteni kegyelmének jó sáfárai is elhívást kaptak (1Pt 4,10), mely a reményvesztettség ellenében a prevenciós és jövőorientált társadalmi cselekvőképességet, egyúttal a klímadepresszió leküzdését segítheti. A rövid bevezető helyzet- és állapotértékelést

követően térjünk vissza a témában szubjektív és objektív hozzáállással is inspiráló szakemberek felvezető, és fókuszálást segítő gondolataira.

Első megközelítés

A reprezentatívnak szánt fenti idézetek, egyfajta kihívásként és lehetőségként is, háttérül szolgálnak (érdeklődés felkeltése, motiválás, célkitűzés, fogalmak tisztázása stb.) ahhoz a néhány kiemelt vallástanári nézőponthoz (pl.: 'mintha egy toporzékoló kisgyereket látnánk'; 'a bibliai üzenet sokkal többet (és kevesebbet) foglal magába'), mellyel megközelíteni és vázolni kívánom az ökoteológia és teremtésvédelem előtt álló feladatokat valláspedagógiai összefüggésben. A 21. század folyamán ezek jelentőségének növekedése várható, hiszen a globális ökológiai válság mélyülése egyelőre megállíthatatlannak tűnik. Az idézetekben két- két eltérő tárgykörű, de egymással párbeszédben álló, ill. hasonló szemléletű: önmagán túlra mutató gondolatsort olvashatunk. Az első idézetpár alapvetően ökológiai-gazdasági-evolúciós, a második főként biblikus-irodalmi-teológiai, ugyanakkor mindkettő szociokulturális-szociálpolitikai vonatkozású üzenet. Beszélhetünk probléma-, és megoldásfelvető figyelemfelhívásról, ill. folyamatértelmezésről, vagy szerzői narratívák, ill. ihletett írások jelentőségéről, értelmezési lehetőségeiről, - melyek közvetett vagy közvetlen módon támogatják az ökoteológiai szemléletet (pl. szabadság - mértékletesség, valóság - igazság viszonya). Mindezek olyan, a teremtésvédelem jelentőségét hangsúlyozó logikai, (ismeret)elméleti megfontolásokra mutatnak rá (rekonstrukciót, revitalizációt, kiteljesedést célzó materiális-szellemi igény), melyek elkötelezett képviselőjével akár belátható időn belül jelentős eredményeket érhetne el az emberiség. Az etikai érvek (Isten-kapcsolat) mellett nyilvánvaló, hogy létünk stabil rendszerektől (ökológiai, társadalmi, gazdasági stb.), azaz például stabil természeti erőforrásoktól, megfelelő környezet-, vagy közbiztonságtól függ (környezeti és benső kapcsolat, mint (ön)érdekeltség), melyek összefüggéseikben a szeretet kettős parancsára mutatnak. Az emberiség mégis sorozatosan önmaga ellenében választ, akár úgy, hogy 'Jézus-kiáltásunk' folyamatosan 'Barabbás'-ként hangzik. Ez egyfajta 'negatív átlényegülésként' is értelmezhető (infidelis vs. 'intranszszubsztanciáció', mint ellenállás: kívülrekedés); vagy radikálisabb értelemben: Jézus, illetve a Teremtés rendszeres 'pokolra küldése' zajlik a tömegben eggyé olvadó szavaink / döntéseink által.²

További reflexiók, kompetenciafejlesztés

A fiatalokban kialakuló, de mindannyiunkat érintő kisebb-nagyobb ökoszorongás, a többszörösen megtapasztalható globális válsághelyzet, a vallástanártól szintén (ön)reflexiót kíván (mint attitűd, tudás és eszköztár, komplex szemlélet, reziliencia stb.), melynek alapjai épp az ökoteológia (elméleti), ill. a teremtésvédelem (gyakorlati)

szempontjai lehetnek. A hihetetlen (ill. túlzott mértékű) lehetőségek felé mutató technológiai fejlődés pozitívumai (pl. szimulációs modellezhetőség) mellett (nem kívánt mellékhatások: pl. kognitív disszonancia, fake news, digitális elidegenedés) a bolygónkról szerzett tapasztalataink jogosan negatív spirált követő trendet mutatnak (pl.: ökotudatosság, zöld kezdeményezések, mint a körforgásos gazdaság vs. versenyszféra, túlfogyasztás, értékválság, AI, (hideg)háborúk, kiszámíthatatlanság). Az utóbbiak, a szemléletváltás erősödő folyamata ellenére, a jelen kort hatványozottan jellemzik, befolyásuk nyilvánvalóan erősebb, amely rendszeres készenléti állapotra, újratervezésre, kockázatelemzésre ösztönöz (Gócze, Padányi, 2025). A gyorsuló komplex változások sora nehezen követhető, állandósuló (krízis) alapélményt okoz, amely egyaránt diák- és tanárpróbáló feladatot jelent, a 'vallás - tudomány - egzisztenciális kérdések' feszültségében - integrációjában különösen, ugyanakkor ez a kihívás segítheti szükségszerűen a megoldást is (kiterjedő tudatosság, elmélyülő szemléletváltás, helyes gyakorlati döntések, és életmódváltás).

A nevelés valóságához hozzátartozik, hogy értelmünk nem magától alakul a kívánt módon, hanem a természetes érés folyamata során oktatással, neveléssel formálható, fejleszthető a megfelelő irányban (természet közeli tapasztalatok: mélyebb felelősségérzet, hálaérzet; kritikus gondolkodás, szociális érzékenység kialakulása). A keresztények számára Jézus - isteni mivolta mellett, a krisztusi megváltás egyszeri valóságával - egyúttal mindenkori embereszmény is. Az ő követését szorgalmazva, nem állhatunk meg az egyházi tantételek közvetítésénél, vagy egyes ökoteológiai elméletek felmutatásánál, túl kell mutatni a templomfalakon. A tudás és annak átadása nem lehet passzív, rituális, ill. közömbös, elidegenedett, sem önigazolóan duplafenekű (pl. tisztátalanság szabálya vs. irgalmasság/szeretet törvénye). A korszerű nevelési cél viszonyítási pontja - az hogy miként, milyen jövőbeli fókusszal neveljen egy vallástanár - alapvetően ökológiai tudatosságú konstruktív együttműködéssel, a külső - belső fejlődés lehetőségét mindig szem előtt tartva: az ökoteológia és teremtésvédelem egymást feltételező viszonyrendszerében lehetséges (pl. közös fórum a tiszai petkupa szervezőivel, majd közös begyűjtés; vagy örökségvédelmi petíciók melletti kiállítás). Értelemszerűen a vallástanításnak a humánökológiához való kapcsolódása erőteljes, a természeti, környezeti problémák mellett a szociokulturális, társadalmi dimenziókra is tekintettel.³ Nyílt, ám komplex kommunikációt követel, pl. hogy Krisztus igazsága /befogadó szeretete sosem 'személyválogató' (pl. nem keresztény bevándorló szülők gyermekeinek helyzete, segítése az osztályokban), melynek elfogadottabbá tétele a dogmatika fejlődéstörténetében is csak a II. Vatikáni zsinat eredményeiben nyilvánulhatott meg ('bárki üdvözülhet': vallási pluralizmus teológiája, P. Szabó SJ, 2019).⁴

Ökológiai megtérés, ökumenikus konszenzus, ökológiai nevelés

Míg a vallás /a hit hatóköre visszaszorulóban (egyházi visszaélések hatása,⁵ a 'hittudomány' tudományosan nem igazolható /cáfolható természete stb.), addig az ökológia tudományos 'kimutatásai' egzisztenciálisan nem kerülhetők meg: a terület a 21. század egyik legfontosabb komplex tudományága lett. Egy vallástanárnak a teremtésvédelmi hozzáállását az ökológia, és természetesen az ökoteológia eredményei segíthetik, melyek rámutatnak az új értelmezések, a közös feladatvállalás szükségére. Szükség van egyfajta egyetemes nyitottságra és szintézisre a szakterületi fogalmak és összefüggések találkozásában, és mindenekelőtt az irgalmas szamaritánus (a kívülálló, az idegen, az ellenség, vagy a 'tudatlan, egyszerű ember') közvetlen, túlgondolás nélküli, cselekvő emberségére. A külső-belső felzárkózás teremtheti meg annak feltételeit, hogy a teremtésvédelem, mint alkalmazott ökoteológia, az egyházi köz-, illetve felsőoktatásban általánosabban elterjedt formában jelenhessen meg. Az egyházi iskolák egyik jellemző gyakorlata a rokon tantárgyakba való integrálás (hittan, etika, biológia, földrajz), a téma azonban ezzel szórtabb, háttérben maradó figyelmet kaphat. Másrészt jellemző a nem oktatás jellegű nevelési tevékenységek között (nem formális vagy informális nevelésben) való megjelenése (cserkészmozgalom, önkéntesség, tematikus szakkörök, projektek stb). A katolikus – azaz egyúttal az egyetemes felelősségű – teremtésvédelem számára nélkülözhetetlen alapokat fektetett le Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikája (pl. az egyház, mint nevelő, az ökológiai megtérés fogalma).⁶ Ennek szellemében jelentős tevékenységet folytat több hazai katolikus szervezet, mint a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület (Bodnár, 2025),⁷ a Katolikus Pedagógiai Intézet (Teremtésvédő Iskola Program⁸), az Ignáci Pedagógiai Műhely (Domaniczky-Kuslits, 2019),⁹ vagy a Hetvenkét Tanítvány Mozgalom (Csernus-Zlinszky, 2024).¹⁰ A protestáns közösségek, iskolák számára meghatározó teremtésvédelmi csoportok a református Teremtésvédelmi Műhely (Kodácsy, 2022), illetve az Ökogyülekezeti Mozgalom,¹¹ valamint az evangélikus Ararát Teremtésvédelmi Munkacsoport és Munkaág.¹² Ezen kívül lényeges összefogó szerepet tölt be az Ökumenikus Teremtésvédelmi Munkacsoport (ÖTM: Naphimnusz, Ararát, Ökogyülekezet) és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa¹³ (MEÖT: 11 tagedyház), mely szövetségek 2009 óta például szoros együttműködésben szervezik meg az ökumenikus Teremtés hete programsorozatot, amelyhez módszertani segédanyagot is megjelentetnek.¹⁴ Két évvel a Laudato si' enciklika megjelenése után valódi ökumenikus konszenzusként a Teremtés hete füzetet az 'Ökológiai megtérés' címmel jelentették meg, ugyanakkor a segédanyag a reformáció 500. évfordulója kapcsán is reflektált a folyamatos megtérés alapvető szükségére (Nobilis, 2017 /Luther).¹⁵ A különböző szervezetek, munkacsoportok, műhelyek, illetve szövetségek felekezettől függetlenül, egyéb kiadványaikra (fenti zárójeles példák), illetve tevékenységeikre (jegyzetbeli példák) tekintettel is a teremtésvédelem közös, ökumenikus konszenzusát képviselik. A hazai oktatásban emellett meghatározó

alapokat ad a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (2010) keretrendszeré és az Ökoiskola-hálózat szakmai anyagainak javaslata.¹⁶ Nemzetközi szinten az Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat (ECEN, Tagok: MRE, MEE; Partner: MKE; Közös képviselő: MEÖT) biztosított háttérrel az Európai Keresztyén Ökoteológiai Kutatóhálózat (ECeRN, alapítók között: Kodácsy Tamás, KRE) létrehozásához, amely kutatói és teológus hálózatként tölt be híd szerepet. Célja az ökoteológia kutatása, oktatása és gyakorlati alkalmazása Európában.¹⁷ A fenti ökumenikus folyamatok segítenek abban, hogy a természetvédelemnél, környezetvédelemnél tágabb, átfogó horizontú teremtésvédelem (integral ecology, LS 137-162) kérdése szélesebb körben és a lelki hozzáállást erősítve tudja megszólítani a társadalmat. Azaz ne csak technológiai feladatként, hanem a szívet is felébresztve, természetes lelkiismereti, etikai igényként is teret kapjon a mindennapokban. A vallástanár ökológiai kompetenciái növelésével, azok ökoteológiai értelmezésével, illetve nem utolsósorban ökotudatos, teremtésvédő életmóddal érhet el hosszú távon sikereket. Ehhez az életigenlő attitűdhez a közoktatásban, felsőoktatásban, felnőttképzésben, doktori képzésben megfelelő szakképzés, kutatási lehetőség biztosítása,¹⁸ befogadása segítheti a hallgatókat (pl. a különböző korosztályok megfelelő fejlesztése, érzékenyítése élménypedagógiai eszközökkel). Fennmaradásunk, illetve fenntarthatóságunk (bio-pszicho-szocio-spirituális holisztikus egységünkben) csak egy fenntartható társadalom alapjain valósítható meg, mely érdemi módon ökológiai együttérzéssel, illetve a megtérés állandóan megújuló, növekedő döntéseivel alakítható ki. Vallástanári szemszögből ez egy közvetlen, krisztológiai alapú teremtéskapcsolat motiválását, elősegítését jelenti ('mély inkarnáció' fogalma: megszentelt anyagi világ /Kodácsy, 2021).¹⁹

A teremtésvédelem tehát dogmatikai viták felett áll, mely túlmutat a felekezeti különbségeken, így az ökumené alapvető további eszköze lehet. Egy keresztyén vallástanár számára ugyanakkor alapvető identitásbeli viszonyulást hordoz az 'öt sola - egyedülisége', melyek a korabeli római katolikus egyház kérdéses tanításaival szemben álló teológiai hitelvekként születtek meg. A kizárólagos jellegű, (párbeszédet gyengítő) hitelveket mára viszont jelentősen árnyalják azok a II. Vatikáni Zsinat óta megnyilvánuló ökumenikus törekvések, amelyek teológiai reform-tanításai az egyház(ak) érettebbé váló dialógusát, a dogmatikus tanítások korszerűbb, frissebb szemléletét támogatják, - kiemelve azokat a korabeli kiélezett történelmi kontextusból. A hitelvek így módon nem 'fegyverek', hanem tiszteletben tartott sokszínűségükkel a világ közös jobbítására szolgáló eszközök (Ferenc pápa: poliéder-modell).²⁰ A keresztény teológia egyetemes belső törvénye /szeretetparancsa is egyértelműen a háttérbe szorult teremtésvédelem megerősítésére mutat rá. A társadalmi reziliencia szüksége mellett a klímaváltozás miatti közös cselekvés elodázhatatlansága egyszerre hangsúlyozza az ökumené és teremtésvédelem sürgető szükségét. Az ökológiai /teremtésvédelmi kihívások gyorsabb ökumenikus egységre motiváltsága a történelmileg, teológiailag, (intézményesen) lassan közeledő folyamatot is

támogathatja (prevenció, további közös nyilatkozatok). Fő kérdésterületek pl. a szabadság vs. dogma, identitás vs. ökumené, vagy az irgalmasság / egyenlő bánásmód vs. szabályozás / hierarchia fogalompárokban húzódó feszültségek megértése (posztkonvencionális erkölcsi fejlődés lehetősége, Vincze, 2020: 77)²¹. A lehetőségek valahol mindig az egyéni / önmagunkon túlmutatóan, a felelős gondviselésben, a közösségi felelősségvállalásban, a konstruktív szeretet gyakorlásában keresendő. Ez egyfajta hálatelt megértésre mutat, amelynek önkéntes, belsővé vált 'felelősségvállalási kényszere' már nem kényszer. Egy fenntartható társadalom kialakításához azonban mindenkire szükség van, melynek kihívása, közösségi felelőssége az oktatás szereplőin kívül minden családot, annak minden tagját, azaz mindannyiunkat érint.

Kiegészítések a bibliai üzenethez

A második idézetpár rámutat az egyik lényeges vallástanári feladatra (bibliai üzenet, igazság keresése), illetve a kinyilatkoztatás-tanban jelentkező teológiai feszültségre. Az üzenetnek többnek kell lennie, mint a könyv, mivel a kinyilatkoztatás nem azonosítható a leírt betűvel, hiszen a bibliai üzenet élő személyes találkozás, összekapcsolódás, felismerés. Másrészt az üzenet kevesebb a bibliai könyveknél, mely a Biblia emberi oldalára és a történeti kontextusra utal. A korabeli világkép, szokások, szabályok nyilvánvalóan nem az örök üzenet részei, a példázat, illetve maga Jézus is túlmutat rajtuk. A lényeg kiszűrése, kiemelése fontos, hiszen egy törvénykezési lista, vagy nemzetségtáblázat mondanivalója nem vethető össze például a Hegyi beszéddel. A Biblia tanúságtétel a 'többről' a maga véges eszközeivel, és ez egyúttal további források, élethelyzetek kutatására is hív (konkrét helyzetek / dilemmák értelmezése: etikai, (öko)teológiai, teremtvédelmi szemléletformálás segítése).

Az Irgalmas szamaritanus példázatban teológiai és etikai szempontból a rablók tette és a pap, illetve a levita mulasztása bár természetükben különböznek, súlyukban egyenértékű bűnnek tekinthetők, mivel mindkét magatartás az élet és a szeretet törvénye ellen irányult. Míg a rablók aktívan követtek el erőszakos cselekedetet, addig a pap és a levita nem tettek semmi rosszat a sérülttel, de nem tettek semmit a megmentéséért sem. A bibliai etika szerint (Jakab 4,17) aki tudna jót tenni, de nem teszi, az bűnt követ el. A rablók félholtan hagyták ott az áldozatot; ha senki nem segít rajta, a pap és a levita közönye ugyanúgy a férfi halálához vezetett volna. Jézus tanításában a szeretet nem csupán az ártástól való tartózkodás ('Ne árts!' – elv / Tób 4,15), hanem aktív pozitív odafordulás. A pap és a levita látták a bajbajutottat, de tudatosan „elementek mellette”, ezzel megtagadták tőle az irgalmasságot. A példázat kritikája éppen az, hogy a törvény betűjéhez ragaszkodó (pl. a tisztátalanságtól félt) vallásos vezetők mulasztása súlyosabb ítélet alá esik, mert ők ismerték Isten akaratát, mégis a saját kényelmüket vagy rituális tisztaságukat választották a segítségnyújtás helyett. A modern keresztény etika hangsúlyozza, hogy a nemtörődomség és a közöny

a modern társadalom egyik legveszélyesebb bűne, mert csendben hagyja elpusztulni azt, akit a rablók (vagy a sors) már egyszer megverték (Ferenc pápa, 2021).²² Elie Wiesel Nobel-békedíjas holokauszt-túlélő 1986-ban így fogalmazott: „A szeretet ellentéte nem a gyűlölet, hanem a közöny. A szépség ellentéte nem az ocsmányság, hanem a közöny. A hit ellentéte nem az eretnokség, hanem a közöny. És az életnek nem a halál az ellentéte, hanem az élet és halála között választani nem hajlandó közömbösség. Már a gyűlölet is a másik ember létezésének elismerése. De a közöny minden dolog közül a legszörnyűbb, mert minden fény, minden remény, minden emberi kapcsolat hiánya.”

A Lénárdi idézet a bibliai példázatnak egy saját szempontú, de rendkívül hiteles átírata. A komoly változtatások ellenére hűségesebb az eredeti lényeges tartalomhoz (etikai kérdés, cselekedetek ütköztetése), ugyanakkor új jelentésrétegek is megjelennek (a provokáló törvénytudó helyett a tanítványok kérdezők: emberi gyarlóság, általános etikai dilemma; provokatív bajbajutott: ő a szamaritánus: fokozott indok a segítségadás 'elmulasztására'; provokatív segítő: tudatlan, egyszerű zsidó: bárki lehet szolidáris, elemi emberi tett). Kortárs olvasójának a szerző a bibliai szövegnél demonstratívabban szemlélteti és képviseli a belső okozati összefüggéseket, és azt az általános emberi igényt, hogy feltárjuk az igazság (sokféle) arcát (modern kételkedés). Bizonyossá teszi, hogy a hihetetlen, fordított mesének tekintett történetből is kibontható a lehetséges 'igaz valóság'. A segítségadást kísérő „Fütyült a törvényre” megjegyzés a felvetődő 'nem volt tudatában' (nem is tudott a szabályról tudatlansága miatt) elgondolás helyett a lezárással együtt épp azt erősíti, hogy a „tudatlan, egyszerű zsidó” tudatosan fütyült a szabályokra, - mert ösztönösen (szívébe írtan) és értelmével is értette a 'törvény szellemét' (hétköznapi kiszolgáltatottság közös tapasztalata). Az irodalmi párhuzam kontextusa az elmélet ('összeült egy régi héber kéziratok közt kiszáradt lengyellel, s kihámozták'), és a gyakorlat (paralel időigényes, aszketikus együttműködés) fáradtságos munkájának felmutatásával ugyancsak a két nagy parancsolat szimbiotikus örök igazságára mutat.

A tágabb értelmű megélést segítve a példázatra számos további megállásra készítő, érzékenyítést szolgáló bibliai, irodalmi, történeti, történelmi párhuzam kutatható fel. Az első világháború után 1920-1927 között például gyermekmentő vonatokat indítottak a nyomort mélyen megtapasztaló Magyarországról többek közt Hollandiába, Belgiumba, Nagy-Britanniába. A gyermekvonat-akció során a világháborúban ellenséges és semleges államok polgárai segítettek egy vesztes országnak, félretéve a politikai ellentéteket, felülírva a társadalmi és etnikai korlátokat, tisztán humanitárius céllal. A keresztény szervezetek ekkor aktívan szembehelyezkedtek a háború utáni általános fásultsággal, a gyermekvonat-akció így a történelem egyik legnagyobb méretű, gyakorlatba ültetett "szamaritánusi" cselekedete lett (mintegy 60.000 gyermek kapott segítséget). Egyik támogatója volt például a nyolc éves Bibó István (Réthelyi, 2022), aki a második világháborúban

köztisztviselőként, üldözöttek, katonaszökevények, ellenállók életét mentette meg azzal, hogy menlevelet állított ki a számukra (Dénes, 2013). Egy másik kiemelkedő hazai példa a váratlan helyről érkező mentési akcióra az 1990-ben Marosvásárhelyen zajló magyar tüntetések során, Puczi Béla²³ roma származású erdélyi magyar, valamint társainak a megjelenése, és sorsdöntő segítségnyújtása („Ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok!”). A helytállásról hosszú ideig méltatlanul elfeledkeztek, a tragikus sorsú Puczi Béla emlékére végül 2017-ben állítottak posztumusz emléktáblát (Blénesi, 2020).

Átfogó (integrális) ökológia

Mind az ökológia, mind a teológia esetében a „minden mindennel összefügg” alapelv nyilvánvaló megtapasztalására juthatunk. Egy virágládára kitűzött „Nem szemetes!” - cédula üzenete nem csak esztétikai, de környezetszennyezési, etikai, ill. kulturális, gazdasági minőségben is jól értelmezhető, összefüggésük nem kérdés. A kezdő idézetben ugyanakkor léptékváltással az önirónia mellett az egész Föld kiszolgáltatottságát kell(ene) átéreznünk. A ’szülőkép’, mint egyfajta ’istenkép’ lehet akár Gaia / Terra, a kizsigerelt Földanya, mely lassan valóban nem adhat többet, hiába toporzékol(unk) a gazdasági elit(tel az élen). A ’jóléti kultúrában élő emberiség’, globális értelemben, a kisgyermekkel ellentétben, már pontosan tudja, hogy mit okoz (~ pap, levita) hosszú távon a Földnek és a következő generációknak (szűk körű vagyoni, gazdasági, döntési koncentráció, társadalmi rétegzettség problémái). A vallástanárnak, a fenntarthatóság problémáját aláhúзва, pl. gazdasági téren is érdemes és szükséges hivatkozni szentírási szövegekre. Tudatosítani lehet, hogy a negatív spirálba hajtó hitelalapú adóssággazdaság követendő bibliai ellenpontja az egyiptomi „hét szűk és hét bő esztendő” ciklikusságra épülő megtakarítás alapú válasz, azaz József pozitív mérlegű fenntarthatósági megoldása (mindennapok gazdálkodásának pozitív elősegítése). A fáraó álmának ez a lemondásokat, áldozatokat kívánó megfejtése Egyiptom számára életmentő volt, ráadásul egy idegen rabszolga státuszból felemelkedett alkirály szájából, mely a kölcsönösségi viszonyrendszeren is alapulva egyaránt tekinthető a hála, a hivatástudat, a felelősségvállalás és az irgalmasság cselekedetének.

Az életnek ez a mindent felölelő komplexitása jelenik meg az átfogó vagy integrális ökológiában, amelyről a Laudato si’ negyedik fejezetének szakaszai szólnak. (I. Környezeti, gazdasági és szociális ökológia. II. Kulturális ökológia. III. A mindennapi élet ökológiája. IV. A közjó alapelve. V. A nemzedékek közötti igazságosság. /LS 137-162.) Az átfogó ökológia, mint a teremtvédelem teológiájának gyakorlata, olyan holisztikus látásmód, amely az ökológiai válságot elsősorban erkölcsi és spirituális válságként azonosítja, amelynek lényegéhez tartozik, hogy a környezeti kérdések nem választhatók el az emberi, társadalmi és etikai kérdésektől. Az integrális ökológia a kiengesztelődés teljes útját jelöli ki: békekötés Istennel, önmagunkkal,

embertársainkkal és az egész teremtett világgal. Ez lehet a humánökológia legmagasabb szintű szintézise, amely a technokrata megoldások helyett a rendszerszintű (gazdasági – kulturális – spirituális) paradigmaváltást tekinti a túlélés alapjának. A jelenkori sokszintű zsákutca, mint komplex szocio-ökológiai válság, világosan mutatja, hogy nem csupán a természetet vagy környezetet kell védeni, hanem a kultúrát, a társadalmi (szociális) igazságosságot és az emberi méltóságot is (közös összefüggésrendszerben való létezés, a kizsákmányolás mindenre és mindenre kiterjedő megszüntetése szükséges). Az ember felelőssége a „művelés és őrzés” (Ter 2,15), ami az életadó teremtett világ iránti szolgálatot és a jövő nemzedékek iránti gondoskodást jelenti. A valódi spirituális válasz a belső átalakulás, vagyis az ökológiai megtérés (LS 2016-221). Fel kell ismernünk, hogy a környezettel való kapcsolatunk az Istennel és embertársainkkal való kapcsolatunk tükröződése. A kapcsolatok megromlásának bűnét pedig helyre kell hoznunk, hogy helyreállhasson a harmónia (üdvösség). A világ olyan közös otthon, ahol a gazdasági és természeti törvény (ökonómia és ökológia) alá van rendelve a szeretet és méltányosság erkölcsi törvényeinek. Az ember teremtett világgal való kapcsolata alapvető része az Istenhez és önmagához fűződő kapcsolatának. Az ökológiai megtérés során elismerjük, hogy bűnt követtünk el a természet ellen, és felismerjük a hála (ingyenesség) érzését a világ ajándékaiért. Ez radikális változásokat hozhat az életünkben (pl. kényszeres fogyasztás elengedése). A tanítás /életünk során az integrális ökológia segít megérteni a diákoknak /mindannyiunknak a világ működését és az összefüggések mélységét, az ökológiai megtérés pedig képessé tesz arra, hogy felelős „sáfárként” éljünk benne, és konkrét áldozatokat hozzunk a közös otthonunkért.

Záró gondolatok

A világ GDP-hite ellenére az ökoteológia, mivel Isten is a 'meghívottja', vagyis épít Isten aktív részvételének, irgalmának, visszatérésének a lehetőségére (felnőtté válás esélye: emberi kapcsolatfelvétel erősödése a teremtésben), 'lehetővé teheti a lehetetlent'. A vallásanár lényegében bármely területen megjelenő helyreállító folyamatok, összefüggések felmutatásával segítheti a diákok tapasztalatát, regenerálódást előmozdító szempontrendszerének megerősítését. A fehér kristálycukrot nehéz lenne egészséges élelmiszerként reklámozni, de kombucha tea készítéséhez használt tápanyagként alkalmazva az egyik legegészségesebb italt biztosító ökoszisztéma-szolgáltatás jön létre. Azaz a természet együttműködik, önmagáért és értünk is, folyamatosan 'bizonyítva', hogy a része és részesei vagyunk /lehetünk most is. Ahogy bármely helyreállítás folyamata és eredménye, úgy számos ok miatt, természetesen a teremtett világunknak /a bolygónak a helyreállítása sem kivitelezhető 'az eredeti formájában', - a harmónia /üdvösség emberileg relatív marad. Aki megígérhette az új eget és az új földet, az egyedül valóban Jézus. Ám addig is,

Verba: Az ökoteológia és teremtésvédelem vallásánári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 29 -

hálás feladatunk, természetes krisztológiai elhívásunk, hogy gyakoroljuk a mértékletes életet, és védjük a bolygónk mindannyiunk örömére.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Béres Tamás (2004): Természeti környezet és kereszténység. – In: Szabó Lajos (szerk.): Keresztény önismeret falakon belül és kívül. Luther Kiadó, Budapest, 267-284.
- [2.] Blénesi, Éva (2020): Puczi Béla és a szív bölcsessége. – Credo: Evangélikus Műhely 26 (4): 53-56.
- [3.] Bodnár, Dániel (2025): Akik meghallották a Föld sóhaját – Beszélgetés a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület vezetőivel. – Új Ember, 2025. január 5.
- [4.] Csányi, V., Sümegi, N. (2021): Csányi Vilmos: a fűszerezést a majmaktól örököltük. Interjú. – Magyar Konyha Online. (Amitől a szellem is jóllakik. /Ínyencek) 2021.01.21.
- [5.] Csernus, D. - Zlinszky, J. szerk., (2024): Az igaz út mérföldkövei: Alapvető felismerések és törekvések a fenntarthatósági fordulathoz. PPKE Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont, Teremtésvédelmi Kutatóintézet, L'Harmattan Könyvkiadó Budapest. <https://doi.org/10.56037/978-963-646-087-7>
- [6.] Dénes, I. Z. (2013): Bibó István ellenálló és embermentő tevékenysége 1944-ben. Aetas: Történettudományi Folyóirat 28 (4): 131-144.
- [7.] Domaniczky, O., Kuslits, B. (2019): Megújítod a Föld színét. Szentignáci lelkeségi gyakorlatok Isten, ember, természet hármában. – Ignáci Pedagógiai Műhely, Jezsuita Kiadó
- [8.] Ferenc pápa (2013): Evangelii Gaudium / Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és a világi híveknek az Evangélium hirdetéséről a mai világban. (EG) 2013. november 24., MKE, Dokumentumtár.
- [9.] Ferenc, pápa (2015): Laudato si' / Áldott légy kezdetű első enciklikája, a közös otthon gondozásáról. (LS) 2015. május 24., MKE, Dokumentumtár.
- [10.] Ferenc, pápa (2021 / 2020): Fratelli tutti / Mindnyájan testvérek kezdetű enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról. (FT) Szent István Társulat, MKPK, Budapest.
- [11.] Gőcze I., Padányi J. szerk., (2025): Fenntarthatóság, állóképesség - az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai. – Ludovika Egyetemi Kiadó; Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest. https://doi.org/10.36250/01267_00
- [12.] Hufnagel, L., Csepregi, A. (2023). Egy ökumenikus és transzdiszciplináris ökoteológia „hiánya, szükséglete és feladatai”. – Opuscula Theologica Et Scientifica, 1(2): 91-125. <https://doi.org/10.59531/ots.2023.1.2.91-125>
- [13.] Jerabek-Cserepes, Cs. szerk. (2017): Ökológiai megtérés. Teremtés hete füzet. – Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, Budapest.

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 19-33.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Verba: Az ökoteológia és teremtvédelem vallástanári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 30 -

- [14.] Kodácsy T. (2022): Az örök élet beszéde. – In: Bagyinszki P. Á.; Vida M. (szerk.): A Szó szimfóniája: Teológiai horizont Isten Igéje vasárnapjához: konferenciakötet. Sapientia Füzetek (39). L'Harmattan Kiadó - Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest. 163-181. <https://doi.org/10.55726/sf.2022.39.163>
- [15.] Kodácsy T. (2021): Megtestesülés a létezés gyökeréig: a mély inkarnáció. – In: Huszár A. (szerk.) A Természet könyvének újrainvitása. L'Harmattan Kiadó Budapest. 59-66.
- [16.] Lénárd S. (1969): Egy nap a láthatatlan házban. – Magvető, Budapest.
- [17.] Magyarországi Református Egyház (MRE, 2017): Az egység ünnepe. – MRE (Nemzetközi kapcsolatok) Külügyi Iroda, 2017. július 5.
- [18.] Nobilis M. (2017): Bevezetés: „...úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta...” (Jn 3,16). – In: Jerabek-Cserepes Csilla (szerk.): Ökológiai megtérés. Teremtés hete segédanyag. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, Budapest. 3-11.
- [19.] Ónodi, V. (2025): Bolygóhatárok: trendek és közös társadalmi-gazdasági útvonalak (SSP), Fenntartható Fejlődés (Planet Fanatics' Network), 2025.07.07.
- [20.] Prokopp, K.. ford. szerk., (2023): Focolare – abúzusok feltárása, eltökélt lépések a személy védelmében. 2023. augusztus 8., Forrás: focolare.org, Vatican News,
- [21.] Pusztai, G (2020): Gyermekvonatok Hollandiába: Gyermekmentő akció az első világháború után. In: Alföld: Irodalmi művészeti és kritikai folyóir. 71 (9): 72-77.
- [22.] P. Szabó, F. SJ (2019): Krisztus és a nem keresztény vallások. (3.) Vatican News (Világ) 23. július 2019.
- [23.] Réthelyi, O. (2022): Bibó István és a voorburgi Smit család. (4.2) In: Réthelyi, O., Perényi, R. szerk., (2022): Úti cél: remény: A nemzetközi gyermekvonat-akció a két világháború között: időszaki kiállítás a BTM Vármúzeumban. – Budapesti Történelmi Múzeum, Martin Opitz Kiadó, Budapest. 184-189.
- [24.] Vásárhelyi J. szerk., (2010): Nemzeti környezeti nevelési stratégia, Alapvetés, 3. kiadás. – Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest.
- [25.] White Jr, L. (2000): Ökológiai válságunk történelmi gyökerei. – In: Lányi András (szerk.): Természet és szabadság. Osiris, Budapest, 2000. 27–35.
- [26.] White Jr, L. (1967): The historical roots of our ecologic crisis. – Science, 155 (3767): 1203-1207. <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>
- [27.] Zlinszky J., Ballai, V (2025): Zlinszky János biológus-ökológus: „Először a gödör ásását kell abbahagynia az emberiségnek”. Interjú. – hvg360

Absztrakt. A szemléletformálás útjára hívó cikk két komplex, egymásra reflektáló idézetpár elemzésére épül. Ez a motivációs forrás folyamatos feltérképezést, holisztikus finomhangolást kap. A vallástanári nézőpont ezáltal transzdiszciplináris igénytel emeli ki az ökoteológia és a teremtvédelem ökumenikus lényegét (átfogó ökológia). A teremtvédelemnek a felelős sáfárság feladatán túl lényegi része a társadalmi igazságosság (humánökológia). Az ökológiai megtérés a lélek belső átalakulása, érzékennyé válása a teremtés gondozására. A legnagyobb kihívás nem a tudáshiány, hanem a passzivitás, a közöny megszólíthatósága. A (ön)nevelés célja, hogy a cselekvő szeretet felülírja az élő

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 19-33.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Verba: Az ökoteológia és teremtsévédelem vallástanári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 31 -

bolygó egésze ellen elkövetett bűnöket, benne a dogmatikai, társadalmi előítéleteket. A teremtsévédelem a Krisztuskövetés alapja, ez vezethet el a fenntartható társadalomhoz.

APPENDIX

¹ A bolygóhatárok az emberi terhelés még biztonságos határértékét mutatják. A kilenc kritikus folyamat: klímaváltozás, bioszféra-integritás, földhasználat-változás, édesvíz-felhasználás, biogeokémiai áramlások (nitrogén és foszfor), új anyagok, óceánok elsavasodása, légköri aeroszol-terhelés, illetve az ózonréteg vékonyodása. Csak az utóbbi három érték nem lépte át a kritikus határt. A bolygóhatárok mellett az ún. közös társadalmi-gazdasági útvonal forgatókönyvek (Shared Socioeconomic Pathways /SSP) olyan kutatási és kockázatelemző eszközök, amelyek több lehetséges kockázati fejlődési útvonalat írnak le (SSP1-SSP5). Ezek és más forgatókönyvek rámutatnak a globális kihívások összetettségére, a főbb kimeneteli lehetőségekre, a lehetséges további lépésekre, vagy kérdésekre. Bővebben ld.: Ónodi, 2025. <https://www.fenntarthatofejloves.net/2025/07/07/bolygohatarok-trendek-es-kozos-tarsadalmi-gazdasagi-utvonalak-ssp/>

² Irodalmi párhuzam bevonásának, feldolgozásának lehetősége: Karinthy Frigyes: Barabbás, 1917

³ A humánökológia egyrészt az ökológia egyik speciális ága, másrészt egy önálló, multi- és interdiszciplináris tudományterület. Az ember és környezete (természeti, társadalmi és épített környezet) közötti dinamikus kapcsolatokat vizsgálja, illetve összeköti a természettudományokat a társadalom- és bölcsészettudományokkal. Lányi András Természet és szabadság című humánökológiai olvasókönyve például esztétörténeti kontextusba helyezi a környezeti válságot. Ld. pl.: White, 2000 (Lányi); Hufnagel & Csepregi, 2023, 115.

⁴ „... szemben a fenyegető jövővel, amely káoszba sodorhat, sürgető szükség van egy nagy, globális (átfogó, egyetemes) etikára, amely egyaránt merít a vallások morális tanításából és a világi etikából. A vallásközi párbeszéd esély a világközösség jövője számára, ha minden vallás hallgat az egyetemes emberi lelkiismeret hívására (vö. LG 16).” Az Egyházról szóló Lumen gentium (LG, Népek világossága, 1964.11.21.) kezdetű konstitúció az Egyházat már nem csupán intézményként, hanem misztériumként és Isten népeként határozza meg. Egyháztani jelentősége mellett fontos alapvetést nyújt a teremtsévédelemhez is, például szorgalmazza a teremtet javak méltányos és igazságos elosztását, illetve elismeri a földi valóságok és a természet sajátos értékét. In: P. Szabó SJ, 2019

⁵ Az erősödő szembenézésre biztató példát jelent a Focoláre Mozgalomban vállalt teljes körű felnőttképzés. „A választásunk az volt, hogy ne csak az oktatók, nevelők és animátorok képzését folytassuk, ami már megtörtént, hanem a Mozgalom minden tagja számára képzést hozzunk létre, és elindítottuk azt a nagyon ambiciózus kihívást, hogy két éven belül a Focoláre Mozgalom minden tagjának el kell végeznie legalább egy alaptanfolyamot a kiskorúak szexuális visszaélésekkel szembeni megelőzéséről és védelméről.” in: Prokopp, 2023

⁶ Az enciklika (LS) utolsó fejezete tárgyalja az ökológiai nevelés és lelkiség témáját (6./I-IX). Az ökológiai megtérés (conversio oecologica) fogalmát hivatalosan (Szent) II. János Pál pápa használta először (LS 5. pont), de Ferenc pápa tette központi jelentőségűvé, kifejtve a szív és az életmódváltás szükségét, gyakorlati lépéseit, illetve a megtérés lelki és társadalmi dimenzióit (ingyenesség elismerése: hála; örömteli józanság: mértékletesség stb.). In: Ferenc pápa, 2015, LS 202-245 (2016-221).

⁷ A Naphimnusz Teremtsévédelmi Egyesület 2011-ben alakult civil szervezet, melynek fő célkitűzése a hazai katolikus közösségek teremtsévédelmi elkötelezettségének növelése az egész társadalom szolgálatában. Rendszeresen megjelenő sorozata a Teremtsévédelmi kalendárium, amely az aktuális természeti és egyházi év összefüggéseit mutatja be lelki és tudományos szempontból (pl.: „A Fiú: az El Niño-jelenség”). Oktatási és Módszertani anyagok kidolgozása mellett a Sapientia Szerzetesi

Verba: Az ökotológia és teremtésvédelem vallásánári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 32 -

Hittudományi Főiskolán rendezett szakmai műhelyeik (pl. a GMO-k vagy a biodiverzitás kérdéseiről) többnyire cikkek formájában is elérhetők. Tagja a nemzetközi Laudato Si' Mozgalomnak, Ferenc pápa örökségének elhivatott képviselője: „az ökológiai megtérés a Krisztussal való találkozásunk következtetéseinek levonása.” In: Bodnár (Magyar Kurír), 2025

⁸ A Teremtésvédő Iskola Program a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) Caritas in Veritate Bizottsága és a Katolikus Pedagógiai Intézet (KaPi) közös kezdeményezése. Célja, hogy Ferenc pápa Laudato si' enciklikája szellemében a teremtéstudatos szemléletmód ne csupán elmélet, hanem az intézmények mindennapi életének része legyen. A teremtésvédelmet gyakorló intézményeik 'Teremtésvédő' címet nyerhetnek el (Teremtésvédő Iskola/Óvoda/Kollégium: 3 éves integrálással). A résztvevő iskolák saját teremtésvédelmi munkaterv alapján működnek. Tevékenységi kategóriák pl.: 'A Föld kiáltása', 'A szegények kiáltása', vagy az 'Ökológiai nevelés' (LS) stb.

⁹ Az IPM jezsuita szellemiségű, köznevelési szervezeteket támogató műhely, amelynek célja (szoros együttműködésben pl. a KaPi-val) a pedagógusok szakmai és lelki megerősítése hivatásukban. Kidolgozták az Ignáci Ökológiai Examen magyar nyelvű változatát. Ez a speciális lelkiismeret-vizsgálat segíti a hívőket az Istennel, embertársaikkal és a teremtett világgal való kapcsolatuk reflexiójában. Többek közt megjelentettek egy teremtésvédelmi módszertani gyűjteményt középiskolások számára („Megújítod a Föld színét”: Domaniczky-Kuslits, 2019).

¹⁰ A mozgalom ('T72', szakmai hálózat, értelmiségi közösség, alapító: Erdő Péter bíboros, 2014), célja hogy a keresztény értékrendet szakmai szinten (műhelyek, találkozók) is megjelenítse a társadalom különböző területein. Működtetik például a Laudato Si' Teremtésvédelmi Olvasókört, amely az enciklika közös feldolgozását és gyakorlati alkalmazását segíti, vagy a Bíz rá magad támogató portált. Tagja a nemzetközi Actio Catholica szervezetnek. Kiadványuk pl.: Csernus-Zlinszky, 2024

¹¹ Az ökumenikus Teremtésvédelmi Műhely a Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetén belül működik (2018, névváltás: 2020). A Mozgalom (koordináló hálózat,) a skót "EcoCongregation" mintájára alakult meg 2010-ben, mely ma is a gyülekezetek ernyőszervezete. Célja a környezettudatosság erősítése és a keresztyén hit ökológiai felelősséggel való összekapcsolása. A Föld napja (04.22.) környékén pályázatot hirdetnek (Ökogyülekezeti cím és díj: 3 éves időszakra). A Teremtés hete program fő szervezője; szemléletformáló kampányai pl. a 'Bringázz a templomba!', vagy az Ökoestek. A műhely vezetőjének, dr. Kodácsy Tamásnak számos írása meghatározó a témában (pl.: Kodácsy, 2022).

¹² Az 'Ararát' (Munkacsoport: 2008, Zsinat döntése, elmélet; Munkaág: 2019, Országos Presbitérium döntése, gyakorlat) az MEE egyik szakmai egysége, és az evangélikus természet-, környezet- és teremtésvédelmi közösségek, illetve ökumenikusan együttműködő csoportok közös elnevezése. Alapító tagja az ÖTM-nek, közös kiadású sorozat a Teremtés hete füzetek. A Műveld és őrizd! (MEET) program támogatást biztosít közösségi ökológiai célok megvalósításához. Módszertani és szemléletformáló anyaga pl.: az ÖkoTízparancsolat, a Zöld Böjt, illetve az őshonos gyümölcsfa-program.

¹³ A MEÖT a tageszázak hitéleti és szakmai munkaközössége, célja a keresztény felekezetek közötti párbeszéd és együttműködés előmozdítása. 11 tageszáz (protestáns, ortodox és szabadegyházak) mellett mintegy további 20 egyház és szervezet is részt vesz a közös munkában (együttműködő, illetve megfigyelő szerep). Feladatai pl.: az Ökumenikus Imahét, a Házasság Hete, a Teremtés Hete, a Reformáció hónapja koordinálása, vagy a Theologiai Szemle kiadása.

¹⁴ Magyarország 2009-ben kapcsolódott be az ökumenikus nemzetközi 'Season of Creation' mozgalomba az ÖTM (2008) kezdeményezésére, melynek hazai vállalása a Teremtés hete események. Minden évben egy adott központi téma (pl.: 2025: 'Végül kiárad ránk a Lélek') köré szerveződnek a programok, melyek útmutatója a Teremtés hete segédfüzet lelkeségi és gyakorlati ajánlásokkal.

¹⁵ Luther rámutatott, hogy az ember élete szükségszerűen folyamatos bűnbánat és megtérés (metanoia), amely a 2017-es tematikában a teremtett világgal való kapcsolat megújítását, az „ökológiai megtérést” még hangsúlyosabbá tette. In: Nobilis, 2017. 5-6.

Verba: Az ökoteológia és teremtvédelem vallásánári nézőpontból – [Ecotheology and creation protection]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.19-33>

- 33 -

¹⁶ Oktatási Hivatal: Köznevelés, P.- sz. sz., Fenntarthatóságra nevelés, Ökopedagógia a gyakorlatban. https://www.oktatas.hu/koznevelés/pedagogiai_szakmai_szolgaltatasok/fenntarthatosagra_nevelés/okopedagogia_a_gyakorlatban

¹⁷ KRE – BTK: Nemzetközi kezdeményezés az ökoteológiában. 2025.10.08.

<https://btk.kre.hu/index.php/2601-nemzetkozi-kezdemenyezés-az-okoteologiaban#:~:text=>

¹⁸ Ehhez kínál lehetőséget például a Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola (WTVDI) egyik kutatási témája (Ökoteológia – korunk globális problémái a hitélet és vallásgyakorlat szemszögéből – témavezetők: Dr. Hufnagel Levente, Dr. Csepregi András), valamint az intézmény Multidiszciplináris Ökoteológiai Kutatóintézete.

¹⁹ A mély inkarnáció (deep incarnation) fogalmát a koppenhágai Niels Gregersen rendszeres teológus vezette be 2001-ben, amely Krisztus személyével együtt, illetve Őbenne az egész teremtettség állapotára utal. Krisztus keresztje az inkarnáció tengelye és mélysége. In: Kodácsy, 2021, 59-66.

²⁰ Ökumenét támogató jelentős változások: - II. Vatikáni Zsinat ökumenikus fordulata (Unitatis Redintegratio, 1964.11.21.); - „megbékélt különbözőség” koncepciója (pl. Ferenc pápa poliédermodellje, Evangelii Gaudium 236.); - Átfogó (integrál) ökológia (Laudato si’: 4. fejezet, 137-162); - Közös Nyilatkozat a Megigazulástanról (1999), melyhez a Református Egyházak Világközössége (WCRC) 2017-ben csatlakozott Wittenbergben. (A Református Egyházak Világközössége 2010. június 18-án jött létre az addigi Református Egyházak Világszövetsége és a Református Ökumenikus Zsinat egyesüléséből Grand Rapids-ban (Michigan állam).) In: MRE: Az egység ünnepe, 2017.

²¹ Kohlberg erkölcsi fejlődés szintjeinek legfejlettebb szakasza.

²² Ferenc pápa: Fratelli tutti enciklikájában (2020) a köszönyről a következő részekben ír: Első fejezet: „Egy zárt világ árnyai”: 8, 18-21.; Második fejezet: „Egy idegen az úton”: 64-65, 73-75.

²³ Puczi Béla (1948-2009): szakmunkás, elítélt, politikai menekült, hajléktalan. Az 1990. március 20-i (‘fekete március’) marosvásárhelyi utcai tüntetésen a magyarokat védelmező hidegvölgyi cigányok fő vezéralakja volt. In: Blénesi, 2020.

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei – [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 35 -

ÖKOGYÜLEKEZETI MOZGALOM LEHETŐSÉGEI A PÜNKÖSDI KERESZTÉNYSÉG KÖRÉBEN

[THE POTENTIAL OF THE ECO-CONGREGATION MOVEMENT WITHIN PENTECOSTAL CHRISTIANITY]

LÉNÁRT FERENC

Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola<https://orcid.org/0009-0003-5702-8434>lenartferenc777@gmail.com

Abstract. In the introduction, I write about the global challenges of the ecological crisis. My goal is to outline the opportunities and obstacles facing Pentecostal Christianity in mitigating the problem. I describe some practical solutions that are already proving effective. At the same time, I emphasize the challenges of the future and the tasks that Pentecostal churches face in protecting creation.

Keywords: ecological crisis, Pentecostal Christianity, Pentecostal theology, environmental theology, eco-congregation movement

A téma felvezetése, célkitűzések

Napjainkban az ökológiai válság soha nem látott méreteket öltött. Az éghajlatváltozás, a globális felmelegedés, a demográfiai robbanás, a környezetszennyezés (talaj, víz, levegő), az erdők kiirtása, a hulladékkezelési dilemmák, a természeti sokféleség, változatosság csökkenése, az óceánok elsavasodása, mind-mind óriási globális kihívás elé állítják az emberiséget. „Ez a súlyos ökológiai válság nem pusztán szerencsétlen baleset, és nem is egy olyan katasztrófa, mint amilyen a jégkorszak előtt volt. Oka az emberi gondolkodás és cselekvés kudarca. Így megkerülhetetlen a kérdés: milyen erkölcsi normákhoz kell igazodnunk, hogy felelősséget vállalhassunk az emberiség életéért és túléléseért, valamint a természetes földi létezők megővéseért.” (Hans Jonas, 1997) A tudósok igyekeznek mindent megtenni a probléma mérséklése érdekében. Ebben természetesen felelősséggel bírnak a különféle vallási közösségek is. Jelen dolgozatban a pümkösd i kereszténységre igyekszem fókuszálni, mely jelentős teológiai és kulturális sajátosságokkal bír. Megpróbálok rávilágítani arra, hogy a pümkösdiek milyen ökológiai elköteleződéssel rendelkeznek. Mindezt annak a tudatában, hogy az ökogyülekezeti mozgalom főleg a történelmi egyházak körében ismert.

Céлом, hogy vázlatosan bemutassam, milyen lehetőségek és akadályok állnak a pümkösd i gyülekezetek előtt a fenti törekvéshez való kapcsolódásban. Valamint szeretném röviden ismertetni, hogy milyen teológiai és gyakorlati fundamentumok

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 35-40.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei – [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 36 -

segíthetik az ökológikus szemlélet elmélyülését a pünkösdieknél. A dolgozat fő célja: megvizsgálni az ökogyülekezeti törekvés elméleti és gyakorlati lehetőségeit, hiányosságait, valamint kihívásait a pünkösdi kereszténység teológiai és kulturális keretein belül.

Az ökoteológia és a pünkösdi teológia közös pontjai

Elöljáróban az ökoteológia fogalmát szeretném egyszerűen megfogalmazni: egy válasz a környezeti vészhelyzetre, mely a vallás etikai forrásait igyekszik mozgósítani a Föld védelmére. Az ökológiai válság és a klímaváltozás összefüggésében vizsgálja és értelmezi az Istenről szóló tudást és a vallási tanításokat. Célja, hogy teológiai alapot adjon a környezeti felelősségvállalásnak, és a vallást a fenntarthatóság szolgálatába állítsa. Bolyki János Ch. Link véleményét osztja meg könyvében: "... századunk, illetve évezredünk végén a természet veszélyeztetettsége új irányt hoz a természettudományok és a teológia, más néven a természet és a teremtés fogalmának kapcsolatában. Erre az új irányra az a jellemző, hogy nem azzal foglalkozik, hogy miként jött létre a természet, hanem azzal, hogy miként maradhat meg." (Bolyki János, 1999)

Ezt nevezi a teremtéstan ökológiai szempontjának. Ez igencsak elgondolkodtató. Leszögezem, hogy a Föld Isten alkotása. Ő, a Biblia tanúsága szerint, mindent jónak teremtett. A bűn következtében a Teremtőtől elszakadó ember ezt tönkretette. A teológusok méltán fogalmazzák meg, hogy egy bukott világban élünk. Ennek pedig súlyos következményei vannak, melynek néhány elemét már a bevezetésben említettem. Adódik a kérdés: törődünk ebbe bele? Fogadjuk el a Szentírás állítását, mely az Úr napjának eljövétlét úgy vetíti előre, hogy "... az egek ropogva elmúlnak, az elemek pedig megégve felbomlanak, és a föld és a rajta lévő dolgok is megégnék"? (2Péter 3:10) Ez arra indítana, hogy nem kell semmit tenni a környezetvédelem érdekében, hiszen ez a világ úgyszólván elmúlik. Ha az Úr eljövétele úgyszólván küszöbön van, akkor fölösleges bármilyen teremtésvédelmi törekvést foganatosítani. Sajnos pünkösdi berkekben a konzervatívabb irányzat képviselői ma is ezt vallják. A Teremtés gondozása azonban nagyon fontos, amit a történelmi egyházak már több évtizede felismertek, és tettek ebbe az irányba lépéseket.

A pünkösdi mozgalom ökoteológiai gondolkodása kapcsán egy negatív példára utaltam, de létezik több olyan elem, amely a pünkösdi teológia ökorelevanciáját bizonyítja.

A pünkösdi eszkatológia összekapcsolódik a teremtés megújulásával, hiszen azt hirdeti, Krisztus királysága már a Szent Szellem pünkösdi kitöltésével elkezdődött, azonban a végidőket nem csupán egy távoli, jövőbeli eseménysorozatként kezeli, hanem olyan valóságként, amelynek jelei és ereje a Szentháromság harmadik személyének munkálkodásán keresztül már a jelenben is megtapasztható. Ez egyfajta felelősséget helyez a pünkösdi-karizmatikus hívőre, mely a teremtésvédelemben nyilvánul meg. A Szent Szellem, mint teremtő, összeköti az

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei – [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 37 -

ember és környezet szellemi valóságát. Jeleket és csodákat tesz, amely a teremtett világ helyreállításának előszele. Segít elkerülni a szekularizált környezetvédelemmel való azonosulást.

Az ökogyülekezeti gyakorlat lehetőségei a pünkösdi közösségekben

A Magyar Pünkösdi Egyház – melynek tagja vagyok – 100 éve szolgál országunkban. A teremtett világ iránti felelősség mindig is jelen volt a gyülekezetekben, azonban nem volt kellően hangsúlyozva a teremtésvédelem, a környezetvédelem, az ökológiai krízis gyógyításának lehetőségei. Sok pünkösdi gyülekezetben megfordultam már, de a prédikációk, igehirdetési, tanítási elemek csak nyomokban tartalmaztak a természeti környezet megőrzéséhez kapcsolódó üzeneteket. Meglehetősen konzervatív attitűdökkel találtam magam szemben. Véleményem szerint emiatt nem tudott beépülni eddig a közösségi gondolkodásba az öko-szemlélet.

Azonban a pünkösdi-karizmatikus teológia sajátossága a Szent Szellem személyének és munkájának hangsúlyozása, ami magában foglalja a teremtés, a teremtett világ, a természetről való gondoskodás gondolatát. A gyakorlati hitélet előtérbe helyezése a jellemző: a megtérés, a bemerítés (vízkereszttség), Szent Szellem kereszttség, a karizmák működtetése, a gyógyulások (testi és lelki egyaránt), a szent élet hiteles megélése. Ugyanakkor a társadalmi felelősségvállalás is fellelhető: szegények támogatása, evangélizáció (személyesen és gyülekezeti szinten), karitatív tevékenységek, szeretetszolgálat működése, szolgálatok anyaotthonokban, börtönökben, hálaadó napok lebonyolítása stb. Elmondhatom, hogy pünkösdi körökben hagyományosan erős a missziós és az evangélizációs fókusz.

„Ma sokszor tapasztaljuk, hogy kisebb lett a felelősségvállalás és az aktív részvétel a teremtett világ és az emberi élet megőrzésére. Fontos lenne erősítenünk igahirdetésünket, hitoktatási és pásztori szolgálatunkat, valamint kommunikációnkat a Szentírás első lapjainak őszinteségével és tisztaságával. Ez biztosan segítené a legfiatalabbakat és a legidősebbeket is az egyházban egy érdeklődőbb, nyitottabb és felelősebb tanítványságra.” – fogalmazza meg Szabó Lajos, az Evangélikus Hittudományi Egyetem professor emeritusa. Ezzel egyetértve, fontosnak és szükségesnek tartom, hogy mi pünkösdi vezetők, elmélyítsük a testvériségben a teremtésvédelemmel kapcsolatos bibliai tanításokat, amivel meggyőződéseim szerint már el is késtünk. Egyházi, kerületi, de helyi szinten is megvalósítható lenne tematikus prédikációsorozatok, előadások lebonyolítása ebben a témakörben. A Magyar Pünkösdi Egyház működtet egy teológiai főiskolát, ahol a gyakorlati teológia tudományága részeként oktathatnának a teremtés gondozásához kapcsolódó ismereteket, melyet a teológus hallgatók a gyülekezetekkel is megoszthatnának.

A gyakorlati megvalósítás néhány elemét említeném meg a következőkben, melyek valamilyen szinten működnek a pünkösdi kereszténység köreiben. Az energetikai és hulladékmenedzsment keretében a nagyobb létszámú gyülekezetek az

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei - [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 38 -

energiatakarékosságot tűzték a zászlajukra. Ennek keretében a villanykörtéket LED izzókra, fényforrásokra cserélték. A fűtést klímával igyekeznek kiegészíteni vagy helyettesíteni, hogy kisebb legyen a környezetszennyezés, és gazdaságosabb a hőtermelés. Sajnos a szelektív hulladékgyűjtés csak a nagyobb városok közösségeiben működik, de ott sem mindenhol. Például a mi debreceni gyülekezetünkben még nem, de már ennek az igénye a vezetőségben megfogalmazódott. Helyi akciók keretében folynak a faültetési akciók, a közösségi kertek létrehozása. A fiatalokat és a gyerekeket pedig a bibliai történetekhez kapcsolódva igyekszünk a környezet védelmére oktatni. Az ún. „etikus beszerzés” is megfigyelhető. Komolyan vesszük a helyben gyártott termékek használatát.

A pünkösdi mozgalom egy dinamikus, karizmatikus, Szent Szellem által inspirált közösség. Ez az aktivizmus, lelkesedés átkonvertálható az ökológiai cselekvés területére is.

Kihívások és a jövő perspektívái

Az ökológiai krízis és a klímaváltozás sok emberben okoz félelmet, kilátástalanság-érzést, szorongást, ami a jövő tekintetében egyfajta reménytelenségben jelenik meg. Egyenesen ijesztő, ahogy Kuminetz Géza a közeli jövőt vizionálja e tekintetben: „Nemzedékünk meg fogja érni a körülöttünk lévő mesterséges világ fokozatosan gyorsuló, hatványozott ütemű összeomlását. Ennek az összeomlásnak a valószínű sorrendje a következő: az erőforrás kínálat csökken, a gazdaság zsugorodik, a közegészségügy, mint legdrágább és legkifinomultabb ágazat, összeomlik, ezt követik a zavargások, járványok és éhínségek.” (Kuminetz Géza, 2025) Megdöbbenő, hogy mindezt már ma a saját bőrünkön tapasztaljuk. Paradox módon a pünkösdi keresztények számára ez egy nagy lehetőséget jelent, hiszen a teremtvédelem bibliai elveit, a Szentírásban található válaszokat megosztva az emberekkel, akár online tanítások, akár nyilvános előadások, vagy éppen felekezeti alkalmak szervezésével, missziós célokat is betölthetnénk. Gyakran jelent problémát, hogy az ún. zöld felújításokat nem tudjuk megvalósítani anyagi erőforrások hiányában. Nem sok témába vágó pályázattal találkoztunk. Örölnénk neki, ha lenne speciális, egyházak számára kiírt tender, hogy ilyen jellegű fejlesztésekbe kezdhessünk. Ugyanakkor már említettem, hogy az ökoteológia fogalma, tartalma nem ismeretes a gyülekezetek tagjai előtt. Sajnos még én sem voltam tisztában ezekkel, annak ellenére, hogy lelkész, teológus vagyok. Ez a tárgy mindenképpen hasznos volt számomra, hiszen felnyitotta a szememet és elindított bennem egy szemléletváltást. A karizmatikus közösségeknek is erre van szükségük, ugyanis tudomásom szerint a mai napig nincs előtérbe helyezve a környezetvédelem, valamint az ökopraxis ügye. Szükséges, hogy tanításokat hallgassunk meg és magunk is oktassunk – akár felekezeti alkalmak összefogással - a veszélyeztetett természeti környezeti helyzetről, a krízisbe jutott civilizációról, és a megoldási módokról. Mindenképpen érdemes megvizsgálni, megfigyelni (magunkat megalázva) a történelmi egyházakban az ezen a területen

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 35-40.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei – [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 39 -

végzett munkát, gyakorlatot, hiszen öt évtizedekkel járnak előttünk ebben. Az ökológiai szempontokat integrálni kell gyülekezeteinkbe. Talán nem ördögtől való dolog az sem, ha környezetvédelmi szervezetekkel vesszük fel a kapcsolatot és tőlük kérünk iránymutatást, egy-egy inspiráló előadás formájában. Érdemes lenne időt szánni a sikereket elért nemzetközi gyakorlatok tanulmányozására is.

Köztudott, hogy a pünkösdi gyülekezetekben a Szent Szellem munkája nyomán csodák, gyógyulások, jelek történnek, mintegy megerősítve az igehirdetést. Ezen az áldások és a természet közötti kapcsolat újragondolása kiemelkedő feladat a lelkészek, igehirdetők előtt.

Fiataljaink számára nagy lehetőségként szolgál a teremtésvédelem, ugyanis egyfajta új evangélizációs nyelvként használhatnák azt a kortársaik felé.

Összegzés

Befejezésül elmondhatom, hogy amilyen értékes, lényeges feladat és kötelezettség a pünkösdi nép előtt a teremtés védelme, olyan hálás és áldásos is. Meg kell becsülni mindazt, amit Istentől kaptunk, az erőforrásainkat pedig bölcsen kell felhasználni.

A pünkösdi teológia erős alapokat szolgáltat az ökoteológiai törekvések számára. A legnagyobb siker lehetősége talán a lelkesedés („pünkösdi tűz”) és az empirikus cselekvés összekapcsolásában rejlik. Gyülekezeteink dinamizmusa és szellemi megújulás-központúsága jelentős erőforrás lehet az ökogyülekezeti szemlélet elterjedéséhez. A szemléletmód változás ezen a területen pedig egyfajta hidat eredményezhet a pünkösdi kereszténység és a társadalmi felelősség között.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok Dr. Hufnagel Levente és Dr. Csepregi András professzor uraknak, akik írásaikkal megmutatták az ökoteológia, és benne a teremtésvédelem fontosságát és sürgősségét. Ugyanakkor elgondolkodtattak, hogy a pünkösdi kereszténység körében milyen tennivalók szükségeltetnének a globális ökológiai válság fékezésében, felszámolásának elősegítésében.

Lénárt: Ökogyülekezeti mozgalom lehetőségei – [The Potential of the Eco-Congregation Movement]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.35-40>

- 40 -

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Bácskai K. és mtsai. (szerk.) (2025): Teológia és teremtés. Mélységek és magasságok. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete. – Evangélikus Hittudományi Egyetem, L'Harmattan, Luther Kiadó, Budapest.
- [2.] Bolyki János (1999): Teremtésvédelem. – Kálvin János Kiadó Budapest.
- [3.] Hans J. (1997): A felelősség elve. Kísérlet az etika számára a technológiai civilizáció korában. – Osiris Kiadó, Budapest.
- [4.] Kuminetz G. (2025): Tanulmányok a keresztény spiritualitás és a teremtésvédelem köréből. – JEL Könyvkiadó, Budapest.
- [5.] Szent Biblia (2004). – Magyar Bibliatársulat, Budapest.

Absztrakt. Az ökológiai válság globális kihívásairól írok a bevezetőben. Célom, hogy vázlatosan bemutassam, milyen lehetőségek és akadályok állnak a pünkösdi kereszténység előtt a probléma mérséklése érdekében. Ismertetek néhány olyan gyakorlati megoldási módot, melyek működése már megfigyelhető. Ugyanakkor hangsúlyt fektetek a jövő kihívásaira, valamint a pünkösdi egyház előtt álló, megoldandó feladatokra is a teremtésvédelem körében.

Inkei: Cultural policies – [Kultúrpolitika]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.1.41-57>

- 41 -

INTERNATION COMPARISON OF CULTURAL POLICIES¹

[KULTÚRPOLITIKA NEMZETKÖZI ÖSSZEHAISONLÍTÁSBAN]

PÉTER INKEI

peter@budobs.org

Abstract. Analysis of EU statistics on cultural policies between 2004 and 2022 with 20 self-generated graphs. First, relational data such as the share of cultural expenditure in GDP and public budgets are discussed, then data expressed in absolute monetary terms. The perspective is at country level, distinguishing between central and local (municipal) policies. There is a particular focus on the systemic characteristics of the post-communist EU Member States. What these data reveal and how to deal with results that require explanation. Complementing and contrasting with the macro-statistical approach, a tool (the Cultural Policy Barometer) is presented for evaluating cultural policies, their strengths and weaknesses. The description of the WJLF lecture held online on 4 March 2025.

Keywords: cultural expenditure, use and limits of statistics, policy assessment

Many people have been repeatedly surprised by the fact that recently the Hungarian state has spent the highest proportion of its budget on culture among European countries. This is a fact, and it is a fact confirmed by Eurostat, the statistical agency of the European Union. The starting point of my presentation is Figure 1, which demonstrates the above fact. (At the time of the lecture, the latest publicly available data set was 2022. See the update at <https://www.budobs.org/papers.html>.)

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2):41-57.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

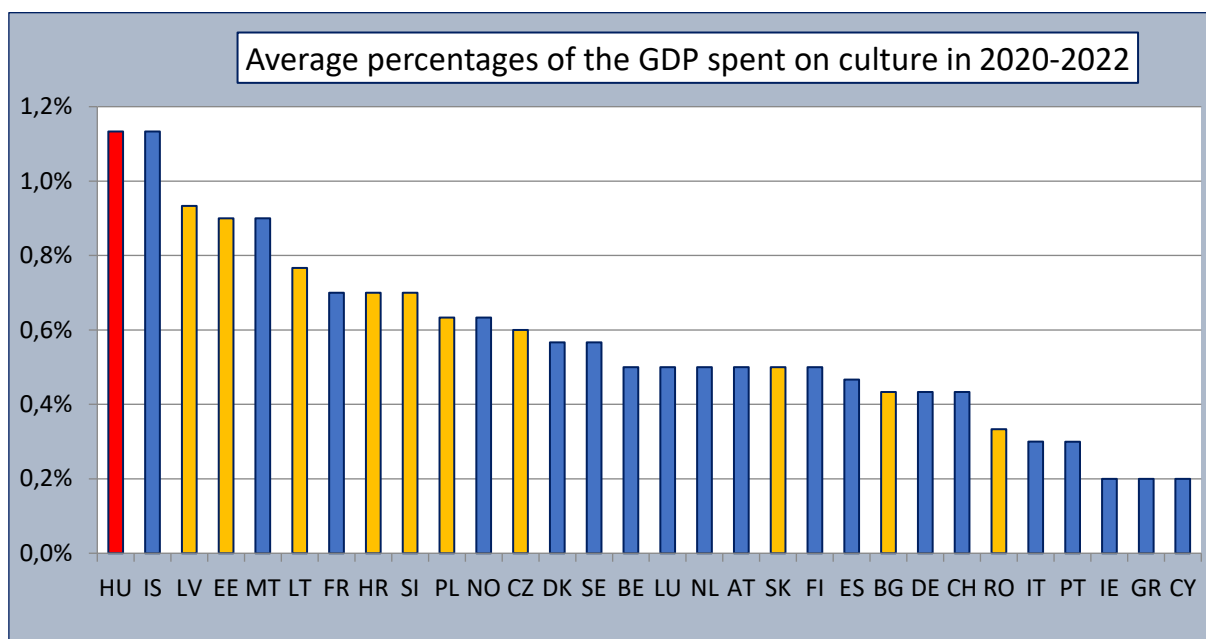

Figure 1. Total cultural expenditure as a percentage of national income, 2020, 2021 and 2022.
²(Eurostat. General government expenditure, Cofog 08.2 Cultural services.)

By choosing this as my starting point, I am actually reinforcing a doubly simplistic misconception of cultural policy. This conception identifies policy with financing, and within that with public funding. Even more narrowly, it identifies cultural policy with the budgetary support spent on culture by the central government. Therefore, I will later address the role of private spending (the market) and commercial or charitable support (sponsorship and donations), too. However, it is beyond the scope of this lecture to explain the relationships between these domains of cultural finances.

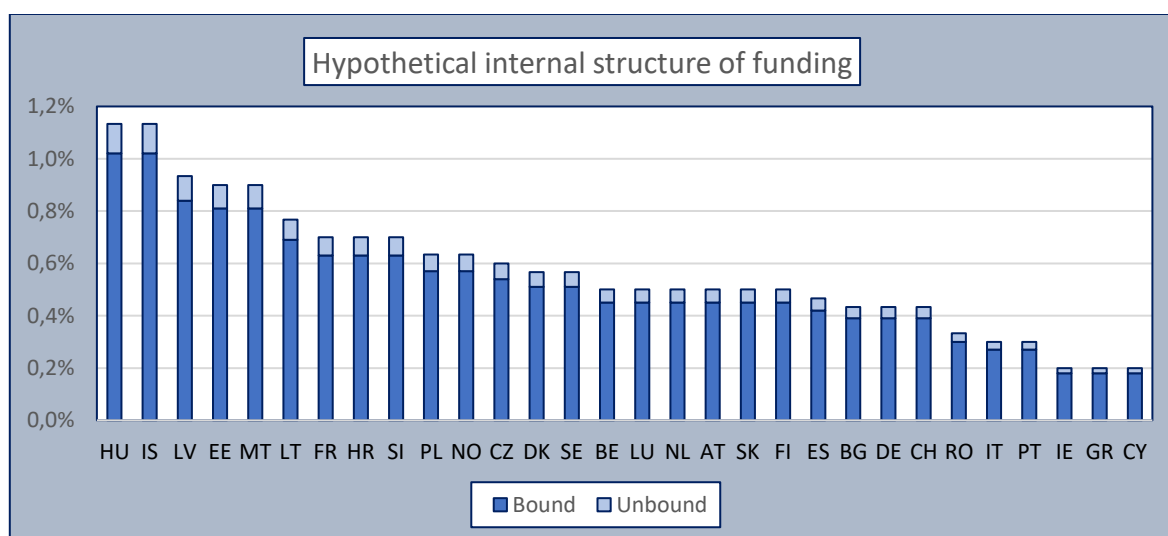
I choose the starting graph for its role to stimulate thinking and action. In Figure 1, the data collected, systematized and submitted by national statistical data providers – in our case, the Hungarian Central Statistical Office – in accordance with EU standards confirm that, with the exception of Iceland, which is well known for its special situation, nowhere has a larger share of GDP been spent on culture in recent times than in Hungary.

My first comment concerns Eurostat's comparative data. One of the Union's key tasks is the intensive and continuous coordination ("harmonisation") of the statistical concepts and methods used by the Member States. This has been implemented with great precision in the area of economic cooperation, which forms the backbone of the Union. The theory and practice of EU statistics are further developed through ongoing consultations at a high professional level - exposing oneself to ridicule over the definition of the curvature of cucumbers. (However, if it is justified to classify certain types of goods according to their shape, it is better to do so once than 27 times.) There

are several other sectors where statistical reliability is of fundamental importance, such as transport or health care. Cultural statistics, on the other hand, despite ongoing cooperation between professionals, do not come close to achieving the precision in data provision and even less in monitoring that we see in inflation, export turnover or even disease data. There is still much room for technical debate on the seamless definition of “exhibition”, “concert” and “book”. Before “museum”, “cinema” or “festival” mean the same thing to a Finnish, Portuguese or Romanian statistician, the accumulations resulting from these uncertainties should be treated with appropriate caution.

Take the interpretation of ‘culture’. The subclass 08.2 of the Cofog (Classification of Functions of Government) classification system developed by Unesco, which serves as the basis for Figure 1, covers the sector ‘Cultural services’. In line with general practice, in my figures and in their interpretation, I consider culture to be what statisticians classify in this category.

My second general observation concerns the content behind the data. Even if the size of a given cultural expenditure is completely reliable and accurate, its content, composition, meaning and benefit remain open. It is relatively easy to break down the individual columns by sub-sector (performing arts, public collections, etc.), or by running costs and development investment. But such a comparative diagram would be truly telling if it were possible to highlight the proportion of funding that enables new initiatives or products in a given period, as opposed to the support that goes to institutional maintenance and ongoing activities. This requires more thorough checking. The proportion that can be spent on new productions and acquisitions after deducting overheads and salaries should be highlighted in each institution's budgetary support. In the case of open funds (like the Arts Council), commitments carried over from previous years and fake applications should be left out.

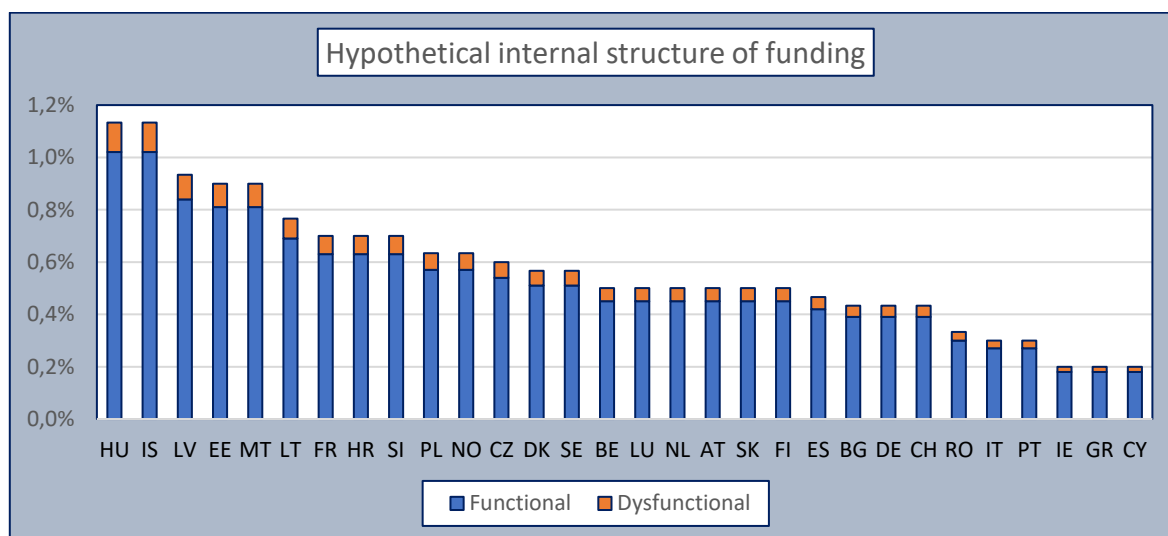

Figure 2. a-b. Hypothetical template for separating bound and unbound (free) resources, as well as justified and unjustified (dysfunctional) expenditures.

Anyone who wants to filter out the wasteful, unjustified and dysfunctional segment of the financing faces a particularly difficult challenge. In principle, this would only make sense in retrospect, but we know very well that professional judgement could also accomplish this task in real time. The ranking in Figure 1 would be fundamentally altered by such a reordering (filling in the hypothetical templates in Figure 2).

The next interpretative remark to Figure 1 concerns the historical division of the EU member states. The diagram shows that the post-communist countries marked in orange typically spend more public money on culture than the rest, which we will refer to as Western with a forgivable simplification. There are several explanations for this. One is historical in nature: most 'Eastern' countries still bear traces of the nation-building programme that began in the 18th and 19th centuries, in which cultural identity played a prominent role. This is a positive motive, as opposed to a compensatory motive that stems from similar ground. In order to compensate for economic failure and relative poverty, the cultural wealth of the nation in question is often emphasised through such a pooling of resources. Figure 3 reflects this phenomenon.

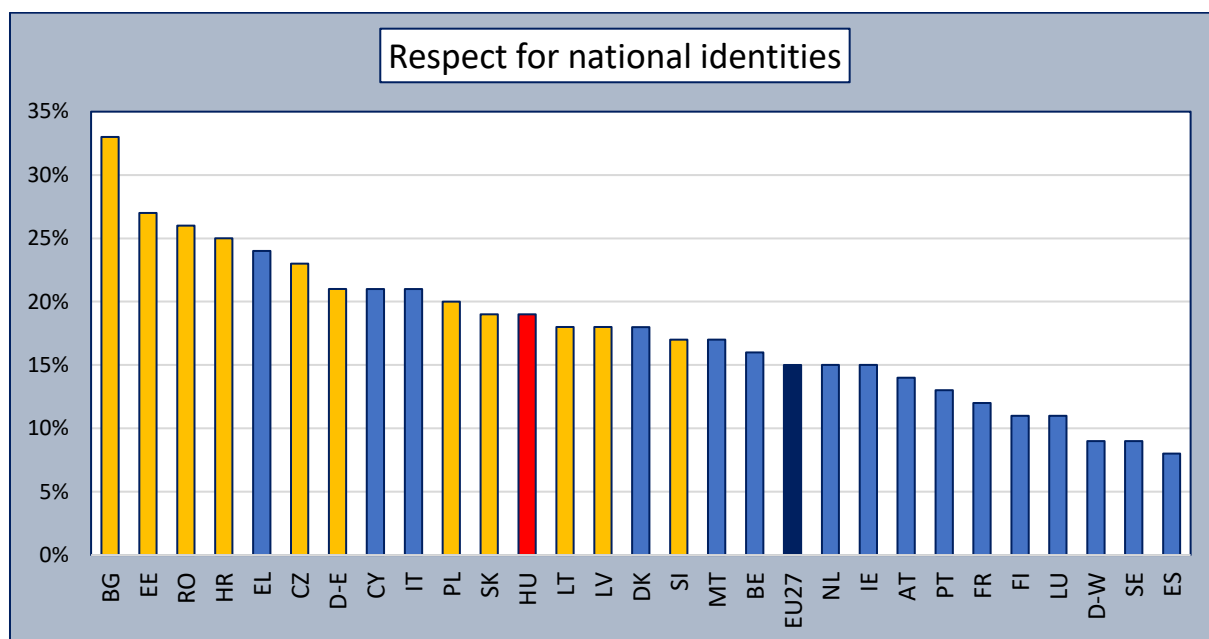

Figure 3. “In the next European elections, EU citizens will elect new members to the European Parliament. In your opinion, which values should the European Parliament defend in the next five years?” Percentage of respondents who selected the statement “Respect for national identities.” (Eurobarometer, EP Spring 2024 Survey: Use your vote - Countdown to the European elections.)

The high Eastern indicators in Figure 1 also reflect the mathematical regularity that where a country aspires to comparable quality (and internationally competitive) cultural offering from its lower level of national income, this inevitably results in a higher percentage within the total public expenditure.

The above reasoning also applies to the broader statistical sector ‘08 Leisure, culture and religion’, which includes the sector ‘08.2 Cultural services’, in addition to sports and media. Moreover, the distinctive financing practices of the post-communist countries are even more striking at that level: Figure 4a indicates that the East-West difference is even greater at the level of the broader thematic group than in the cultural area (Figure 4b).

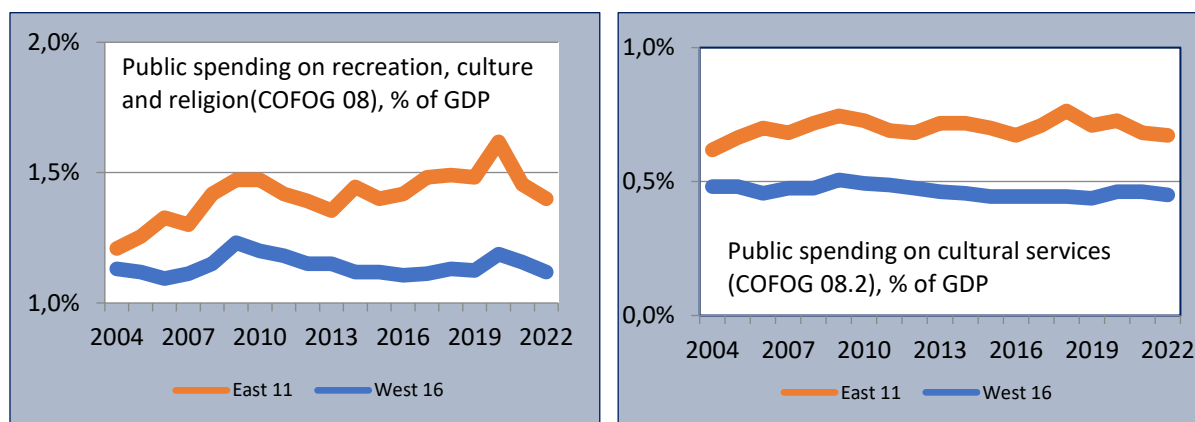

Figure 4. a-b. Shift in public expenditure on “recreation, culture and religion” and cultural expenditure as a percentage of GDP in 27 EU Member States.

The two graphs in Figure 4 show the evolution of the aggregated data series of the 27 Member States starting from 2004. That year is of special significance in the recent history of Europe. It was then that the largest wave of EU enlargement took place (including the accession of Hungary on May 1).

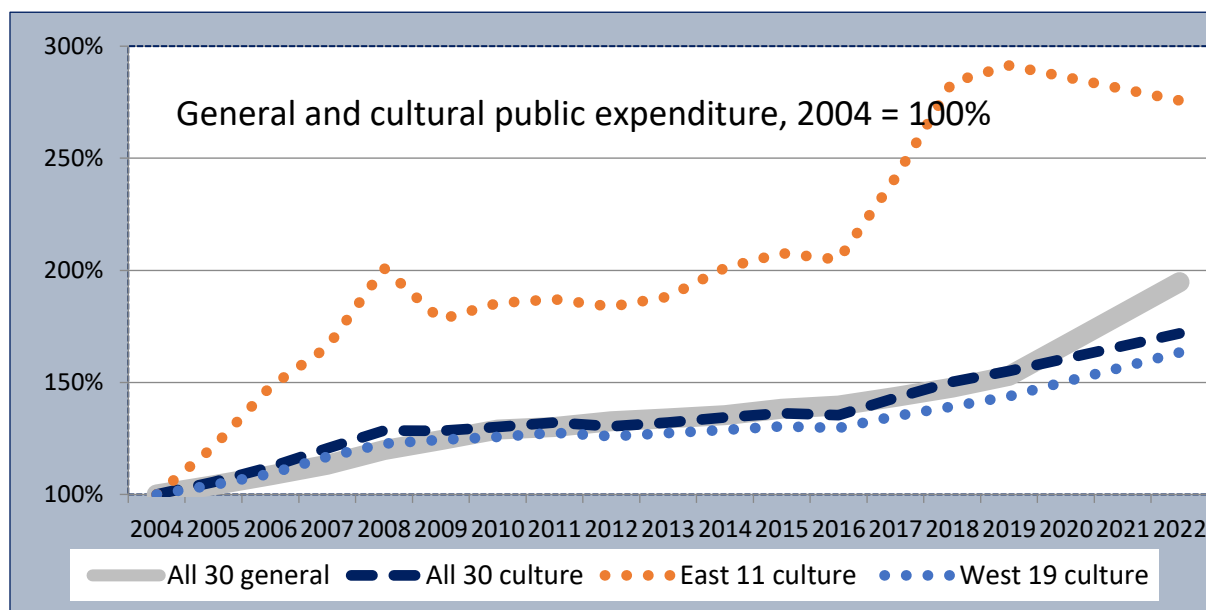

Figure 5. Shift in public total and cultural expenditure in 30 European countries since 2004.

The dynamics of cultural financing since 2004 are depicted in the diagram in Figure 5. In the four years following the enlargement wave, the combined cultural expenditure of the post-communist member states, which group had by then increased to 11, had doubled: in absolute terms, not as a percentage of budgets. The figure shows that a small part of the increase (a quarter to a fifth) can be attributed to the fact that

public expenditure as a whole had increased across Europe due to the economic boom. In the case of the Western “old democracies”, however, cultural expenditure – unlike over here – did not increase by a rate exceeding public general expenditure; however, the 2008 global financial crisis did not lead to a decline as large as that which occurred in the Eastern countries.

The figure also shows that the years 2009-2016 were characterized by gradual consolidation in the East, while in the West there was a relative, although not dramatic, lag. Then, from 2017 onwards, there was another dynamic expansion in the East: by 2020, the level of public cultural expenditure was close to three times the initial value in 2004. Covid apparently affected cultural services in the post-communist region more sensitively, while in the West it perpetuated the noticeable lag of cultural expenditure compared to public general expenditure.

I return to my earlier comment about the neglect of sources of cultural financing beyond public expenditure. As can be seen in the graph in Figure 6, in post-communist countries, the smaller proportion of private financing is also an important explanatory factor for the higher relative share of public cultural expenditure.

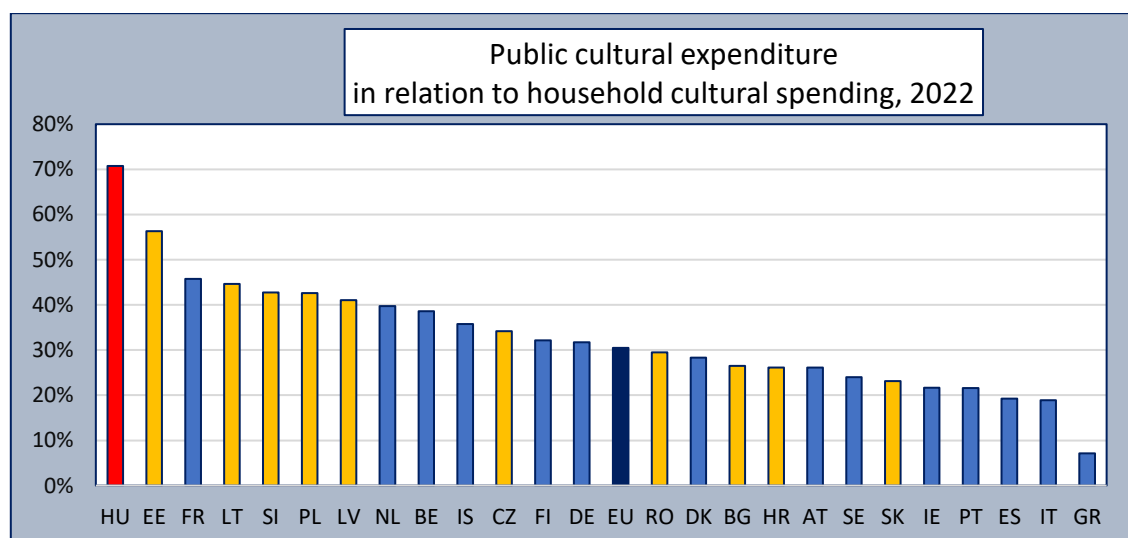

Figure 6. Comparison of public cultural expenditure with cultural spending of the population (Cofog 08.2 vs OECD – COICOP, final consumption expenditure of the population).

The phenomenon is particularly evident in Hungarian cultural financing. Looking at Table 1, we have to believe our eyes and the statistics assembled by Eurostat and the OECD.

Table 1. Comparison of public cultural expenditure with cultural spending by the population (as well as corporate and private support).

2022	EU 27		Hungary	
Cultural spending of households (OECD-COICOP)	246 Md €	1	1 018 Md HUF	1
Public cultural expenditure (COFOG)	75 Md €	0,3	720 Md HUF	0,7
Sponsorship, donations	?	?	?	?

What we can see is that the level of public expenditure on culture is strikingly close to the modest total expenditure of Hungarian households. Here we must return to the comment we made when interpreting Figure 1 on the internal composition of cultural funding. The impressive volume of Hungarian expenditure includes a significant portion devoted to the massive restoration of the built heritage of Buda Castle and construction work in the City Park, cross-border renovations, certain subsidies for concerts and, presumably, attractions linked to international sporting events, world exhibitions and national holidays.

Here is another important observation regarding the data series in Figure 1. The Cofog 08.2 Cultural services category includes not only the cultural expenditures of the central government of the country in question, but also the cultural financing of all regions (provinces, counties, etc.) and municipalities. The two graphs in Figure 7 highlight two interesting differences between Eastern and Western, post-communist countries and more consolidated democracies respectively.

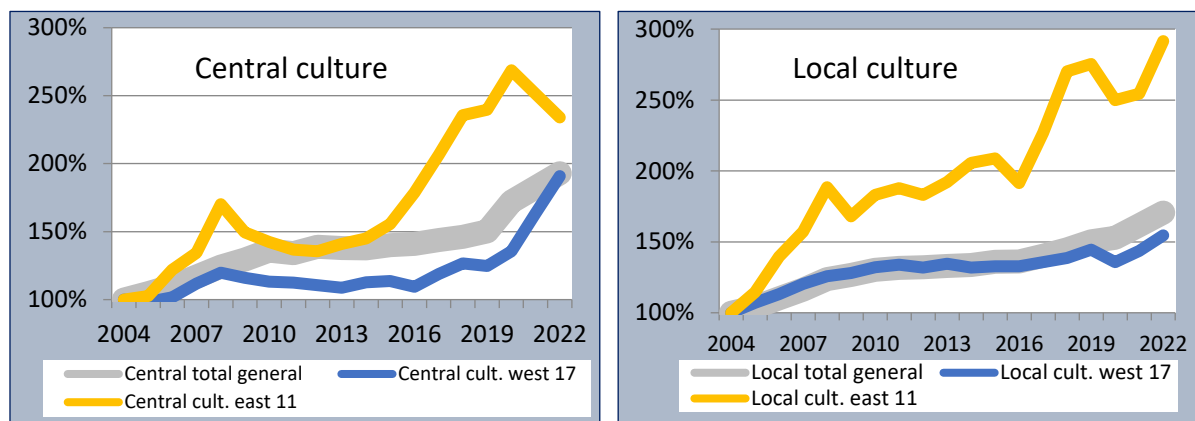

Figure 7. a-b. Shift in central and local public cultural expenditure between 2004-2022 in 28 European countries.

The central cultural financing curve of the Eastern countries roughly coincides with what we saw in Figure 5 for the total cultural support. However, the cultural expenditure of local governments diverts much sharper from the central cultural and general expenditure, a trend that continued until the end of the period shown. This suggests that in fact the increase in local expenditure was the main driver of the Eastern growth. We will see this in the specific examples of some countries.

Also, we can note that in Western states, local cultural spending kept pace with total public spending, which only falters in the year of Covid. However, the cultural component of the central budget was severely curtailed in the wake of the 2008 financial crisis, which only worsened over the years, and only reached equilibrium with total spending at the very end of the period.

The data presented so far are relative figures. We have seen and interpreted the extent of cultural funding in relation to something else. It is time to see specifically how big funding is in itself. The data in the following figures 8-10 are to be understood in absolute value and in millions of euros. For the sake of proper comparison, I have contrasted pairs of countries of similar size on the same scale, first Hungary and Czechia.

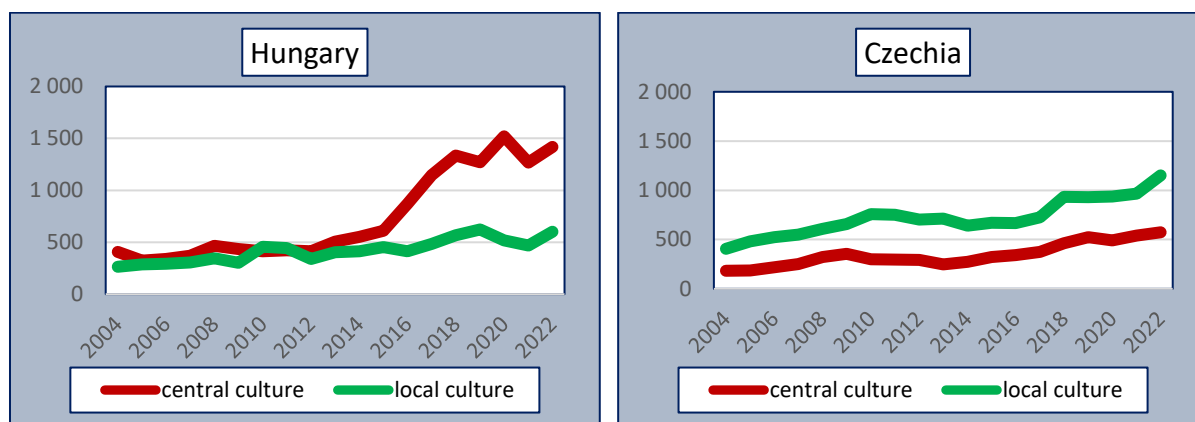

Figure 8. a-b. Shift of Hungarian and Czech central and local public cultural expenditure since 2004.

The Hungarian government spends nearly three times as much on culture as the Czech one. In contrast, Czech cities and counties spent twice as much on culture as Hungarian settlements combined in 2022, starting from roughly the same value.

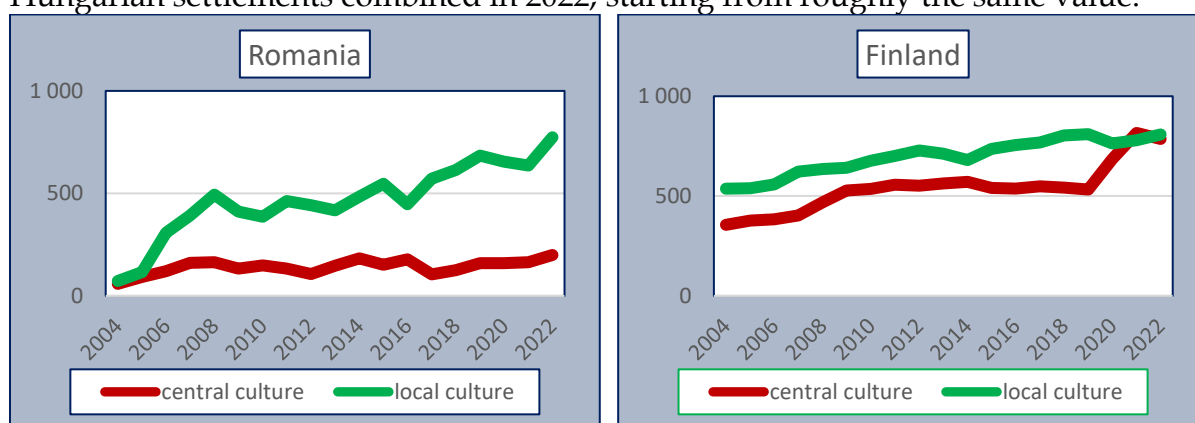

Figure 9. a-b. Shift of Romanian and Finnish central and local public cultural expenditure since 2004.

Unlike in Hungary, local cultural funding in Romania and Finland exceeds that of the central government. In Romania, this trend is growing rapidly, while at the end of the period the Finnish government's data recorded the level of local expenditure. In absolute terms, the almost identical level of local cultural funding in the two countries, at 19 million and 5.5 million inhabitants respectively, is dramatic.

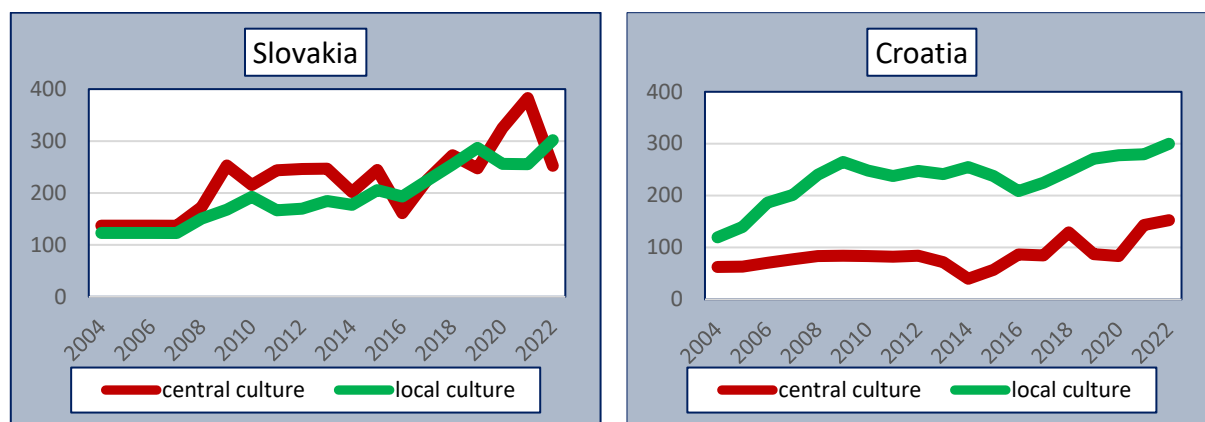

Figure 10. a-b. Shift of Slovak and Croatian central and local public cultural expenditure since 2004.

The dynamics of Slovak cultural funding are comparable to Finland's, although on a very different scale despite the similar population of the two countries. However, Slovakia has a great similarity with Croatia in terms of both the volume and trend at the local level, which cannot be said about central cultural funding.

The graph in Figure 1 compares public cultural expenditure to national income. Since central budgets typically account for less than half of national income, the total cultural expenditure included in them naturally represents a higher internal ratio. On the other hand, since central cultural expenditure also typically accounts for less than half of total cultural funding across Europe, a proportionality comparable to the previous one is restored. For example, in the Lithuanian central budget, culture accounts for around 1%; when supplemented with local cultural expenditure, total cultural funding also accounts for close to 1% of GDP.

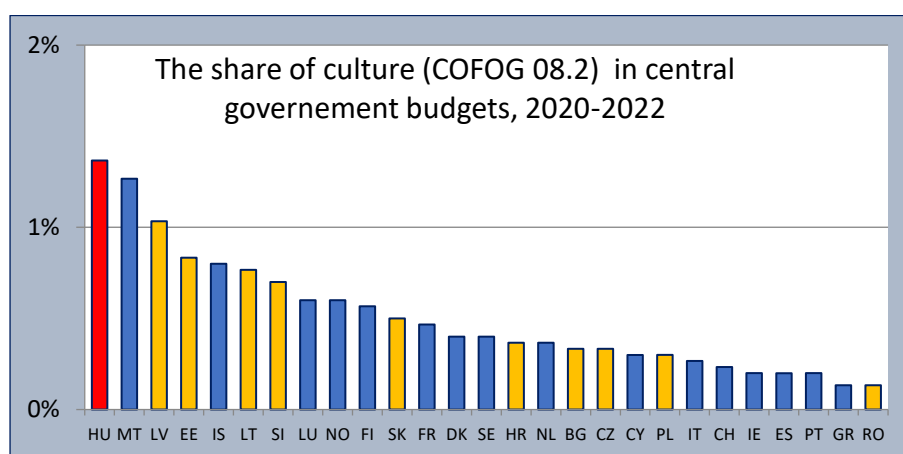

Figure 11. Culture as a percentage of central government budgets in European countries, 2020-2022.

We encounter higher relative cultural percentages in the budgets of cities and counties. In the light of Figure 8a, which reveals increasing centralization in Hungary, the exceptionally high local culture financing ratio shown in Figure 12 is surprising. An obvious explanation is that the relative weight of culture appears higher in the municipal budgets that have been weakened precisely as a result of general centralization. In terms of content, socio-culture may be another explanatory factor. In Hungarian municipalities, the maintenance of socio-cultural centres (“houses of culture”) is often synonymous with cultural financing. Within this, a series of activities are recorded that in other countries – certainly in the West – are accounted for in other sub-sectors, primarily among educational and social expenditures.

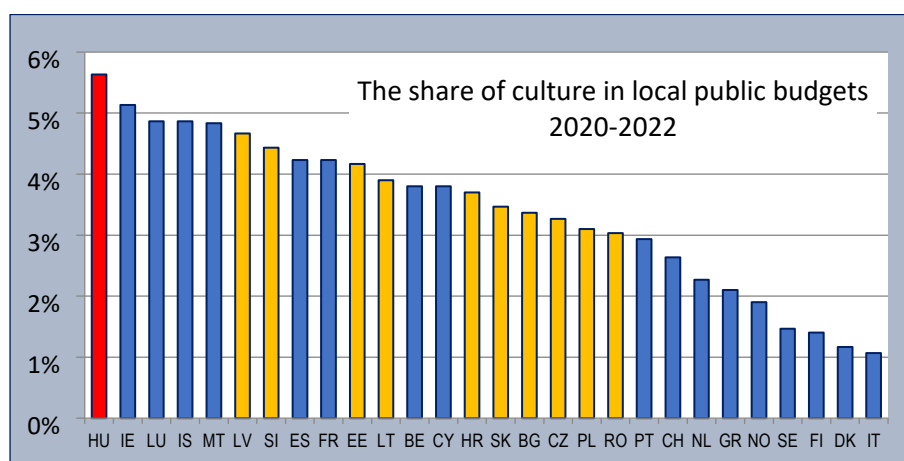

Figure 12. Culture as a percentage of local government budgets in European countries, 2020-2022.

Let's go back to the absolute numbers. The graph in Figure 13 shows the growth of cultural spending in the Eastern Member States between 2004 and 2022. In the starting year, the 11 countries together, from Poland to Slovenia and from Estonia to Bulgaria, subsidised cultural services with 3.5 billion euros. However, this was less than what Italy alone spent on the same! Or the Netherlands, Belgium and Luxembourg combined. After 16 years, the world has changed a lot. We in the East have grown to eleven billion, far surpassing Italy, which is still stagnating, but also the Benelux region, which is showing decent growth.

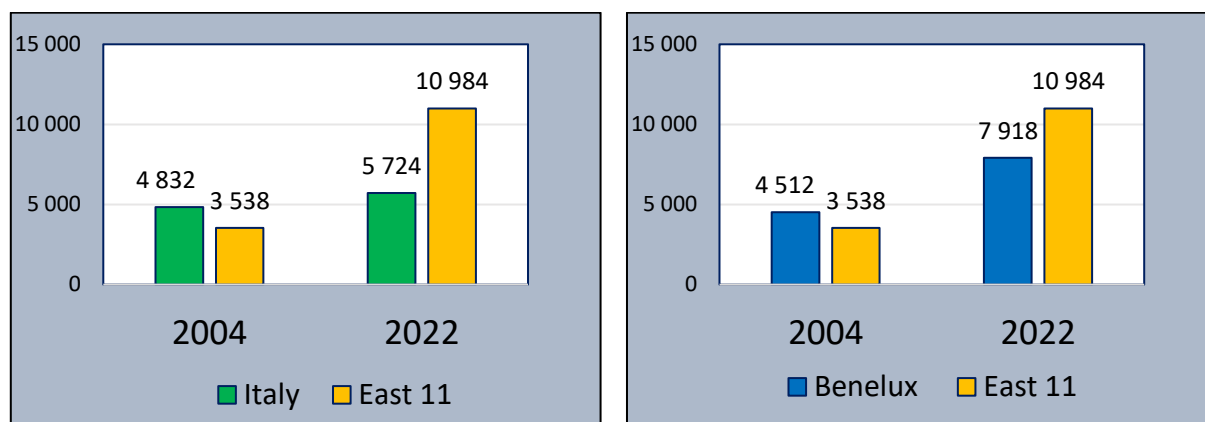

Figure 13. a-b. Growth of public cultural expenditure between 2004 and 2022 in Italy, the Benelux countries and the 11 post-communist EU member states, million euros.

How much, how much... This is a central element of cultural policy discourse. The question of quality is regularly overlooked. The main, and in most cases exclusive, criterion for evaluating cultural policies is the amount of expenditure.

At the Budapest Observatory, we developed an experimental instrument that makes it possible to assess a given cultural policy and “measure” its quality. We selected and tested positive and negative qualifying statements. Some of these worked well at the macro level, i.e. in relation to national cultural policy, while others worked well for assessing local, municipal cultural management. It soon became clear that positive, appreciative statements were of little use for this purpose, since mostly schematic certificates were obtained about cultural policies.

Figure 14 is based on the application of the tool – the Cultural Policy Barometer – to a relatively large sample. It offers an opportunity to talk about the quality of cultural policies.

The stakeholders involved in the survey selected from 26 critical statements. We received an overall ranking of what our respondents considered to be the most important shortcomings in cultural policy. By reversing the sign, the most important positive values emerge.

The differences and shifts in emphasis between the priorities set by different groups of respondents – for example, performing or visual artists, cultural managers and civil servants, residents of southern or northern countries – were interesting. The most noteworthy is the difference in the value choices of representatives of Western and Eastern, post-communist countries. This is elaborated and presented in a specific way in Figure 14. From the set of answers, we extracted the cases in which the divergence between the two groups was large. The numbers refer to the extent of the difference. We see the highest differential value in the statement lamenting the decrease in the amounts spent on local (municipal) culture: this was indicated by Westerners in a 20%

higher proportion. Putting the proposition on its feet: in the eyes of those living in consolidated democracies, supporting local culture is the main virtue a cultural policy can claim.

In addition, Westerners have a greater affinity for social and ideological aspects. In their eyes, good cultural policy does not stress too much the economic utility of culture, gives the arts a central role in school curricula, strives to include those who are left out, and resists commercialism.

Jumping to the other end of the scale, we can read that in the eyes of respondents from Eastern countries, the main criterion for good cultural policy is freedom from political influence, which is also reflected in the impartiality exercised in the distribution of funds. They also care about artistic education, but interestingly in a more factual, goal-oriented manner: the school should prepare to embrace contemporary culture. In general, the organisational and technical aspects of cultural policy dominate the expectations: clear goals, transparent plans, modern organisations, effective cooperation with other sectors, prepared cultural managers, a strong ministry...

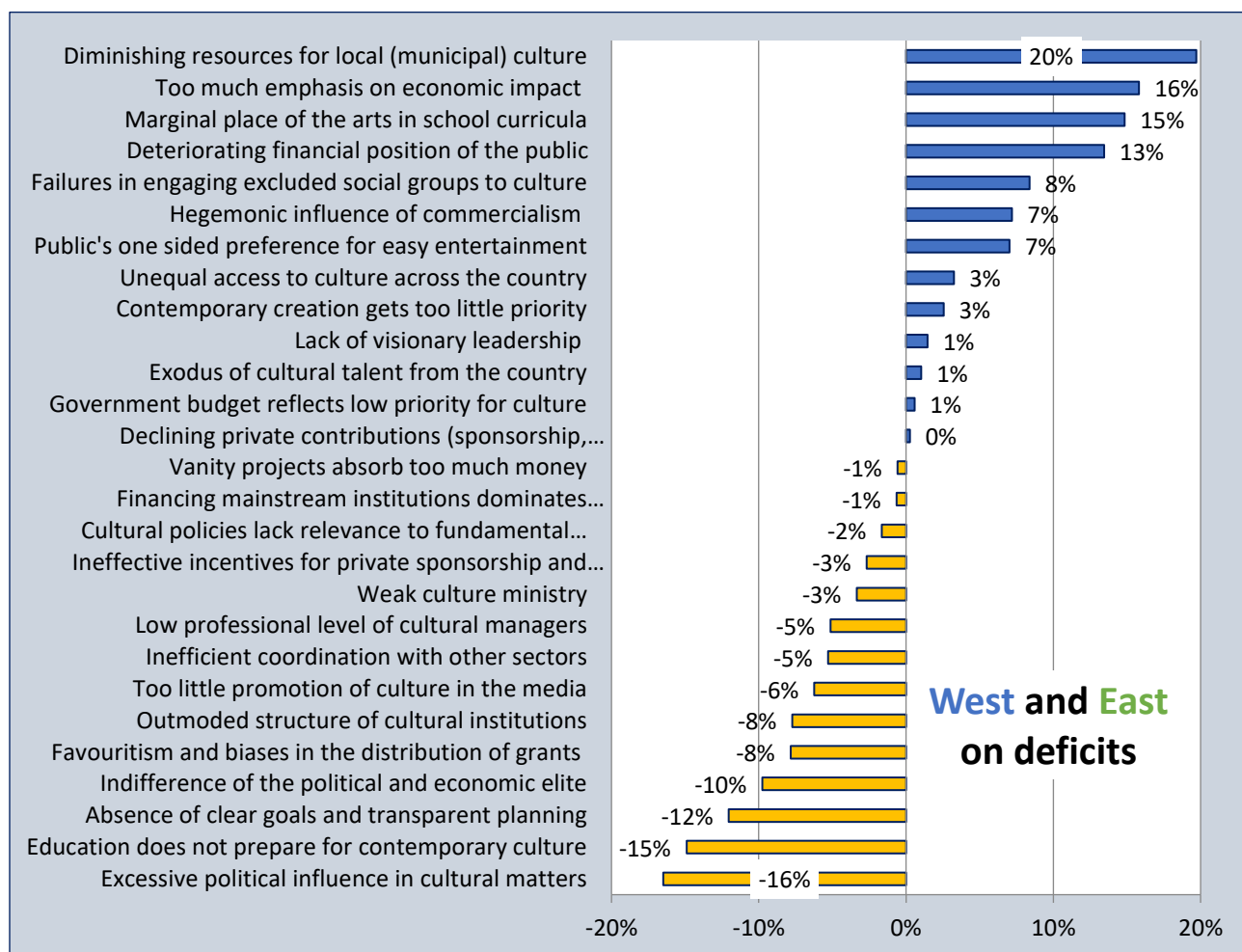

Figure 14. *Opinions of cultural stakeholders on the main shortcomings of cultural policy. (Cultural Policy Barometer, The Budapest Observatory, 2016.)*

Although I consider these few indications to be symptomatic, by recalling them, I did not intend to give a valid characterisation of the cultural political ideal of the East and the West. After all, this was not the focus of the instrument in question in the first place, the meaningful peculiarities came to light during the processing. My goal was to present an approach that can be used to evaluate cultural policy beyond the arsenal of statistical data.

It goes without saying that the most obvious method of evaluating a policy is to look at its impact, its results, i.e. its output. It makes sense to look at this from the perspective of top performances, which are easier to identify due to their small number by definition. At the same time, the uniqueness and exceptional nature that characterise most outstanding artistic achievements make it difficult to uncover the objective reasons and explanations behind them (and the effects of cultural policies).

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.1.41-57>

- 56 -

Exploring the impact of cultural policies on the population as a whole requires a great deal of effort. In the past, the cultural habits of Hungarians were detected in regular large-scale surveys. This is no longer practised today, and the European Union is also conducting such surveys less and less frequently.

I would like to conclude my presentation here. My aim was to show the many interesting and remarkable facts and correlations that can be uncovered on cultural policy with the help of statistics. At the same time, I have also tried to warn against mystifying numbers. Without data, there is no knowledge and no reliable opinion; but especially in the field of comparative statistics, everything should be treated with a certain degree of caution, 'cum grano salis', and as far as possible, the focus of research should be on quality rather than quantity.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Baltà i Portolés, J., Laaksonen, A. (2017): Local Cultural Policies and National Frameworks. D'Art 51: International Federation of Arts Councils and Culture Agencies IFACCA, Sydney https://ifacca.org/media/filer_public/84/cc/84cc5440-d3e5-4f15-bb77-b54a352ded7e/dart_51_local_cultural_policies_and_national_frameworks_revised_f_or_web.pdf
- [2.] Čopić, V. et al. (2014): Trends in Public Funding for Culture in the EU. EENC REPORT (European Expert Network on Culture). <https://catalogus.boekman.nl/pub/P14-0439.pdf>
- [3.] Culture Statistics (2019): Eurostat. Publications Office of the European Union 10.2785/118217
- [4.] ESSnet-Culture Final Report (2012): European Statistical System Network on Culture. https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf
- [5.] Inkei, P., Kristóf, L. (2025): Cultural Policy Profile Hungary. Compendium of Cultural Policies and Trends (ed.), Bonn. 0.69813/AQQP5004
- [6.] Kopańska, A. (2018): The Determinants of Local Public Spending on Culture." - Central European Economic Journal 5: 67-80. 10.1515/ceej-2018-00052
- [7.] Kristóf, L. (2021): "From cultural policy towards cultural politics?" - International Journal of Cultural Policy 27 (2): 191-201. 10.1080/10286632.2021.1873964
- [8.] Mathieu, C., Visanich, V. eds. (2023): Accomplishing Cultural Policy in Europe. Financing, governance and responsiveness. Routledge, Oxon and New York. 9781032226873
- [9.] Measuring the Cultural and Creative Sectors EU, Final Report (2022). Qmetrics et al. <https://online.fliphtml5.com/difbn/oggx/#p=1>
- [10.] O'Connor, J. (2020): "The Creative Imaginary: Cultural and Creative Industries and the Future of Modernity." In Handbook on the Geographies of Creativity, 15-36. Edward Elgar. 10.4337/9781785361647.00009

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2):41-57.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.1.41-57>

- 57 -

- [11.] O'Hagan, J. (2016): "European Statistics on Cultural Participation and Their International Comparability." - International Journal of Cultural Policy 22 (2): 291–303. [10.1080/10286632.2014.973870](https://doi.org/10.1080/10286632.2014.973870)
- [12.] Tóth, Á. (2012): "Franciaország és Magyarország kultúrafinanszírozásának összehasonlító elemzése" (Comparative analysis of financing culture in France and Hungary). Competitio 1 (11): 50-67. [10.21845/COMP/2012/1/4](https://doi.org/10.21845/COMP/2012/1/4)
- [13.] Vértessy, L. (2016): A kultúra finanszírozása a nemzeti számlák tükrében (Financing of culture in the light of national accounts). Gazdaságelemző Intézet, Budapest.

Absztrakt. Az EU kulturális politikákkal kapcsolatos statisztikáinak elemzése 2004 és 2022 között 20 saját készítésű grafikonnal. Először a relációs adatok kerülnek sorra, mint például a kulturális kiadások GDP-hez és az állami költségvetésekhez viszonyított aránya, majd az abszolút pénzértékben kifejezett adatok vizsgálata következik. Az elemzés szintje az egyes ország, különbséget téve a központi és a helyi (önkormányzati) politikák között. Különös hangsúlyt kapnak a posztkommunista EU-tagállamok rendszerszintű jellemzői. Mit árulnak el ezek az adatok, és hogyan kell kezelni a magyarázatot igénylő eredményeket. A makrostatisztikai megközelítést kiegészítve és azt ellensúlyozva egy eszközt (a Kultúrpolitikai Barométert) mutatunk be a kulturális politikák, azok erősségeinek és gyengeségeinek értékelésére. A 2025. március 4-én online tartott WJLF előadás leírása.

¹ Based on the online lecture given on March 4, 2025, as part of the WJLF lecture series. Hosted by Tibor Péter Nagy

² The figure is my own compilation, which also reflects my attitude and limitations regarding statistical data. On the one hand, statistics, especially international comparative statistics, are the mainstays of my thinking. On the other hand, I am averse to overestimating statistics. All my experience and knowledge related to the birth of data and the limitations of their comparison play a role in this. I regard numerical data primarily as important signals that encourage thinking and action, and serve only rarely as decisive proof. On this basis, I dare to commit such methodological absurdities as averaging annual averages, as in Figure 1.

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 59 -

STRASSENREITER ERZSÉBET IRATHAGYATÉKA ÉS TÖRTÉNELMI HÁTTERE (1933-2025) [ERZSÉBET STRASSENREITER'S LEGACY AND HISTORICAL BACKGROUND (1933-2025)]

B. KÁDÁR ZSUZSANNA

Wesley János lelkészképző Főiskola

<https://orcid.org/0009-0009-2970-6342>zskadar60@gmail.com

Abstract. A unique donation was received at the Wesley János Theological College: Erzsébet Strassenreiter bequeathed the documents and books found in her apartment to the college library. The renowned historian, who mainly dealt with the history of the Social Democratic Party in Hungary, died in 2025 and spent more than 40 years at one workplace, the former Institute of Party History (from 1990 the Institute of Political History). She left the best of her decades of research and collecting work to the Wesley János Theological College, which has been reviewed and listed box by box.

Keywords: Institute of Political History, legacy, social democratic party

Bevezetés

A Wesley János Lelkészképző Főiskolához ebben az évben egy egyedi felajánlás érkezett: Strassenreiter Erzsébet történész a főiskolára hagyományozta a lakásán található iratanyagait és könyveit. Az egész életében ateista szakember személyes szimpátiája Iványi Gábor és főiskolája irányában igen erős volt. Több évtizedes kutató- és gyűjtőmunkájának legjavát Strassenreiter tavalyi halála után, 2026. január 22-én lakásáról szállítottuk be. A harmincnégy doboznyi iratanyagban a könyvtár raktárában megkezdődött a részletes leltárkészítés.

A továbbiakban adok egy pár szempontot az anyagfeldolgozás jellegéről, módszertanáról, a hozzá kapcsolódó releváns tudományos irodalomról, s a végén egy az appendix-el, az irat-katalógussal zárom az anyagot. Ám mindenekelőtt szeretném „történeti keretbe” helyezni Strassenreiter Erzsébet életútját, mozgástere(i)t.

Pályakép és intézményi háttér

Feitl István nekrológja (Feitl., 2025) alapján kibontakozó pályakép igen impresszív: egy olyan kutató életrajza, aki a moszkvai Lomonoszov egyetem elvégzése után azonnal annak az intézménynek a tudományos kutatója lett, ahol nyugdíjazásáig töretlenül dolgozott. Igaz, időközben munkahelye „átlényegült”, a rendszerváltás idején a Párttörténeti Intézet névtábla helyére az Alkotmány utca 2. számú volt Kúria épületének falára a Politikatörténeti Intézet (PTI) került. Nem egyszerű névtábla-

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

cserének lehettünk tanúi, a 1989–90-ben lezajlott – színpalak mögötti – vita az Intézet státuszáról egy olyan politikai légkörben történt, amikor a tét az volt, hogy maradjon-e a baloldalnak egy szellemi és történelmi műhelye a meglévő infrastruktúrájával. Miután az előző rendszernek a korábbi hivatalos „fellegvár-pozíciója” összeomlott (pl. a Politikai Főiskola megszűnt, és az Akadémia a Társadalomtudományi Intézetet Politikatudományi Intézetként átvette) érezhető volt az emlékezetpolitikai fordulat. El kellett dönten, hogy mi legyen az Intézet viszonya ehhez az új helyzethez. Ráadásul az MSZP, amely egyedülként maradt parlamenti a baloldali pártok közül 1990 után (részben megőrizve személyi és szervezeti folytonosságát. A politikai legitimitás megteremtése és ugyanakkor az Intézet múltjának „nyomasztó árnyéka” egy olyan ellentmondást hozott, amit kezelni kellett. Az lett a döntés, hogy ne szálljon ki az Intézet teljesen a történelmi elemzésből, a tudományos életből. Az infrastruktúra mindehhez legalább annyira fontos volt. A vezető döntéshozók azt a gondolatot képviselték, hogy ha a baloldal „szociáldemokratizálódik”, akkor meg kellene próbálni alkalmazni a szociáldemokraták mögötti intézményrendszert, ami mindenütt a világban egy alapítványi rendszer. A Friedrich Ebert Stiftung szerveződése egyfajta „mintául” szolgált a hazaiak számára: ezért hozták létre a Politikatörténeti Alapítványt, s az is fontos volt, hogy nem állami alapítványként jegyezték be. Balogh Sándor történész, intézetigazgató a rendszerváltás évében radikális lépésre kényszerült, a 120 fős létszámot 30-ra csökkentette, hogy az Intézet finanszírozható maradjon.

Ebben a sodrásban vonult nyugdíjba Strassenreiter Erzsébet, aki az 1960-as évek óta a szociáldemokrata mozgalom és párt 1945 utáni történetének krónikása volt. A biográfiák írásában is jeleskedett, a szociáldemokrata életutak feltérképezése mellett kiemelten foglalkozott Kéthly Annával és a kommunista Rajk Lászlóval.

A PTI élete egyszerre zajlott az MSZP-vel való alkudozással (a párt a kommunista múltjától akart menekülni, hogy szabaduljon a „karantén” helyzetéből) és együttműködéssel, valamint a külső támadások kivédésével. Amiről az MSZP hallgatott, arról az Intézet véleményt formált, bár e szereposztást nem feltétlenül egyeztetették. A cél ugyanis az volt, hogy a Kádár-korszak ne aktuálpolitikai küzdelmek martaléka legyen, hanem komplex vizsgálatnak, vagyis a Kádár-korszak kutatásának vessék alá. Így a szociáldemokrata vonulatból is fel kellett hozni azokat a személyiségeket, demokratikus tradíciókat, amelyek az újbaloldalnak szükségesek. Kéthly Anna fókuszba kerülése és Strassenreiter Erzsébet évtizedes kutatómunkája itt ért össze. Kéthly Anna válogatott levelei (1921–1976) című könyv a Napvilág Kiadónál jelent meg 2011-ben, mintegy betetőzéséként a szociáldemokrata mozgalom 1945 utáni történetével foglalkozó életműnek.

A párttörténet 1948–1989 között maga volt a magyar köztörténet: ez volt a PTI fő profilja. Egy pártállamnak olyan a tudománypolitikája, (többször beszélgettünk erről Nagy Péter Tibor egyetemi tanárral, a Wesley János Lelkészképző Főiskola doktori

iskolájának vezetőjével) amelyben nem lehet „egy kalap alatt lerendezni” azt a nagy kérdést, hogy általában a társadalommal milyen történelmi kompromisszumot kötünk meg. Ez ugyanis a Történettudományi Intézet (TTI: a mainstream történetírás) és azt, hogy a párton belül milyen erőviszonyokat kívánunk „letükröztetni” a párteliten belül, az meg a Párttörténeti Intézet. Erről szólt ugyanis ez a tudománypolitikai kettősség: az egyiket Aczél György, a másikat Óvári Miklós képviselte. Az egyik tudománypolitikai csoport a történetírást közvetlenül érvényesítette, a másik áttételesen szolgálatába állította. A rendszer igazi kifejezői: Pach Zsigmond Pál és Ránki György, a PTI azt a „területét” mutatta a rendszernek, amivel Kádárék nem számoltak le teljesen (a baloldali ellenzékét). A tudós csoportok tudományos terét felosztották a PTI és a TTI (valamint az egyetemi szféra) között. Az átjárás egyirányú volt és esetleges (Hajdu Tibor és Sipos Péter történészek esetében sikeres). Strassenreiter Erzsébet kimaradt ebből, a rendszerváltás időszakában részben revízió alá vette korábbi írásait. Nyugdíjasként a politikai publicisztikában jeleskedett, a Népszava hasábjain viszonylagos rendszerességgel jelentek meg polemikus hangú rövidebb írásai.

A hagyaték

A bekerült hagyaték igen vegyes iratokat tartalmaz, egyelőre még csupán a dobozszintű „feltárására” volt lehetőségem/esélyem, nem egy precíz levéltári rendbe helyezésre.

Szenvedélyesen és átfogóan gyűjtötte az emigráns szociáldemokratákkal kapcsolatos dokumentumokat, párhuzamosan a hazai levéltárak módszeres átnézésével, iratanyagainak másolatban (néhol eredetiben) felhalmozásával. Módja volt levelezni az elmúlt harminc évben a külföldre kényszerült szociáldemokrata politikusokkal, és a részére megküldött dokumentumok képezték a pl. Peyer Károly- illetve Kéthly Anna megjelentetett levelezéseinek kardinális részeit. Sikerült megszereznie néhány vezető értelmiségi (Eröss Ferenc, Kéthly Anna) határidőnaplóit/telefonkönyvét az 50-es évekből, ami kiváló kiindulópont lehet az érintettek kapcsolati hálóinak feltárására. Megtalálható a hagyatékban több olyan (főként emigrációban íródott) újság majdnem teljes eredeti lapszámai, melyek ritkaságszámba mennek a hazai közkönyvtárakban is.

Amit már nem tudott elvégezni életében, a teljesen újszerű Rajk-monográfia megírása, annak összegyűjtött részelemeit tartalmazza a bekerült anyag.

Amennyiben lesz vállalkozó a feldolgozására, átgondolására a jövőben, kiváló életrajz kerekedhet ki belőle!

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 62 -

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Feitl I. (2025): In memoriam Strassenreiter Erzsébet. http://polhist.hu/wp-content/uploads/2026/02/strassenreiter_nekrolog.pdf (letöltés időpontja: 2026.03.31.)
- [2.] Kádár Zs. (2021): *Állam-párt-történetírás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- [3.] Strassenreiter E.(2012): *Kéthly Anna válogatott levelei (1921-1976)*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- [4.] Strassenreiter Erzsébet publikációs listája. https://polhist.hu/wp-content/uploads/2017/09/straszi_publ_lista_2013.pdf (letöltés időpontja: 2026.03.31.)

Absztrakt. A Wesley János Lelkészképző Főiskolára egy egyedi felajánlás érkezett: Strassenreiter Erzsébet a főiskola könyvtárára hagyományozta a lakásán található iratanyagait és könyveit. A neves, főként a szociáldemokrácia magyarországi történetével foglalkozó történész 2025-ban hunyt el és több mint 40 évet egy munkahelyen, a korábbi Párttörténeti Intézetben (1990-től Politikátörténeti Intézet) töltött. Több évtizedes kutató-és gyűjtőmunkájának legjavát hagyta a Wesley János Lelkészképző Főiskolára, aminek dobozzintű átnézése, listázása megtörtént.

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

APPENDIX**Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka****1. Doboz**

1. Dosszié.

Délamerikai Magyarság (1955. 04. 15. 1956. 01. 13. 1956. 04. 06.)

Délamerikai Magyar Hírlap (1955. 01. 09.)

Katolikus Magyarok Vasárnapja (1956. 09. 30., 10. 07., 10. 14., 10. 21., 10. 28., 12. 09., 12. 16.)

2. Dosszié.

12. Ordentl. Kongress des I.B.P. London, 1958. július 28-31. Amsterdam-West (Kéthly Anna – vendég)

Szociáldemokrata Népszava (1990. április, 7. sz., május, 8. sz., 79. évf. 9. sz.:

Kéthly válaszevele, 1964. aug. 5. Baranyai Tibornak)

Új Fórum (é.n. 5-48. o.)

Fáklya (1952. június-augusztus)

3. Dosszié.

Gábor Róberttől 1993. június 14. boríték (üres!)

FES-től 1991. augusztus 21., szeptember 14. boríték (üres!)

dr. Gergelyfy Sándor boríték (üres!)

Földi László (Haifa) boríték (üres!)

ENSZ boríték (üres!)

Steven Medey (New York) 1992. 06. 09., 06. 20., 07. 09., 09. 01., 09. 16., 11. 14., 1993. 01. 09., 03, 25. boríték (üres!)

Marie Strasser (Bécs) boríték (üres!)

Vándor Györgyi (Bécs) boríték (üres!)

prof. Jónás (Collegium Budapest) boríték (üres!)

Mrs. Éva I. Kiss (Alexandria, USA) 1994. 01. 18. boríték (üres!)

National Museum of Labour Party 1991. 08. 19. boríték (üres!)

Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung (Bécs) 1993. 07. 20. boríték (üres!)

The University of New Mexico (Jónás Pál) 1993. 12. 15. boríték (üres!)

4. Dosszié.

Asztalos-Sándor-iratok (1957 január-szeptember, 1958 január-december, 1959

január november, 1960 január-április, 1963 március-szeptember, 1969

szeptember, 1970 január, 1973 február-június (Alternatíva), 1975-1976, 1966-1970

IUSY-anyagok, é.n. 1989 utáni anyagok.

5. Dosszié.

KA 1951. I. kötet (vegyes újságcikkek)

6. (zöld) Dosszié.

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 64 -

1929-1942, 1953, 1939 (Harsányi Iván), 1919-1949, Kéthly-család, 1922-1944, 1939-1944 (Büntetőtörvényszék), szocdem.mozgalom és politikai a 2.vh. idején (1939-1944)

Kritika folyóirat, 1993. 10., 1994. 9-10., 1995. 3, 5, 6, 7, 9.

Barátság (könyvmatos?) IV. évf. 1. sz. 1951. 02. 15.-1952. 05. 01-ig.

Szabad Magyar Munkás, 1956. május, július, szeptember, november.

Szakszervezeti Értesítő, 1951. január-1953. július

Valóság folyóirat (Párizs) 1953 október-december, 1954 január-április, 1954 május szeptember, 1955 július, melléklete: Tények 1955. január 8., március 20., május 30.

Irodalmi Újság 1962. január-december, 1963 és 1964.

Népszava (főszerk: Kéthly Anna) 1957. október 23. - 1963. november 25.

2. Doboz:

1. - 5. Dosszié.

Peyer-anyagok, levelezések

6. Dosszié.

1947. Választás

7. Dosszié.

1947. Választás – összeíró B.

8. Dosszié.

1945 június-július szakszervezet-MKP politikája, ÜB és kongresszus.

1956 utáni munkástanács (kész kézirat), 1957. november HATÁROZAT az üzemi tanácsokról.

9. Dosszié.

1943. nyár. Vezetőképző tanfolyamok

Dunai szoc.konferencia, 1946.

Közép-Kelet-európai szoc.pártok . konferenciája, 1946. december 7-9

10. Dosszié. (vegyes kéziratok):

Tanulóévek, országos vezető (Kéthly Anna 1919-1933)

II. újraindulás, ellenzéki platformizmus (1945. május vége- november 4.)

Peyer Károly emigrációs levelezése (nyers kézirat)

Peyer-levelezés, Mauthausen-szabadulás

1945. május 1. (borítékban fényképek!)

1947. augusztus 31. választás (piros dossziében!)

1947. augusztus 25-27. választás (kék dossziében!)

1947. augusztus 28-30. választás (piros dossziében!)

11. Dosszié. (vegyes kéziratok):

Szövegvariációk (ráírva: megsemmisíteni!) 1956-1976

12. Dosszié.

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Kéthly Anna (töredékek)

3. Doboz

1. Dosszié. Előadások gépelt leiratai (1970. április - 1976-77)
Peyer Károly (S.E. eredeti kézírata, tele saját áthúzással, javítással) – teljes, 124 oldal
A munkásmozgalom jobboldalán (Peyer Károly politikai pályafutása, 1944-1956)
2. Dosszié. 1945-47. csehszlovák lapszemlék
Az iparügyi minisztérium ügykörébe tartozó szociálpolitikai intézkedések, 1945-1946. és 1956-1957
3. Dosszié. Béke előkészítés, 1945-1946
esemény napló,
jóvátétel,
háborús statisztika,
adatok Magyarország második vh.-ban elszenvedett káraitól,
Szekfű Gyula előadása oroszul, 1946. 01. 21.,
nemzetközi szervezetek, amelyeknek Magyarország tagja/ill. kapcsolatban áll,
békeelőkészítő osztály ügybeosztása,
magyar ipartelepek 1944 őszén elrendelt felrobbantása, ill. megbénítása ellen
végrehajtott akció 18 melléklettel
Gazdasági Főtanács Titkárságának megszervezése, jutalmazása
4. Dosszié. Vegyes publikációk, főként Népszavában megjelent írásai
SZDP-ről rövidebb, igen hézagos, töredék anyagok részben kézírásos írások
1945 utáni hozzájárulás az SZDP-től
Apparátus 1945. (bérek, Fővárosi Frakció névsora
SZDP 1945 átszervezése – Főtitkársági értekezletek, 1945. 12. 28. az első)
Közigazgatás, fő-és alispáni iratok, 1945
1945. június-július-augusztus, XXXIV. kongresszus osztályjelentések
ÜB, szakszervezetek, 1945
Új pártház építésére gyűjtés (Palace)
Fővárosi törvényhatósági ügyek
Kerületek
Szalai Sándor levelek, 1945 nyár
Liberális Párt, 1945. 07. 10.
5. Dosszié. SZIM A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom története, 1944. október-
1948. március (stilizált pld.)
6. (rózsaszín) Dosszié. Teljesen vegyes cikkek, tanulmányok
Továbbá könyvek:
 1. Angyalföld munkásmozgalmának története 1867-1958

2. Az Illegális Szabad Nép Bp., 1954.
3. MDP programnyilatkozat és szervezeti szabályzata, 1948.
4. Magyar Munkásmozgalmi Dokumentumok, 1920-1944.

4. Doboz

1. Dosszié. KA-levelezés gépelt és s.k. javított változata (töredék, hiányos?)
 2. Dosszié. (lila) KA-levelezés (valamint újságkivágatok)
 3. Dosszié. KA-levelezés gépelt és s.k. javított változata (töredék, hiányos)
 4. Dosszié. KA-levelezés (lektori vélemény Vida Itván) 338 oldal (teljes gépelt szöveg, csak a levelek!)
 5. Dosszié (zöld). KA-levelezés (Moharos javította és Sipos a bevezető K. A. politikai pályaképe – gépelt kéziratot)
 6. Dosszié. SZIM dokumentumok 1945-1948
 7. Dosszié. Minisztertanácsi ülések 1944-1946 (vegyes levéltári anyagok)
- Továbbá: Réti László: A magyar szociáldemokrácia árulásának útja a felszabadulás után (26 oldal)
- A MKP harca a munkásegységért (é.n. aláírás nélkül) (14 oldal)
- Esti Béla? A munkásegység jelentőségéről a népi demokrácia győzelméért vívott harcban (20 oldal)
- Kiss György: "A munkásegység megvalósulása" (9 oldal)
8. Dosszié. KA-levelezés 1929-1944 (utolsó kézirat-variáció)
 9. Dosszié. KA-levelezés (KA dokumentumok, vegyes iratok és K. A. politikai pályaképe – gépelt kézirat)

5. Doboz

1. Dosszié. KA-ügyben levelezés (eredeti levelezés különböző személyekkel: S.E. ABC-rendben!) A-F
2. Dosszié. KA-ügyben levelezés (eredeti levelezés különböző személyekkel: S.E. ABC-rendben!) G-L
3. Dosszié. KA-ügyben levelezés (eredeti levelezés különböző személyekkel: S.E. ABC-rendben!) M-Y
4. (világoszöld) Dosszié. KA-levelezés (K.A. levelezése Szabó Györggyel)
5. Dosszié. Kéthly Anna kézzel írt feljegyzése (németül, 1948. 11. 14.)!!
KA-levelezés (a levelezéskötettel kapcsolatos feljegyzések)
6. Dosszié. MDP 1950-1956
7. Dosszié. MDP 1951-1952
8. Dosszié. Emigráció, 1957.
9. (rózsaszín) Dosszié. Barátság (1951), Fiatalok (1950-1951) (emigrációs szocdem. Lapok)
10. (barna) Dosszié. Szociáldemokrata Népszava, 1949-1956

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 67 -

11. Dosszié. Kéthly Anna családfa, gyerekkor, ifjúkor, Nőmunkás xeroxozott számai
12. Dosszié. Emigrációs anyagok, 1971-1972
13. Dosszié. K.A. /Erőss Ferenc eredeti határidőnaplói! (1950, 1954, 1956, 1957, 1958)

6. Doboz

1. katalóguscédulák: 1890-1919
2. katalóguscédulák: 19??-1956, visszaemlékezések
3. katalóguscédulák: 19??-1956
1. Dosszié. emigrációs ügyek,
K.A. harca a "magyar ügyért" (megjelent: Levéltári Közlemények, gépirat, 75 oldal)
- K.A. harca az ENSZ-mandátumért (!)
- Szélig Imre halála után (emigráció) 1968-1973 (20 oldal)!
- Adatok K.A.-hoz, 1972!
- Egyéni problémák!
2. Dosszié. Vegyes írások K. A-ról (BM és TH-anyagok és töredékek),
1947-es dokumentumok (SZDP, Kéthly és nőszervezet)
- K. A. adatok, visszaemlékezések Kéthlyről – kék **Dosszié!** S.E. beszédei (Mészáros-filmről felszólalása és 2009-ben a 6. kerületben beszéde),
vita anyagok az SZDP-ről, Peyer hazai és nemzetközi visszhangja.
Hankiss Ágnes: Kéthly Anna lejárata, Bp., 2013.
3. (kék) Dosszié. KA-levelezés

7. Doboz

1. Dosszié. KA telefonkönyve. Értékes!
2. Dosszié. KA 1938.
3. Dosszié. KA 1938-39 (zsidótv-ek), 1939-1941 (levelezések), 1940. KH-ülések (xeroxok!)
4. Dosszié. Vegyes anyagok, Erdődy-cikkek bírálata (nem jelent meg), TH-anyagok (xeroxok!)
5. Dosszié. 1927-1929 (KH és Nőmunkás xeroxok!)
6. Dosszié. KA 1934-1936 felszólalások, levelek, Nőmunkás (xeroxok!)
7. Dosszié. Kéthly-család levelezése 1937-1939
8. (kék) – 9. - 10. -11. -12. Dosszié. SE levelezése, KA-Nagy Gyula levelezése (xeroxok!), (1961-1962-1963, 1965, 1976-1977-1978-1986)
13. Dosszié. KZS Kende Pétertől kapott KA-levelek
14. (szürkés) Dosszié. külügyi pol. anyagok, 1952-1954, 1945 (vegyes!)

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

8. Doboz

1. - 2. - 3. - 4. Dosszié. Irodalmi Újság (eredeti!) 1972, 1971, 1970, 1969, 1968, 1967, 1961, 1960, 1959, 1958 (xerox!)
- KA cikkekkel!
5. (rózsaszín) Dosszié. SE cikkei, 1990-2012
6. Dosszié. SZDP gazdálkodása (dokumentumok, xeroxok!)
7. Dosszié. ellenzéki pártok 1947, szakszervezeti mozg., SZDP története, 1946. augusztus-november, 1947/1948 – Dunavölgyi konf. kézírata
8. Dosszié. 1956 és a pártok (Vida Istvánnak kézirat – az MSZDP 1956-ban) (dokumentumok xeroxban!)
9. Dosszié. Szocialista Internacionálé, 1947 (dokumentumok xeroxban!)
10. Dosszié. KA-val kapcsolatos levelezés (Denis Healey: The Curtain Falls, 1951. Szélig Imre tanulmánya: A magyar munkásmozgalom története – Széligné Nagy Gyulának küldte, 1969. 03. 17.)
11. Dosszié. Losonczy-anyag
12. Dosszié. Népszabadság (1956. november-december), Szabad Nép (1956. október 23., november 4.), Szabad Szó (1956. október 31.), Magyar Függetlenség (1956. október 31.), Népszava (1959. december 1.) és vegyes újságok (eredetiek).
13. Dosszié. SE saját írásai, rövidebbek (1958-1999)

9. Doboz

Katalóguscédulák: A-Z (nevek)

1. Dosszié. 1944-1990 (teljesen vegyes iratok, dokumentum-másolatok, SE írások)
2. Dosszié. (teljesen vegyes SE írások)
3. Dosszié. kis cikkek, napi reagálások, KA is!
4. Dosszié. MKP és MDP iratok 1944-1956
5. Dosszié. 1947-es választás
6. Dosszié. 1947-es választás utáni külföldi kapcsolatok
7. Dosszié. SZDP és a kormányzati válság (1945. augusztus-szeptember, dokumentumok!)
8. Dosszié. SE személyes-szakmai levelezése

10. Doboz

1. Dosszié. agrártörténeti töredékek (SE felirata: nem jelent meg, selejtezni!)
2. Dosszié. Szocializmus folyóirat (legépelt cikkei!), 1945
3. Dosszié. „Együttműködés” (korábbi példányok!)
4. Dosszié. Megjelent SE-anyagok (kézikönyvhöz is!)
5. Dosszié. SE: SZDP monográfia régi és új fejezetei (kéziratok)

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 69 -

6. Dosszié. SE: vegyes anyagok (Rajk felülvizsgálata, 1947-es választás és Rajk szerepe, sváb kitelepítés, SZDP emigráció Bóhm-Peyer ellentét, SZDP külpolitikai és nemzetközi kapcsolatai)
7. (rózsaszín) Dosszié. SE gépelt kézirat-töredéke (érdekes?)
8. Dosszié. SE gépelt kézirat-töredéke (érdekes?)

11. Doboz

Katalóguscédulák: Kéthly Anna (1919-1944)

1. (rózsaszín) **Dosszié.** Peyer Károly, SZIM (vegyes anyagok, dokumentumok)
2. Dosszié. SE kisebb cikkek, lektori jelentések (vegyes)
3. Dosszié. SOK FONTOS korabeli kiskönyv!
4. Dosszié. Kongresszusi jelentés, 1943-1945
5. Dosszié. SE vegyes cikkek

12. Doboz

1. Dosszié. Munkáspártok egyesülésének megvalósulása Közép-és Délkelet-európai országokban (1946-1948) (kézirat)
SZDP az egységes pártért. Az MDP létrejötte
Töredék-fejezetek (munkapéldányok)
Megjelent és nem megjelent cikkek (kéziratai)
Levelezés Nagy Gyulával
Rajk Lászlóról (töredékek)
2. Dosszié. 1958. dokumentumok
3. Dosszié. 1944-1948 idézetek (kézirat)
4. (kék) Dosszié. Életrajzok (kézirat)
SZDP-magyar emigráció politikai, ideológiai és személyi összetétele
5. Dosszié. Bán Iparügyi Minisztérium jelentése, 1948.
SZDP nagymonográfia 1945 utáni rész (kézirat)
rég 1945-ös gazdaságtörténeti- régi közgazdász javaslatok
6. (barna) Dosszié. 1945. kongresszus (XXXIV.) felszólalásai
7. (zöld) Dosszié. Marosán 1945. január-február
8. Dosszié. József Attila, Peyer Károly, stb. (kézirat-töredékek)

13. Doboz

1. (kék) Dosszié. Justus Pál, Takács Ferenc (kéziratok)
2. (világoskék) Dosszié. Kéthly Anna (ÁBTL-anyag SE megjegyzéseivel)
3. Dosszié. Kéthly Anna anyagok (vegyes, a levelezés-kötethez)
4. (zöld) Dosszié. Bán Antal: A Szociáldemokrata Párt politikai irányvonala
Horváth Zoltán: A Szociáldemokrata Párt politikája (kézirat gyanánt, 1945)
Tolnai György: Nagy-Budapest legyen a dolgozóké! (1945)

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 70 -

Vágvölgyi Tibor: Pártépítés országépítés (1946)

Szakasits Antal: A magyar demokrácia szociálpolitikája (1948)

5. Dosszié. Justus Pálról

6. (sárga) Dosszié. Takács Ferencről

7. Dosszié. Somogyi Miklós, Kossa István (nyersanyagok)

8. Dosszié. Szakasits Árpád (kéziratok)

9. Dosszié. 1947. kékcédulás választások (közig. jelentések)

10. Dosszié. 1947. kékcédulás választások (vegyes jelentések)

11. Dosszié. 1947. kékcédulás választások (vegyes jelentések)

12. Dosszié. 1947. augusztus 31. a választás napja

13. Dosszié. 1947-es választások (vegyes anyagok)

14. Dosszié. 1947-es választások (előkészületek)

15. Dosszié. Láng leleplezése

14. Doboz

1. (zöld) Dosszié. SZDP 1946. pártokumentumok (nemzetközi kapcsolatok is)

2. (kék) Dosszié. agrártörténet (2. rész – nyersanyag)

3. - 4. - 5. - 6. - 7. - 8. - 9. (piros) Dosszié. Nagy Gyula levelezés és (Szocialista Alternatíva iratok) és KA 1969 húsvétján történt tárgyalása Wesselingben

5. Dosszié. Nagy Gyula (Szocialista Alternatíva iratok) levelezés

5. Dosszié. 1974. Kéthlyvel levelezések (vegyes, 30 db időrendben)

6. Dosszié. 1974. Kéthlyvel levelezések (vegyes, időrendben)

7. (kék) Dosszié. Kisházi-anyag

8. Dosszié. 1975 KA-levelezés (eredeti anyagok)

9. Dosszié. 1976 KA-levelezés (eredeti anyagok)

10. - 11. Dosszié. 1971 (első és második félév) Nagy Gyula-levelezés

12. Dosszié. 1972 Nagy Gyula-levelezés

13. Dosszié. 1975 Nagy Gyula-levelezés

14. - 15. - 16. Dosszié. 1966, 1967, 1968 Nagy Gyula-levelezés

17. (világoszöld) Dosszié. 1976 KA halála

18. Dosszié. FKGP I. földmunkás kongresszusának előadásai és határozatai
SZDP VIII. ker. szervezetének 1948. (3 éves munkája)**15. Doboz**

1. (rózsaszín) Dosszié. Peyer Károly anyagai (kéziratok SE-től)

2. Dosszié. Peyer Károly anyagai (1948)

3. Dosszié. Peyer Károly (SE monográfiája, teljes)

4. Dosszié. Peyer Károly (SE monográfiája, teljes folyt.)

5. Dosszié. Peyer Károly az emigrációban

Sipos Péter: Peyer Károly a magyar munkásmozgalomban 1944-ig

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 71 -

SE: Peyer Károly emigrációs levelezése politikus társaival (1948-1956)

6. Dosszié.

Peyer Károly anyagai (vegyes)

7. Dosszié.

Peyer Károly anyagai (vegyes, Peyer-memorandum is!)

8. Dosszié.

SZDP felszámolása 1947-1948 (cikkek, gazdasági dokumentumok)

9. Dosszié.

Peyer Károly-anyag, benne KA politikája 1945-1948

Zinner Tibor: Adalékok a magyarországi sztálinista perek történetéhez, különös tekintettel a koncepciók keletkezésének politikai és államvédelmi indítékaira (SE megjegyzéseivel!)

10. (piros) Dosszié.

Szász Béla- KA levelezés

11. - 12. Dosszié.

SE:SZDP-monográfia fejezetei (kézirat), KA-levelek (1945-)

16. Doboz

1. Dosszié. KA dokumentumok, 1930-1933

2. Dosszié. KA (vegyes) dokumentumok, 1937

3. Dosszié. KA (vegyes) dokumentumok, 1939-1944

4. Dosszié. KA-könyvkézirat és vele kapcsolatos elszámolások, terjesztési adatok

5. Dosszié. KA dokumentumok, 1926 (Nőmunkás és Nemzetgyűlési Napló xeroxozott számai)

6. Dosszié. KA dokumentumok, 1923-1924

7. Dosszié. KA dokumentumok, 1919-1922 (Nőmunkás xeroxozott számai)

8. Dosszié. KA dokumentumok, 1925 és 1927 (Nemzetgyűlési Napló xeroxozott számai)

9. Dosszié. Kanadai Magyar Munkás, 1962.

17. Doboz

1. Dosszié.

SZDP története (vegyes anyagok)

Rajk László a Budapest Nemzeti Bizottságban (BNB)

Rajk László helye az 1945-49-es politikai hierarchiában

Rajk László a Minisztertanácsban

Rajk-per nemzetközi háttere

Rajk-könyve SE-által írt vázlat

Rajk László életrajz

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészsképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 72 -

Rajk-per

Szocialista Európai Egyesült Államok, 1947

Rajk László halálos utóélete

Rajk-per újabb kutatások tükrében

Rákosi feláldozza Rajk Lászlót

Milyen személyiség volt Rajk László?

Rajk-per és az igazság

Döcögő rehabilitáció

1947 – Dunavölgyi konferencia (KA)

Farkas és Kádár Rajknál (Hajdu Tibor írása)

Kádár János a Rákosi-csoport 1944-56-os politikájáról

Rajk László mozgalmi előélete, 1909-1945

2. Dosszié. 1945 (vegyes anyagok)

Rajk Lászlóról (vegyes anyagok!), Rajk magánszférája

3. Dosszié. 1948-1949 emigrációs dokumentumok

Rajk László politikai karrierje az országos politikában

Rajk László és társai a népbíróság előtt (könyv – jegyzetelve!)

4. Dosszié. SZDP 1948 március-április

vegyes anyagok, Rajk Lászlóról is

5. Dosszié. Rajk László (könyv-tervezet)

Munkáspártok 1944-1948

KA (vegyes anyagok)

6. **Dosszié.** SZDP és az 1947-es választások**18. Doboz**

1. Dosszié. KA, 1955

2. Dosszié. KA, 1956 (1)

3. Dosszié. KA, 1956 (2)

4. Dosszié. KA, 1957 január-február

5. Dosszié. KA, 1957 március-április

6. Dosszié. KA, 1970 (1-2.)

7. Dosszié. KA, 1970 (3-4.)

8. Dosszié. KA, 1971

9. Dosszié. KA, 1973

19. Doboz

1. Dosszié. KÖB-anyagok (vegyes)

2. Dosszié. SZDP – 1947-es választások

3. Dosszié. SZDP – 1946-1947-es választások

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 73 -

4. Dosszié. SZDP – 1946
5. Dosszié. SE kézírata: Az együttműködéstől az egyesülésig (1944-1948)
6. Dosszié. MKP (1944-1945) NB-iratok
7. Dosszié. SZDP – 1947-es választások, Rajk László
8. Dosszié. KA (vegyes) anyagok
9. Dosszié. KA, Peyer Károly (vegyes) anyagok
10. (zöld) Dosszié. SZDP programtervezete, 1943

20. Doboz

1. Dosszié. 1948-1949 emigráció
2. Dosszié. 1950. (1. kötet) emigráció
3. Dosszié. 1950. (2. kötet) emigráció
4. Dosszié. 1951. emigráció
5. Dosszié. 1952. emigráció
6. Dosszié. 1953. emigráció
7. Dosszié. 1954. emigráció
8. Dosszié. 1962. emigráció
9. (sárga) Dosszié. 1969. emigráció
10. (világossárga) Dosszié. Erőss Ferenc emigrációs iratok (1955-1957)
11. Dosszié. Nagy Gyula-levelezés, 1969.
12. (rózsaszín) Dosszié. KA TH-anyagai
13. Dosszié. 1972. emigráció
14. Dosszié. KA-rehabilitáció

21. Doboz

1. Dosszié. KA 1956-1958
2. Dosszié. KA 1958-1961 (MSZMP PB-anyag)
3. Dosszié. 1947-1959. emigráció (magyar-izraeli ügyek, 1945 után, követi jelentések)
4. Dosszié. KA 1959
5. Dosszié. KA 1960
6. Dosszié. KA 1961
7. Dosszié. KA 1962
8. Dosszié. KA 1962-1963
9. Dosszié. KA 1964-1965
10. (rózsaszín) Dosszié. KA 1966
11. (rózsaszín) Dosszié. KA 1967
12. (világoszöld) Dosszié. KA 1968
13. (világoszöld) Dosszié. KA 1973 (izraeli útja is!)

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

14. Dosszié. KA 1946-tól (nőszervezeti ügyek is!)

15. Dosszié. vegyes anyagok

22. Doboz

1. Dosszié. SZDP dokumentumok 1946-1947
2. Dosszié. SZDP dokumentumok 1946. október (vegyes)
3. Dosszié. SZDP dokumentumok 1946. március-április (kormányzat)
4. Dosszié. Bp. Arch. 1955-1956
5. Dosszié. Bp. Arch. 1948
6. Dosszié. SZDP dokumentumok 1946. november
7. Dosszié. SZDP dokumentumok 1946. december
8. Dosszié. vegyes dokumentumok 1947 (1944-1948)
9. Dosszié. MDP dokumentumok, 1950
10. Dosszié. BM iratok, dokumentumok 1950-1960
11. Dosszié. teljesen vegyes dokumentumok, s.k.kézírt lapok (különböző évekből!)
12. Dosszié. MOL kutatás-jegyzék

23. Doboz

1. – 6 (piros és fehér) Dosszié.k Nagy Gyula levelezése 1962 – 1967-1969, 1969-1970, 1968-1978, 1970, .
7. (sárga) Dosszié. MDP 1953
8. Dosszié. KA 1955-1956
9. Dosszié. 1947-es választások
10. Dosszié. Termelőszövetkezeti patronázsmozgalom 1959-1969
11. Dosszié. KA ÁBTL-anyagai
12. Dosszié. KA-anyagai, 1957.
13. Dosszié. Vegyes dokumentumok és SE-levelezések
14. (zöld) Dosszié. SZDP 1945
15. Dosszié. Bp-i Bizottság 1947 dokumentumai

24. Doboz

1. (világoskék) Dosszié. SZIM eredeti dokumentumok
2. Dosszié. SZIM eredeti dokumentumok, 1944-1945
3. Dosszié. SZIM eredeti dokumentumok, 1947
4. (rózsaszín) Dosszié. SZIM eredeti dokumentumok
5. – 6. Dosszié. SZIM eredeti dokumentumok, 1946
7. (világoszöld) Dosszié. Iparügyi Minisztérium anyagai
8. Dosszié. Dunavölgyi konferenciák, 1946, 1947
9. Dosszié. Eredeti újságok, 1956

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 75 -

10. Dosszié. Népszabadság-cikkek (eredeti) 1992-1995
11. Dosszié. Vegyes cikkek (eredeti) 1993, 2003, 2006
12. Dosszié. KIMSZ-ről dokumentumok
13. Dosszié. Teljesen vegyes SE-írások, dokumentumok, 1946-1947

25. Doboz

1. Dosszié. SE kézzel írt feljegyzései (vegyes), levelezései (pl. Kéthly Mészáros-filmje)
2. (világoszöld) Dosszié. Vegyes levelezés KA-val
3. Dosszié. SZDP szociális összetétele, 1944-1946
4. (sárga) és 5. (rózsaszín) Dosszié. KA válogatott levelek- kötet javított kéziratrészei
6. Dosszié. Vegyes levelezés KA-val

26. Doboz

1. Dosszié. MKP-SZDP nemzetközi helyzet 1946-1947, (benne: 1947. április Szakasits Árpád beszámolója az 1947. 05.17-i szocdem. dunavölgyi konferenciáról)
2. Dosszié. Vegyes anyagok, újságcikkek különböző évekből (Révai József: Adalékok a magyar fasizmus fejlődéséhez, német eredeti kézirat alapján, 1947. évi ÁVO- megfigyelésből jelentések)
3. Dosszié. 1947-es választások (vegyes anyagok, napidíj-elszámolások, Magyar Testvéri Közösség, főváros füzetekbe gyűjtése) 1945, kutatási leírások, levéltári jelzetek, stb.
4. (zöld) Dosszié. 1947-es választások (vegyes anyagok)
5. Dosszié. SZDP – vegyes, szálas anyagok (Rajk Lászlóról is – rehabilitációja)
6. (világoszöld) Dosszié. vegyes cikkek (1949 – MDP-tagfelvétel dokumentumai)
7. Dosszié. Gyermekbarát c. lap 1927-1929 (összefűzött példányok)

27. Doboz

1. (zöld) Dosszié. 1956 (KA SZI jelentése, 1956. 11. 01., táviratok, levelezések) 1947 KÜM-iratok, levelek, CIA, szakszervezetek,
2. Dosszié. Rajk László Rajk László SZDP külpolitika, 1947 nyara
3. (világoskék) Dosszié. 1947-es választások (vegyes)
4. Dosszié. 1945 választási anyag, SZDP, 1947-es választások, 1948-as egyesülés
5. (sárga) Dosszié. Töredékek - SZDP
6. Dosszié. 1947 – SZDP (vegyes iratok) és SE-cikkei
7. Dosszié. SZIT, 1945 és vegyes szocdem. iratok

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

28. Doboz

1. Dosszié. SZDP KÜM-anyagok, 1947-1948
2. Dosszié. Vegyes iratanyagok
3. Dosszié. SE írásai, tanulmány-töredékek
4. Dosszié. SE tanulmány-töredékek
5. Dosszié. megjelent SE-cikkek, tanulmányok és Rajk Lászlóról anyagok, feljegyzések
6. (piros) Dosszié. SZDP-történet (vegyes)
7. Dosszié. SZDP 1945. május
8. Dosszié. MKP-SZDP dokumentumok, vegyes írások
9. Dosszié. SE-tanulmányok (töredékek)
10. (rózsaszín) Dosszié. SZIM, 1948 dokumentumok

29. Doboz

1. (rózsaszín) Dosszié. SZDP 1942-1944
2. Dosszié. SE: SZDP-monográfia, 1944-1945 (első változat)
3. Dosszié. SZDP-ről, SE-anyagokról vélemények, viták
4. (barna) Dosszié. könyvtöredék
5. (barna) Dosszié. könyvtöredék
6. (világoszöld) Dosszié. 1956. november 4. után (könyvrészlet)
7. (kékes) Dosszié. 1950-1956. március 31. (könyvrészlet)
8. (kékes) Dosszié. 1956. március 31.- április (könyvrészlet)
9. (kékes) Dosszié. 1948. június- 1950. július (könyvrészlet)
10. (kékes) Dosszié. 1949 – 1950 (könyvrészlet)
11. Dosszié. SE: Peyer-kötet (kézirata)
12. Dosszié. Töredék írások

30. Doboz

1. Dosszié. SZDP 1945-1948 (dokumentumok, idézetek, szövegrészek)
2. Dosszié. MKP, szakszervezet, ÜB (1947. január)
3. Dosszié. SZDP 1947. január (dokumentumok, közélet, stb.)
4. Dosszié. SZDP 1948. május-június (dokumentumok, közélet, stb.)
5. Dosszié. SZDP 1947 (vegyes dokumentumok, SZDP és az 1947-es nemzetgyűlési választások 163 oldal!! stb.)
6. Dosszié. SZDP 1945-ös választás idején (1945. augusztus)
7. (zöld) Dosszié. SZDP 1945-ös választás idején (vegyes pártiratok, adatok)
8. Dosszié. SZDP fővárosi indulása, 1944-1945.
9. Dosszié. SZDP 1947-1948 (kizárások, fegyelmik)
10. Dosszié. SZDP és a kormányalakítás (1945. november)
11. Dosszié. 1945-ös nemzetgyűlés (MNL-ből anyagok!)

12. (világoskék) Dosszié. MKP-dokumentumok (1945, választások)
13. Dosszié. SZDP 1947-es dokumentumok (SZDP válsága)
14. Dosszié. SZDP 1944-1945-ös dokumentumok, töredékirások
15. Dosszié. MKP-SZDP 1945-ös választás – szövegek
16. Dosszié. SZDP-történet (szövegvariációk SE)

31. Doboz

1. Dosszié. SZDP-monográfia (SE) vázlatos, 1944-1948
2. Dosszié. Szocializmus (1945) gépelt cikkei
3. Dosszié. Szocializmus (1945) gépelt cikkei és 1947-es eredeti számai
4. Dosszié. Gazdaságpolitikai Bizottság, 1945-1947
5. Dosszié. Statisztikai adatok, 1944-1948
6. Dosszié. SZDP „stabilizáció”, 1946. július
7. (zöld) Dosszié. 1946. augusztus – fordulópon
8. Dosszié. 1947. január-augusztus (választási kiadások, gazdálkodás, stb.)
9. Dosszié. vegyes 1945 (Rajk is!)
10. (rózsaszín) Dosszié. Vegyes anyagok (1944-1945)
11. Dosszié. SZDP- monográfia, I-II-II. fejezet (SE, 1988.)
12. Dosszié. SZDP-költségvetési iratok, 1945-1948
13. Dosszié. SZDP 1945-1947-es választások, dokumentumok
14. Dosszié. 1946-os (vegyes) dokumentumok
15. Dosszié. 1948-as (vegyes) dokumentumok
16. Dosszié. SE megjelent kis napilapi írásai
17. Dosszié. teljesen vegyes írások, cikkek, címek gyűjteménye

32. Doboz

1. (világoszöld) Dosszié. 1990 előtti kritikák és „politikai morgások”
2. Dosszié. SZDP 1947. decemberi dokumentumok
3. (narancssárga) Dosszié. Csirpák Lilli: Az 1945-1949 közötti magyarországi események angol nyelvű sajtótükre
4. Dosszié. SZDP 1946. január-december (dokumentumok)
5. Dosszié. Iparügyi – termelés dokumentumok, 1945. január-április
6. Dosszié. SZIM 1947. július-augusztus
7. Dosszié. SZDP 1946. január-december (dokumentumok)
8. Dosszié. SZDP 1946. március (dokumentumok)
9. Dosszié. SZDP 1944. (kézirat-részek)
10. Dosszié. SZDP 1945. április (dokumentumok)
11. (világoszöld) Dosszié. SZDP gazdálkodása, vállalatai 1945-
12. Dosszié. SZDP 1947. október (dokumentumok)
13. Dosszié. vegyes anyagok

Kadar: Strassenreiter Erzsébet irathagyatéka – [Erzsébet Strassenreiter's legacy]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.59-78>

- 78 -

33. Doboz

1. Dosszié. Teljesen vegyes (Rajk-kutatáshoz és másához kigyűjtött szálas iratok!)
2. Dosszié. SZDP-szervezeti ügyek
3. Dosszié. SZDP-vezetőség névsora
4. Dosszié. Munkahelyi viták kéziratos anyagai (SE)

34. Doboz

1. (rózsaszín) Dosszié. SZIM-kézirat (fejezetek)
2. Dosszié. SZIM-kézirat (fejezetek)
3. Dosszié. statisztikai adatok 1945-1947
4. Dosszié. Szocializmus (1946-1947) gépelt cikkei!!)
5. (rózsaszín) Dosszié. SZDP 1947. (iratok)
6. Dosszié. SZDP eredeti intézeti iratok, 1945. (!!)
7. Dosszié. teljesen vegyes (szálas iratok!)
8. Dosszié. fasizmus témáról kigyűjtött eredeti cikkek
9. Dosszié. SZIM-kézirat (fejezetek)
10. (kék) Dosszié. SZDP újjászerveződése (SE kézirat, 1970)
11. Dosszié. SZDP-adatok (vegyes)

Rövidítések: KA – Kéthly Anna

SE – Strassenreiter Erzsébet

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 59-78.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN2939-8398 (Online)

Szabó: Alkoholista szülők hatása – [Impact of the alcoholic parents]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.79-86>

- 79 -

AZ ALKOHOLISTA SZÜLŐ HATÁSA A NEMI SZEREPEK ALAKULÁSÁRA

[THE IMPACT OF THE ALCOHOLIC PARENT ON THE DEVELOPMENT OF GENDER ROLES]

SZABÓ GÁBOR CSABA

Wesley János Lelkészképző Főiskola. Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskolaszabogaborcsaba03@gmail.com

Abstract. As a consequence of the harmful effects of parental alcoholism, a dysfunctional family dynamic develops, which distorts the personality development of the affected child or adolescent. The purpose of this thesis is to examine how the learning of gender role behaviour and the development of masculine and feminine behavioural patterns fail to occur in such environments. Traumatic experiences are often unconsciously reactivated in adult relationships after a shorter or longer period of time. Difficulties in managing conflict and emotions, depressive reactions, attachment issues, and anxiety related to sexuality may emerge. In such cases, the personality becomes stuck, and compensatory mechanisms can lead to the development of deviant behaviours. This research highlights the importance of spreading awareness, which may encourage the affected people to acknowledge their problems and seek help.

Keywords. Sexual abuse, sexual dysfunction, dysfunctional family, role models, psychodrama

Bevezetés

A legtöbb szülő azt szeretné, ha a gyereke élete nyugodt, kiegyensúlyozott lenne. Azt kívánja, hogy harmonikus, boldog kapcsolatban éljen felnőttként, és a szexuális élete is olyan legyen, amelyet ő kíván magának. Azt, hogy a gyermek hogyan éli meg az intimitást, mennyire tud önfeledt, felszabadult, örömet adó és azt elfogadni képes partnerré válni a szexben, nagymértékben befolyásolja a szülő viselkedése a gyermek felnőtté válása során. Ez olyannyira nyomást gyakorolhat a fiatal személyiségre, hogy sokszor csak segítséggel szabadulhatnak meg a szülők és más felnőttek viselkedésének, tetteinek, vagy szavainak hatásától, és csak nehezen alakíthatják ki saját viszonyukat a szexualitáshoz.

A szülők verbális és nonverbális kommunikációja egymással nem mindig problémamentes, ahogy a szexuális életük sem feltétlenül harmonikus, kiegyensúlyozott, örömet adó. Nincs szükségük arra, hogy a gyermekük kedvéért azt tetessék, hogy minden rendben van. Az viszont nagyon fontos, hogy a gyermek lássa: ha probléma van, akkor a szülők tudnak ezzel a helyzettel bánni és törekszenek a megoldásra.

Szexuális mintaadás

A gyerek fejlődése szempontjából fontos, hogy lássa: van intimitás a szülei között. Azt viszont nem kell látnia, hogy szexuális életet is élnek. A szülők szexuális életének megtagasztalása károsan befolyásolhatja a gyerekek szexuális fejlődését. Alapvetően

Opuscula Theologica et Scientifica 2026 4(2): 79-86.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

minden, nem a gyermek korának és érettségéhez illeszkedő szexuális tartalmú látvány, hang és érzés deficitekhez vezethet a gyermek fejlődésében, a szülők szexuális életének szemtanújává válása pedig különösen összezavarhatja a gyerekek intimitással kapcsolatos érzéseit, valamint az ahhoz való tudatalatti viszonyát.

A szülőknek egészen a gyermek kiskorától kezdve szenzitív módon kell figyelni arra, hogy a szexualitással kapcsolatos helyzetekben mi a megfelelő viselkedés a gyermek egészséges fejlődése szempontjából. Néhány nagy jelentőségű dologra szeretném felhívni a figyelmet, ami a helyes mintaadást jelentősen befolyásolja.

Az egyik ilyen dolog, hogy a gyermeknek a szülők genitáliái nem feltétlenül szépek és a későbbiekben szexuális zavar alakulhat ki a korai élmények miatt. Akár komplexus, akár vaginizmus, szeretkezésre képtelenség és számos más probléma is lehet ennek a következménye fiatal felnőttként.

A szexuális izgalom kimutatása sem helyes a gyermek jelenlétében, mert az izgalom izgalmat szül. A gyerek érzi, hogy nem helyénvaló a szülei erotikus viselkedésére szexuálisan ajzott állapotba kerülni, megtanulja gátolni a reakcióját, szégyelli magát és büntudat alakul ki benne a szexualitással kapcsolatban.

A szexuálisan túlfűtött megjegyzések sem helyénvalók a mintaadás területén. A szexuális légkör szexuális izgalmat szül. A túlságosan szexualizált környezet legalább annyira káros, mint a korlátozó nevelés. Következménye lehet, hogy a gyermek idő előtt elkezd a szexuális életet, látva, hogy a szülei mekkora jelentőséget tulajdonítanak az erotikának. Ez korai rossz élményeket, érzelmi kiüresedést, nemi betegséget, nem kívánt terhességet eredményezhet. Ebben az esetben jelentkezhetnek a szexuális funkciózavarok: lányoknál orgazmusképtelenség, a nedvesedés hiánya, fiúknál erekciós zavar, korai, vagy késői magömlés (Hevesi, 2020).

A nem választékos, nem megfelelő szóhasználat hasonlóan káros lehet, hiszen egy serdülő egyébként is az identitáskeresés időszakában van. Az alkohol hatására sokan abszolút nem fordítanak figyelmet a választékos helyes, érzékeny, dicsérő, őszinte kifejezések kimondására. Ezzel zavarba hozzák a fiataalt.

A szülők szexuális tartalmú filmeket, vagy fotókat ne adjanak a gyermek kezébe. Természetesen az sem jó, ha a szülő intenzív ellenérzést mutat minden romantikus filmben látott testi érintéssel kapcsolatban. Érdeemes a film életkori ajánlásait figyelembe venni. Az alkoholos befolyásoltság alatt álló szülők sajnos nem figyelnek ezek jelentőségére, saját élvezetüket helyezik a gyermek érdekei elé.

Ittas állapotban lévő szülők gátlásaikat levetkőzve, talán teljesen szemérmetlenül a gyermektől nem szégyellve közöskölnének, vagy orális szexben részesítik egymást. Pedig ez annyira intim dolog, hogy kizárólag a szülőkre tartozik. Egészséges esetben, ha a gyermek hall, vagy lát valamit, akkor az életkorának megfelelő magyarázatot kell a tapasztalathoz fűzni (Hevesi, 2020).

A szülői alkoholizmus következtében olyan diszfunkcionális családi működés alakul ki, amely negatív hatással van a gyermek egészséges személyiségfejlődésére, lelki problémák kialakulásához vezethet. Az alkoholista családokban megélt traumatológikus élmények, a

megoldatlan gyermekkori sérelmek évekkel vagy évtizedekkel később a felnőtt kapcsolatokban tudattalanul aktualizálódnak és visszatérnek. Az alkoholisták felnőtt gyermekeinél ellehetetlenül a saját érzéseiknek és gondolataiknak a megélése és tudatosítása, nehézzé válik a megfelelő önszabályozás és a társukhoz való intim kapcsolódás. A felnőttek számára a személyes problémák megoldásához, illetve a pszichés zavarai kezeléséhez szükségessé válik a megfelelő lelki segítségnyújtás.

Az alkoholista család a diszfunkcionális működése miatt nem tudja ellátni az alapvető szociális feladatait, ugyanis nem kínál a gyermekek részére megfelelő felnőtt szerepmintákat, illetve azonosulási modelleket. Elmarad a nemi szerepviselkedés megtanulása, a férfias és nőies magatartásmódok kialakítása és azok érzelmetli, kommunikatív módon történő alkalmazása. (Buda, 1992). Az alkoholbetegek gyermekeinél megfigyelhető az identifikációs folyamat zavara, amely a szülők irracionális viselkedése miatt alakul ki (ugyanaz a személy, az apa, vagy az anya egyszer agresszív, mert ivott, máskor segítségre szorul, mert beteg, harmadszor gyengéd és szeretetreméltó, mert józan) (Solms, 1985). Az alkoholistákra jellemző Dr. Jekyll – Mr. Hyde-féle kettős, kiszámíthatatlan és érthetetlen működés pedig összezavarja a szüleire azonosulási modellként tekintő gyereket (Burr, 1987). A szerepviselkedés elégtelen szocializációja végül odavezet, hogy a serdülőkor felkészületlenül találja a személyiséget, hiányoznak a másik nemhez való viszonyulás sémái, ami azért kritikus, mert a serdülők önértékelésének egyik legfontosabb pillére a jól alkalmazott nemi szerepviselkedés és a nemi identitás kialakulása. A személyiség fejlődése ilyenkor megreked, és különböző kompenzációk beindulásával megkezdődik a deviáns magatartásmódok felvétele. Serdülőkorban a gyermek hamar kiszakad a családból, mert taszítja az alkoholista család légköre és a szülőkötések pótlására rendszerint szintén deviáns háttérű, szoros szerkezetű csoportalakzatokat keres. A másik lehetőség, hogy az alkoholista férj miatt az anya túlzott kötődéssel és aggodással neveli a gyermekét, ami megakadályozza a serdülő leválását, önállósodását és ellehetetleníti a párkapcsolatok kialakítását. „Az alkoholista szülő a gyereket többszörösen veszélyeztetett pszichológiai helyzetbe hozza, és ezáltal különböző viselkedési zavarokat ültet el benne” (Buda, 1992). Megjelennek az indulatkezelési nehézségek, depresszív reakciók, kapcsolati problémák és szexuális szereptől való szorongások, valamint az alkoholizálásra való észrevétlen szocializáció miatt megjelenik magának az alkoholizmusnak a kialakulása is (Solms, 1985).

Akadályozott intimitás

Az alkoholbeteg felnőtt gyermekei nehézségekkel küszködnek a bensőséges kapcsolatok terén. A felnőtt gyermekek nagyon szeretnének egészséges, bensőséges kapcsolatokat kialakítani, de ez különösen nehéz számukra számos okból kifolyólag. Az első és legnyilvánvalóbb ok az, hogy nincsen mintájuk egy egészséges, bensőséges kapcsolatra vonatkozóan, mert soha nem láttak ilyet. Az egyetlen modell a szüleik példája és ez a minta nem volt egészséges.

Ugyancsak magukban hordozzák a „gyere ide, menj el” – élményt, a szerető szülő – gyermek kapcsolat hiányát. Az egyik nap úgy érzik, hogy szeretik őket, a másik nap pedig úgy, hogy visszautasítják őket. Az elhagyástól való félelem az a szörnyű rettegés, amellyel felnőnek. Ha ez a félelem nem is megsemmisítő, mégis bizonyosan jelen van. Ha nem tudják, hogy milyen egy tartós, napról-napra egészséges, bensőséges kapcsolat a másik emberrel, akkor ez nagyon fájdalmassá és komplikálttá teszi egy ilyen kapcsolat kialakítását.

Az elhagyástól való félelem a kapcsolatok kialakításának az útjában áll. Valamennyi egészséges kapcsolathoz sok adás és kapás és problémamegoldás szükséges. Mindig van valamilyen vita és harag, amit a párok megoldanak. Az alkoholisták felnőtt gyermekeinek az esetében a kisebb viták gyorsan nagyok lesznek, mert az elhagyástól való félelem felülmúlja az eredeti problémát.

Az elhagyatottság, vagy visszautasítás mindent elárasztó félelme megakadályoz minden könnyedséget egy kapcsolat kialakításánál. A sietség érzésével párosulva nehezebbé válik a lassú kifejlődés, hogy két ember jobban megismerhesse egymást, és hogy kikutassa egyes érzéseit és viselkedését a legkülönbözőbb területeken.

Szexuális problémák

Az alkoholbeteg felnőtt gyermekeinek látszólag nincsenek több, vagy kevesebb szexuális gondjai, mint az átlag lakosoknak. Az alkoholbetegek felnőttek gyermekeinek szexuális élményeit, hozzáállását vizsgálva felfedezhető, hogy nem különböznek bármelyik más népcsoporttól. Néhányuk fenntartásai inkább az egyházhoz és a kultúrához kapcsolódnak, mintsem az otthonban zajló dologhoz. Ez nem azt jelenti, hogy nem történt otthon semmi bizzarr dolog. Ez csak azt jelenti, hogy az alkoholista otthonban sem több, sem kevesebb szexuálisan bizzarr dolog nem volt, mint amiket más otthonokban tapasztalhatunk.

Az alkoholbetegek gyermekei általában nem tudtak leülni a szüleikkel, és nem tudtak velük beszélni a szexualitásról. Viszont ez nem csak velük történik így. Egyáltalán nehéz beszélni a meghittségről, függetlenül attól, hogy a szülők együtt élnek-e az alkoholizmussal, vagy sem. Valahogy mégis könnyebb ürügyet találni az alkoholista családban. Ha túlságosan korlátok közé vannak zárva ahhoz, hogy bármit megbeszéljenek, akkor a szextéma is ugyanolyanná válik, mint bármi más.

Tudjuk, hogy az ilyen családban – mint a kommunikáció minden más formája is – diszfunkcionális a szülők szexuális kapcsolata. A szex felkínálása, vagy megvonása fegyvert képezhet, és a partnerek között a szexualitás, ahogyan a többi dolog is, egészségtelenné válik.

A szexuális bántalmazás minden olyan szexuális aktivitást magába foglal, amelyhez a gyermek nem képes beleegyezését adni, amelyre fejlődését tekintve még nem áll készen (Butchart et.al., 2006). Nem is merne az alkoholista, agresszív szülővel szembehelyezkedni. A korai években a gyermekek nincsenek tudatában, hogy abúzus érte őket. A szexuális visszaélések helyszíne leggyakrabban továbbra is az otthon, a család.

Incestus

Az alkoholizmussal foglalkozó kutatók egy új területet vontak be a vizsgálataik sorába, a vérfertőzést. Alaposabban igyekeznek kutatni ezt a témát annak érdekében, hogy hatékonyabban legyenek képesek segíteni klienseiket. Nem bizonyított tény, hogy az alkoholbetegek bűnösebbek másnál a vérfertőzés terén, ugyanakkor szembetűnően gyakrabban történik vérfertőzés, ha az elkövető felnőtt alkalmanként, vagy rendszeresen részeg, mint a józan. Ilyen esetekben az alkohol hatására oldódnak a gátlások és teret nyernek az aljas cselekedetek. A gyermek lelkében és testében bekövetkező, egy életen keresztül tartó károkozással nem számol.

Az incestus talán a legkegyetlenebb és legmegmagyarázhatatlanabb emberi magatartás. A gyermek és a szülő közötti legalapvetőbb bizalom szétzúzását jelenti. Érzelmileg roncsoló hatása van. A fiatal áldozatok teljesen kiszolgáltatottak az erőszaktevőnek, nincs hova, nincs kihez menekülniük. A védelmet nyújtó személyből üldöző lesz, a valóságot pedig titkolják. Az incestus a gyermekkort a leglényegibb elemétől fosztja meg: az ártatlanságtól. A perverz viselkedés olyan válfajával ez, amely ellentmond minden racionalitásnak (Forward, 2024).

Mi az incestus? Két definícióval lehet válaszolni erre a kérdésre. Az egyik a jogi, a másik a pszichológiai definíció. E kettő nagyon távol áll egymástól. A jogi definíció általában a vérrokonok közti nemi közösülésként határozza meg az incestust. Ennek következtében sokan vannak, akik nem ismerik fel, hogy incestus áldoztai lettek, mert nem történik behatolás.

A pszichológia szemszögéből az incestus a viselkedésformák és kapcsolatok jóval szélesebb spektrumára terjed ki. Közéjük tartozik a gyermek szájával, mellével, nemi szervével, vagy bármilyen más testrészével történő fizikai érintkezés abból a célból, hogy az agresszor szexuálisan felizguljon. Nem kell, hogy az agresszor vérrokon legyen. Lehet bárki, akit a gyermek családtagnak tekint, például egy mostohaszülő, vagy a szülők családjából valaki. Vannak más jellegű magatartásformák, amelyek még annak ellenére is rendkívül romboló hatásúak, ha nem kapcsolódik hozzájuk a gyermek testével történő fizikai kontaktus. Például, ha az agresszor a gyermek előtt felfedi a nemi szervét, vagy maszturbál, vagy ráveszi a gyermeket, hogy szexuálisan izgató fényképekhez vegyen fel különféle pózokat, az incestusnak egy formáját követi el. Ugyanakkor fontos, hogy ezt a magatartást titokban kell tartani. A gyermeket szeretettel magához ölelő és megpuszító apa semmi titkolnivalót nem csinál. Sőt az ilyen érintés elengedhetetlen a gyermek érzelmi fejlődéséhez. Ha viszont ugyanaz az apa a gyermek nemi szervét simogatja – vagy arra kényszeríti a gyermeket, hogy az övét simogassa -, ez már olyan cselekedet, amelyet titokban kell tartani. Ez kimeríti az incestus fogalmát (Forward, 2024).

Vannak ezenkívül sokkal kifinomultabb viselkedésformák, amelyeket lelki incestusnak lehet nevezni. Ide sorolhatók az olyasfajta esetek, amikor a gyermek, vagy fiatal testét nem érte szexuális érintés, vagy támadás, azonban átértékelték a magánéletük és biztonságérzetük megsértését. Olyan esetek, amikor egy öltözködő, vagy fürdő gyerek meglesése, vagy a gyerekekre tett csábító, vagy nyílt szexuális értelmű megjegyzések. Az incestus szó szerinti definíciója nem illik ezeknek a viselkedésformáknak egyikére sem, az áldozatok mégis

gyakran úgy érzik, sérelem érte őket, és sok olyan pszichológiai tünettől szenvednek, amelyekről az incestus tényleges áldozatai.

Az utóbbi tíz évben a bizonyítékok hatására az incestus nyilvános vitatéma lett.

Minden olyan felnőtt, akit gyerekkorában molesztáltak az alkalmatlanság, az értéktelenség és az eredendő romlottság érzését hordozza magával. Függetlenül attól, hogy a felszínen mennyire másnak tűnik az élete. A felnőtt áldozat közös öröksége: „a mocskosság, a sérültség és a másság” (Forward, 2024).

A legtöbb incestusáldozat fokozott nehézségekkel küszködik felnőttkori szerelmi kapcsolataiban. Ha az áldozatnak végül mégis sikerül szerető partnert választania, a múlt kísértetei megmérgezik a kapcsolatot, leginkább a szexualitás területén. Gyakori, hogy az áldozat viszolygva gondol a szexre. Az incestusra adott normális reakcióról van szó. A szex a fájdalom és az árulás emlékét idézi fel benne. Sok áldozat nyilatkozik úgy, hogy nem képes szexuális kapcsolatra anélkül, hogy ne jelentkeznének a fájdalmas emlékek. Megpróbál együtt lenni valakivel, akit szeret, de az emlékezetében újraéli az incestus traumáit. Ezek az emlékek az összes magukkal kapcsolatos negatív érzést felidéznek, és kioltják szexuális vágyukat.

Még ha a felnőtt korú áldozat képes is szexuálisan reagálni és orgazmust érezni, szexuális érzéseit akkor is büntudat kíséri, az megnehezíti, sőt lehetetlenné teszi, hogy élvezze a szexet. A büntudat elrontja a kellemes érzéseket. A fizikai erőszakot elszenvedő áldozatok sok esetben maguk (vagy mások) ellen fordítják a fájdalmukat és a haragjukat. Az elfojtott haragnak és a feldolgozatlan gyászuknak sokféle módon találnak levezetést. A depresszió rendkívül gyakori kifejeződése az elfojtott belső konfliktusoknak. Az általános szorongástól a teljes mozgásképtelenségig terjedhet. Az áldozatok, főleg a nők, aránytalanul nagy számban híznak el felnőttkorukra. A megnövekedett testsúly kettős célt szolgál: egyrészt az áldozat azt képzei, hogy ezzel távol tarthatja a férfiakat. Másrészt a testtömeg az erő és a hatalom illúzióját kelti. Sok az olyan incestusáldozat, aki alkohol- és kábítószer-mámorba menekül, ami átmenetileg kioltja a veszteség érzését. Ezzel azonban csak halogatja a problémával való szembesülést, amivel meghosszabbítja a szenvedéseit és függőséget okoz.

Illetve sok az olyan áldozat, aki a kívülágban keresi a büntetést. Ők azok, akik tönkreteszik a kapcsolataikat és büntetést akarnak azoktól, akiket szeretnek. Rosszul viselkednek a munkahelyen, ahol a kollégáktól, vagy a főnökeiktől várják a büntetést. Néhányan erőszakos bűncselekményeket követnek el, ezzel érdemelve ki a társadalom megtorlását. Mások prostituáltak lesznek, akik a striciktől, a kunsaftoktól várják a büntetésüket.

Összességében kijelenthető, hogy a szülői alkoholizmus következtében egy olyan diszfunkcionális családi működés alakul ki, amely negatív hatással van a gyermek egészséges személyiségfejlődésére és lelki problémák kialakulásához vezethet. Gyakran „a látszólag különösebben nem károsodott, zökkenőmentesen felnövő gyerekben is személyiségkárosodás marad a családban lévő alkoholizmus miatt” (Buda, 1992).

Az alkoholista családokban megélt traumatikus élmények, megoldatlan gyermekkori sérelmek, az elégtelen, vagy egyenesen torz nemi mintaadás évekkal vagy évtizedekkel

később a felnőtt kapcsolatokban tudattalanul aktualizálódnak és visszatérnek. Az alkoholista családban felnőni azt jelenti, hogy az abnormalitás normalitássá válik. Az alkoholista családban ugyanis folyamatosan extrém módon viselkednek, ami egyáltalán nem számít az életben, annak kiemelt figyelmet szentelnek, és ami igazából fontos lenne, azzal pedig egyáltalán nem foglalkoznak: a jelentéktelen dolgokat valódi katasztrófává nagyítják fel, és a botrányos, önkárosító, vagy másokat bántalmazó magatartást pedig észre sem veszik. A család folyamatosan „minden vagy semmi” alapon működik, vagy túlreagálja, vagy alulreagálja a családi történeteket, de adekvát érzelmi választ nem tud adni. Ennek következtében a családtagoknál ellehetetlenül a saját érzéseiknek és gondolataiknak a megélése és tudatosítása, és képtelenné válnak a megfelelő önszabályozásra és egymáshoz való kapcsolódásra.

Következtetések, javaslatok

Az életvezetési problémák megoldásához, illetve pszichés és szexuális zavarok kezeléséhez elengedhetetlen a megfelelő lelki segítségnyújtás. Nehézséget jelent ugyanakkor, hogy a legtöbben magukba zárják a problémáikat, és ahogy tabusítva volt a családjukban az alkoholizmus, a szexuális deviancia, az incestus, hasonlóan tabuként kezelik a saját nehézségeiket is, és igyekeznek úgy tenni, mintha nem is léteznének. Emiatt különösen fontos az ismeretek terjesztése, ami hozzájárulhat, hogy az érintettek fel merjék vállalni a problémáikat és segítséget merjenek kérni.

A segítségnyújtás professzionális formái hatékony támogatást tudnak nyújtani a nehézségekkel való megküzdésben. A professzionális segítségnyújtás a felnőttek számára jelenthet egyéni és csoportos formában történő megsegítést az állami, a civil, illetve a magán ellátórendszer keretei között. Az addiktológiai ellátás keretén belül a legtöbb intézményben működnek úgynevezett hozzátartozói csoportok, illetve családterápiás szolgáltatások, ahol az intézményben kezelt alkoholbetegek családtagjai is segítséget kaphatnak (Pirisi, 2023).

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az alternatív támogató lehetőséget, mint például a Magyar Pszichodráma Egyesület keretein belül működő pszichodráma-csoportokba való csatlakozás. A magyarországi viszonyok között ez az egyik legelterjedtebb és így az érintettek számára legelérhetőbb csoportmódszer, ami hatékony segítséget jelenthet az érintettek számára. A pszichodráma egy olyan módszer, amely a belső lelki tartalmakat, élményeket cselekvéses úton, illetve szerepjátékon keresztül jeleníti meg és így a cselekvésbe ágyazott helyzetek újrajátszásával lehetővé teszi az érzelmi és kognitív szinteken történő újraélést és átdolgozást (Vikár, 2007). A pszichodráma a cselekvéses újrajátszáson keresztül lehetővé teszi, hogy olyan testi és érzelmi emlékek is megjelenjenek, és átdolgozásra kerüljenek, amelyekről az emberek nem tudnak hagyományos keretek között, verbálisan beszélni (Herb, 1990). A pszichodráma módszerének segítségével az érintett személy közvetlen kapcsolatba kerül a saját élményeivel. Az újrajátszás során nagyon fontos, hogy az érintett csoporttag felismerje, hogy milyen érzelmek irányították őt a múltban, és a pszichodráma csoportban ki merje mutatni azokat az érzéseit, amelyeket a

családban nem tudott, valamint elmerje mondani, illetve meg merje tenni, amit egykor szeretett volna, de nem mert. A visszafojtott és lefagyasztott személyes indítékok, akár gondolatok, szavak, érzések, cselekvések, egy biztonságos és támogató közegben kifejezhetővé válnak. A pszichodráma játék lehetőséget nyújt az érintett személy számára, hogy újra tudja tanulni és át tudja alakítani a szokatlan, idegen, vagy félelmetes helyzetekre adott egyéni reakcióját, illetve az érzelmeinek a szabályozását, és ezáltal a személyes viselkedérepertoárja bővíteni tud (Dayton-Nicholas, 2009). Az alkoholista felnőtt gyermeke megélheti, hogy többé már nem a körülmények áldozata, hanem egy értékes ember, aki a saját gyógyulása érdekében képes volt visszatérni egykori traumatizáló élményeihez és már felnőtt szemmel rájuk tekintve átdolgozni azokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Buda B. (1992): Az alkoholológia új távlatai. – AEB, Budapest.
- [2.] Burr, A. (1987): Alkoholista a családban. – Medicina, Budapest.
- [3.] Forvard S. (2024): Mérgező szülők. – Gabo Könyvkiadó és Keresk. Kft., Budapest.
- [4.] Herb J. (1990): Woman, Addiction and Psychodrama. – In: Fhulrodt, R. L. (ed.). Psychodrama: It's Application to ACOA and Substance Abuse Treatment. Thomas W. Perrin, East Rutherford.
- [5.] Pirisi E. E. (2023): Szülői alkoholizmus felnőtt gyerekekre gyakorolt hatása. – In: Válság, kilábalás, fenntarthatóság. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, Eger. <https://doi.org/10.46403/Valsag.2023.265>
- [6.] Sándor H. (2021): Szexuális minta a családban. Mikre figyeljünk szülőként. <https://www.noklapja.hu/aktualis/2021/01/09/nok-lapja-evszakok-szexualis-minta-a-csaladban-tippek-szuloknek/#> (Letöltés időpontja: 2024.10.29)
- [7.] Solms, H. (1985): Az alkoholizmus pszichodinamikája. – In: Buda B. és Bonta M. (szerk.). Viselkedés? Betegség? Társadalmi probléma? Medicina, Budapest.
- [8.] Vikár A. (2007): Pszichodráma – a komoly játék. – Medicina, Budapest
- [9.] World Health Organization (2006): Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. – World Health Organization, Genova. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43499/92?sequence=1>
- [10.] Yelon: Hogyan érvényesül a szülői minta a gyerek szexualitásában? <https://yelon.hu/szuloknek/szuloi-minta-a-gyerek-szexualitasaban/> (Letöltés időpontja: 2024.10.29)

Absztrakt. A szülők alkoholizmusának káros hatása következtében olyan diszfunkcionális családi működés alakul ki, amely miatt az érintett gyerekek, fiatalnak a személyiségfejlődése sérül. A dolgozat célja, hogy megvizsgálja, hogyan marad el a gyermeknél a nemi szerepviselkedés megtanulása, a férfias és nőies magatartásmódok kialakulása. A traumatizáló élmények rövidebb, vagy hosszabb idő elteltével a felnőtt kapcsolatokban tudattalanul aktualizálódnak. Megjelennek a konfliktus- és indulatkezelési nehézségek, a depresszív reakciók, a kötődési akadályok és a szexualitástól való szorongás. A személyiség ilyenkor megreked és különböző kompenzációk beindulásával megkezdődik a deviáns magatartásmódok felvétele. A kutatás rámutat az ismeretek terjesztésének fontosságára, ami hozzájárulhat, hogy az érintettek fel merjék vállalni a problémáikat és segítséget merjenek kérni.

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 87 -

DISCOURSE ON THE CULTURE OF REMEMBRANCE REGARDING EAST-WEST RELATIONS (1975–2025)

DISZKURZUS A KELET-NYUGATI KAPCSOLATOK EMLÉKEZETKULTÚRÁJÁRÓL (1975–2025)

NAGY PÉTER TIBOR

John Wesley Theological College, Budapest

nagypetertibor@gmail.com

Abstract. The study examines the commemorative political discourse of the East-West confrontation regarding the history of the period between 1975 and 2025, with special emphasis on narratives applicable to secondary education. The author draws a sharp distinction between the logic of "peaceful coexistence" (the partition of the world and acceptance of the status quo) and the "Helsinki process" (the assertion of universal norms and human rights even beyond the Iron Curtain). The analysis highlights that while arms control negotiations did not interfere with the internal affairs of dictatorships, the three baskets of the Helsinki Final Act disrupted the closed structures of socialist systems. From a 2026 perspective, the text evaluates the fortieth anniversary of Mikhail Gorbachev's rise to power, highlighting the "zapadnik" (Westernizer) tradition. All this is linked to the current conflict in Ukraine: for the West, the stakes remain twofold: the protection of democratic norms and preventing Russia from permanently becoming an Asian power. The West can facilitate both by supporting the "zapadnik" tradition and the resisting Ukraine.

Keywords: Peaceful coexistence, Human rights, Zapadnik tradition, Cold War, Helsinki Final Act, Geopolitical turn, Politics of memory

The author of the present study is not a historian of international relations, nor does this writing aim to uncover new facts regarding the period. Its objective is to construct an emphatically brief narrative – usable for example authors of secondary school textbooks, or any non specialist intellectual focusing the social knowledge about contemporary history – within the framework of the culture of remembrance.

A major problem of the current commemorative-cultural situation is that while the East-West struggle once again became a central element of modern history during the 2010s and especially the 2020s, the post-Cold War history of the East-West confrontation is not represented with appropriate emphasis in historical consciousness.

Beyond this immediate relevance, the study also relies on discourses from around the year 2000, conducted partly in my capacity as vice president of the Teachers' Division of the Historical Society – where we may also commemorate the president of the division, Ottó Szabolcs – and partly within the international project of NATO headquarters examining the possibilities of teaching about international security. (Nagy, 2014, 2007, 2003, 2002, 1999, 1999a)

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 88 -

Two directions in the history

The most significant misconception is that the concepts of “peaceful coexistence” and the “Helsinki Accords” – when one considers the period between 1962 and 1990 – are categorized together in the minds of many. In reality, they represent two entirely distinct directions. One is the direction of the partition of the world, while the other is the assertion of values (or at least the aiming toward the assertion of values) even within that portion of the world which, at that moment, does not yet stand under our control.

Both systems of thought trace back many centuries, at least to the era when – in a West not yet organized into a unified Panhellenic state – public life from the Greek colonies of the Iberian Peninsula to Asia Minor, or indeed to the northern shores of the Black Sea, was resonant with a single true, great debate. In some places, this debate took the form of a struggle for the throne; in others, political assassinations and forced emigration; and in others still, the struggle of political parties. The dilemma was whether the confrontation with the East (then called the Persian Empire) could be postponed indefinitely, or whether “coexistence” must be conducted in such a way that the Westerners and states (such as Miletus) in the buffer zones – or at least the people belonging there – must be protected, while remaining prepared for the arrival of the great clash. A clash that „we” would win because – this is already the story of Alexander of Macedon – only the Indian jungle and the Sahara can resist the people of the West, whereas Great Kings and their armies recruited from “slave peoples” cannot. (For those to whom the numerous historical novels or classic history books of the era are not readily available, the dilemma can also be understood through *The Lord of the Rings*, as mass culture production.) (Hanson, 1999)

It is clearly not worth tracing the history of this dilemma throughout the organized state-world of antiquity (the domestic politics of the Hellenistic empires and Rome revolved around alternatives for managing relations with their Asian and African competitors, and presumably much of medieval history can be interpreted thus), but intellectual and party-political debates similar to those of today were certainly occurring by the 19th century. We shall refer to only two: the activity of the *Morning Chronicle* and *The Times*, which mobilized the British intelligentsia (and ultimately led to government decisions). This activity eventually distanced British policy – which had been expressly committed to the “European balance-creating” power bargain of the 1815 Congress of Vienna – from the Holy Alliance, which, in both a socio-political and ideological sense, played Europe into the hands of reaction for half a century.

The other great debate took place between the Austro-Hungarian Foreign Minister, Julius Andrassy, and his conservative opponents. As an alternative to the League of the Three Emperors (which can be interpreted as the successor to the Holy Alliance), Andrassy’s – boldly described as brilliant – realized plan was for the German Empire and the Austro-Hungarian Monarchy, as parliamentary states, to secure one another against the autocratic Russian Empire. However, he intended that the alliance should not encourage those who wished to see the German Empire as a power expanding

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 89 -

beyond the Rhine or toward Scandinavia, or the Austro-Hungarian Monarchy as a power expanding toward the Balkans, and who, citing these two “grand” imperial goals, would have urgently curtailed the room for maneuver of the free press, local governments, or parliamentary parties. (The “useful invention” of curtailing the rule of law by citing non-existent opponents is a substantially later development, but the “good intentions” were already present then.) (Schroeder, 2004)

In the 20th century, the greatest shame and, simultaneously, the greatest error among the actions of the Free World was the Munich Agreement – there, England and France succeeded in surrendering the Central European democracies they themselves had created into the hands of Hitler, as the price for a European peace promised for “our generation,” which in reality lasted but a single year.

Its alternative—one that actually achieved governance—was Churchill’s great speech, which proclaimed an –ever uncompromising– confrontation with embodied historical Evil even in the event of the potential loss of London or the British Isles. Furthermore, there was the Atlantic Charter, which—finally, finally fulfilling the thousand-year dream of the better half of the world—broke with the practice that another state (provided it “leaves us alone and ensures advantageous trade opportunities”) may do whatever it wishes with its own citizens. (Haslam, 1997)

Should anyone assume that only “liberal” intellectuals –labeled by some as “Jewish hirelings” –held the view that the West’s duty was not merely military victory but liberation, I would direct their attention to the title of the memoirs of Eisenhower, the indisputable supreme commander of the Western forces: *Crusade in Europe*. Should anyone think this was merely a wartime attitude, I would point to the most significant –and certainly morally most potent– sentence of Kennedy’s presidency, delivered in West Berlin in 1963: “Ich bin Berliner,” that is, “I am a Berliner.”

NATO is a stronger alliance than, for instance, the Entente once was, because NATO allies declare that an attack against any single state in the North Atlantic region is treated by all states as if it were an attack against themselves. “Ich bin Berliner” signifies nothing less than that, for the American President, Berlin is not merely a zone like countless others in the 1960s –from which pro-Western forces either withdrew or remained based on the U.S. weighing the level of conflict a non-withdrawal was worth– but rather that an attack on Berlin is equivalent to an attack on America itself.

This distinction cannot be interpreted otherwise than that, according to Kennedy –who was not only the American President but also the son of Roosevelt’s wartime ambassador to London– various countries and territories in Africa and Asia belong to one side or the other only by historical contingency; based on their history, it is not self-evident that they must be democratic states governed by the rule of law. In contrast, Germany, despite having been a recent enemy, is part of the West –excluding the period between 1933 and 1945, which was explained at the time as a “collective mental derangement” –and Berlin is one of the capitals of the West. Therefore, it is fundamental to defend the principle that fundamental civil liberties and democracy must prevail in Berlin. (Similarly, there was no doubt that the neutralization of Austria could only be neutrality in a military sense: in 1955, the West could not concede the

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 90 -

requirement that Austria, and specifically Vienna, remain part of the West in a socio-political sense.) (Sarotte, 2014)

„Peaceful Coexistence” contra „Helsinki process”

These two distinct lines persisted within the duality of “disarmament negotiations” and “peaceful coexistence,” as contrasted with the Helsinki-policy.

Disarmament negotiations implied a reduction in the risk of the Soviet Union and the United States launching a nuclear strike against one another. During these negotiations, the U.S. did not demand civil liberties for the Soviet population. This was, in general, the established practice of the era. During the Vietnamese peace talks, the United States did not protect the rights of the South Vietnamese people. Furthermore, disarmament negotiations were not terminated even when the Soviet Union used armed force to suppress the rights of the Czechoslovak people in 1968. The United States' rapprochement regarding trade policy toward Hungary – offered to the country as a “reward” for the Kádárist consolidation – stalled momentarily due to Hungary's participation in the occupation of Czechoslovakia, but had already resumed by 1970.

In plain terms, disarmament negotiations and peaceful coexistence represent the partition of the world, wherein governments remain free to do whatever they wish domestically with their own populations. One might “rejoice” that we did not perish in a nuclear holocaust – yet even North Korea, which refuses to engage in disarmament negotiations, has not yet dropped an atomic bomb on South Korea. One might “rejoice” that even more money was not squandered on atomic bombs – but the Soviet or Hungarian party and state leadership proved remarkably resourceful in dissipating national income even without such expenditures. Conversely, where military competition was not restricted – such as in aviation and satellite reconnaissance – the most high-quality industrial and technological complexes in Eastern Europe were established. (Snyder, 2013)

Helsinki, by contrast, is an international agreement that penetrates the social systems of socialist dictatorships and disrupts them from within.

Helsinki consisted of three packages.

The first package was, in a way, a continuation of earlier security policy principles, yet the principle of the inviolability of borders pointed far beyond previous arms control and disarmament negotiations. The 1972 Basic Treaty between East Germany and the West Germany recognized the independent legal statuses of the German Democratic Republic, the Federal Republic of Germany, and West Berlin, but this formally left open the possibility that the Western allies might leave Berlin upon the expiration of the fifty-year period calculated from the end of the Second World War; in such an event, the government of a microstate could “freely” deliberate whether to preserve its independence against the German Democratic Republic.

In contrast, the Helsinki Final Act was signed by the GDR and the FRG as separate states, but it was not signed by West Berlin. However, in 1976, in Budapest – a venue

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 91 -

obviously acceptable to both Germanies—the so-called ratification document was signed. On behalf of the Federal Republic, the ratification document was signed—in which the West German government undertook the implementation of the Helsinki Final Act „für das gesamte Hoheitsgebiet der Bundesrepublik Deutschland, einschließlich Berlin (West)“, that is, regarding West Berlin as well.

In plain terms, the inviolability of the territory of West Berlin—and thereby ultimately the fundamental liberties of millions of West Berliners, including, for example, the right to criticize the system of the GDR, the right to carry out "propaganda" deemed undesirable by GDR authorities, and the right to provide refuge to those fleeing the GDR or the Eastern Bloc on the territory of West Berlin—was from that point onward guaranteed by the sovereignty of the FRG in a manner similar to other West German cities, and the sovereignty of the FRG was ultimately guaranteed by NATO.

The Helsinki Accords thus protected the liberties of people living in the only European territory entirely surrounded by a socialist country—the GDR, which possessed significant armed forces even independent of the Soviet Union—a territory that could ultimately only be supplied by air during the Berlin Blockade (1948-1949) because American, British, and French aircraft did not have to request permission to fly over the territory of a Germany that had previously surrendered unconditionally. A similar crisis—at a hypothetical future point when there is no longer an American-British-French occupation in West Berlin—would have made the microstate dependent on the whims of the GDR.

Historical experiences demonstrated that peace treaties following various African wars were unable to guarantee the fundamental rights of those persons accused of cooperation with Belgians, French, British, or Portuguese under new governments that could not be called democratic even with the best of intentions, or by individuals exercising local power within "Marxist" or "nationalist" paramilitary organizations. (Sarotte, 2010)

The second Helsinki package concerned commercial relations. Commercial relations had existed between East and West European countries previously, too. However, the export of Soviet oil to Germany, for instance, naturally exerted no democratizing effect on Soviet society; on the contrary, it reinforced the power of local politicians and industrial leaders selected on a party-political basis within Soviet society.

In contrast, as part of this package, Helsinki "prescribed" scientific and technological cooperation (more precisely, its state encouragement), based on which the flow of actual people inevitably commenced: Eastern European technical intellectuals, foreign traders, and scientists arrived in Western Europe in increasing numbers, establishing human connections and becoming acquainted with norms, making it increasingly difficult to deny Western intellectuals travel to Eastern Europe. The thousands of entrants now made it impossible for authorities to monitor everyone; it became impossible to prevent the emergence of collegial or even casual residential connections. The increasing number of entrants made it impossible to prevent the

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 92 -

entry of books and newspapers – "nominally for the personal use of Westerners" – or an increasing number of pieces of Western material culture. The number of romances and marriages weaving between persons "belonging" to NATO and the Warsaw Pact increased, providing hundreds of thousands of people across entire circles of acquaintances with Western connections that did not serve the "interests of the growth of the Soviet economy."

There was an already-hackneyed joke at the time, according to which Stalin committed two great mistakes from his own perspective: he showed his soldiers to Europe, and he showed Europe to his soldiers. If this was a mistake: Brezhnev and the Eastern European leaders fell into it once again as a consequence of Helsinki: the "West" appeared to Eastern European people increasingly through personal information and less through carefully controlled media.

The entry of Western press products and books into Eastern Europe – primarily, of course, in the capitals and among intellectuals – increased the number of people who gained access to Western publications. The system could respond with nothing other than improving the quality of the media it controlled: objectivity increasingly became a norm for journalists, at least in Hungary and Poland. In the press, which previously at most adopted articles from Western communist papers, more and more analyses – either adopted or extensively summarized – originating from Western newspapers appeared. Although these analyses in the rarest of cases concerned Soviet foreign policy and almost never the internal conditions of the USSR or other Eastern European countries, it certainly must have struck those consuming Western papers through the review articles of Hungarian or Polish papers that European newspapers were not stingy with criticism of either the USA or their own governments. One could see in the original what it meant to have an "independent press" – and one could feel aggrieved that „we had no such thing”. More and more political and ideological interviews appeared on Eastern European television programs, where West European social democratic, liberal, and conservative politicians spoke with their own mouths – and were not written about by party-state journalists. It was an entirely extraordinary phenomenon in the late 1970s that a well-known editor of Hungarian Television, János Hajdu, led a regular roundtable consisting of Western journalists in prime time, who did not hide their opinions regarding, for instance, the 1979 Soviet occupation of Afghanistan.

In response to the spread of Western media in Hungary, the Hungarian News Agency (MTI) was tasked with providing staff members of the party, state administration, and the press with a closed-circulation publication. The "Articles from the International Press" published an enormous number of Western articles 104 times a year (!); among these were even reports on the internal political conditions of the Soviet Union, and there were also specialized publications titled "Articles from the International Economic Press" or "Articles from the International Cultural Press." The system was now informing its own cadres en masse about Westernized positions, distributing views opposing itself. (A personal comment: in 1981, at the Faculty of Humanities of ELTE-University of Budapest – for example, under department head

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 93 -

József Vilmos—among students and instructors, only those did not read these principally „closed, confident” publications who did not wish to).

An unprecedented quantity of Western social science textbooks and literary works appeared in book publishing. The supply of the Hungarian book market with translated works—American or other Western works—far exceeded the supply of Western countries comparable to us (e.g., Portugal or Flemish Belgium). (Mark, 2005)

The third Helsinki package covered the issue of "Humanitarian and other cooperation (human rights)."

- Family reunifications, expansion of travel opportunities—these opportunities expanded slowly in most Eastern European countries, but explosively in Hungary. Mass Western tourism had already begun from the 1970s through travel agencies, and from the 1980s, with individual passports as well.
- Freedom of the press, cultural and academic exchange programs—without cultural and academic exchange programs, the establishment of the MTA-Soros Foundation would likely have been impossible, the first such institution in Hungary that openly declared the creation of an Open Society as its goal—naming the society of the party-state as a closed society.
- Respect for human rights and fundamental freedoms— with this, the issue entered the center of international politics in Europe for the first time. Among the fundamental human rights and fundamental freedoms was indisputably the freedom of conscience, following which the activity of small churches multiplied, and circles and groups were established within the major churches that the police—naturally with the support of the episcopates—had previously obstructed. This included the freedom of association—associations were established in large numbers, nominally without political definitions of goals, but every social, economic, and cultural issue carried within it sectoral-policy debates, and sectoral-policy debates made it clear in the eyes of more and more people that without a multi-party political structure, positions cannot be organized into competing alternatives. Based on the freedom of assembly, it became impossible to prevent—at least in private apartments—circles of acquaintances from meeting, debating politics, or establishing „free universities” (flat seminars).
- The debates—conducted partly by those who wanted capitalism and a multi-party civil democracy and a Hungary breaking away from the Soviet Union—were inseparably linked with the debates of those who wanted to reform socialism, wanted inner-party democracy, and hoped very much that reform forces would triumph in the Soviet Union as well. These forces, and the countless transitions between them, together created the condition for Hungarian society to become receptive to the Great Power bargain which, starting from Reykjavik, lifted Hungary out of the Soviet bloc and transformed it into a capitalist multi-party democracy.

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 94 -

All those who opposed this were repeatedly confronted by international civil organizations citing the Helsinki Final Act, which were capable of influencing their own governments and their own bourgeoisie making economic and investment decisions. (Mark, 2005)

Disarmament and international trade on one hand, and Helsinki on the other. The discourse is more relevant than ever.

The territorial partition of the world and, on this basis, arms control and non-interference in internal affairs are, above all, what the Putins of the world want. The forces of the world committed to democracy and the rule of law expect the states of the former Soviet region to move ever closer to the world of norms of the West. There are reserves for this everywhere in the former Soviet bloc. The most important reserve is called *zapadnik*, that is, the Westernizer tradition. Its main representative today is Ukrainian President Zelensky.

If we desire a world where the West – in possession of its enormous preponderance of power – protects the forces committed to democracy and the rule of law in non-Western territories, then we must urge for “Helsinki.” If we desire one where Putin, Xi Jinping, and the Hungarian Prime Minister reigning from 2010 to 2026, Viktor Orbán, do whatever they wish, then we must urge for “Peaceful Coexistence.”

The Memory of Gorbachev from 2026

Although^{lii} anniversaries almost invariably stimulate interest in certain topics, by April 2026, we can observe that there has been relatively little discussion regarding the fact that in the past year it was forty years ago, in the spring of 1985, that Gorbachev was elected to lead the USSR. Perhaps we do not speak more of this event now because those of us who lived through it attached immense hopes to Gorbachev’s elevation to the position of General Secretary – and this hope seemed to be vindicated by the dissolution of the Soviet Union... yet, in comparison, Russia today is a more aggressive power than the Soviet Union ever was.

The discourse on the politics of memory would, however, be highly significant: there are many who, having been born after 1975, no longer remember it as contemporaries; those born after 1985 have not yet studied it in history due to excessive “historical proximity”; and those born after 1995 have become the “influencees” of right-wing parties’ controlled textbooks and media in Hungary.

Reflecting, then, on our perceptions in 1985: Gorbachev was relatively young. With his birth in 1931, a generation stepped onto the stage that had experienced Stalinism in its youth, yet its adult political socialization was no longer defined by dread of the “unquestionable leader” and his unscrupulous associates. Instead, it was defined by the naturalness of the fact that the leadership was characterized partly by struggling currents and partly by the demands for space from disadvantaged regions (from which he also originated). The vitality of these factional struggles lasted for a good decade – from Stalin’s death to the failure of the Kosygin reform (the model for the later 1968

1

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 95 -

Hungarian economic reform)—after which the Brezhnevite stagnation set in (associated with re-Stalinization symbols and an unusually high average age for the leading elite). Nevertheless, the push from the periphery toward the center—the path taken by Gorbachev and his later Foreign Minister, Shevardnadze—continued even then. (Kotkin, 2000)

A generation emerged which, while having experienced the World War in its youth, did not find its primary spontaneous point of reference in the world-shaking victory of the Red Army in 1945—which had substantially extended the borders of the Soviet Union in both Europe and Asia, and even more so extended, by many millions of square kilometers, the region where pro-Soviet political forces could come to power. Rather, their reference point was that the gigantic Soviet army—in the decades following 1945—was essentially maintained *for nothing*. The U.S. army behaved as a "real" army with varying frequency on three continents in the interest of pro-American regimes (generally somewhat more democratic than their opponents, though unfortunately not always). Moreover, the British, French, Belgian, Portuguese, and Chinese armies were also engaged in warfare, while the Soviet army faced "non-regular" resistors in Berlin in 1953 and Budapest in 1956; during the 1968 Czech occupation, there was no actual fighting. While Soviet military advisors operated in many parts of the Third World, engagements involving complete Soviet divisions and later corps occurred for the first time only in 1979: in Afghanistan. By the time Gorbachev ascended from his role as Central Committee Secretary for Agriculture to a position of military and foreign policy decision-making, he already had to face a lost war. Furthermore, it is a two-century-old tradition that Russia is a "giant with clay feet" such that military defeat leads to systemic collapse; this occurred in relation to the Crimean War, the Japanese War, and the First World War as well. (Westad, 2000)

Gorbachev's "background" lay in the sphere of agricultural policy: he was the first politician about whom it could be believed that—alongside the assertion of the interests of the power-exercising apparatus—it was not the interest groups of industrial giants and planning offices, but rather the "scandalous nature" of the daily supply of the population that represented the challenge for him.

Gorbachev was the first to be supported politically by the patently most intellectual giant of the Politburo, KGB chief Andropov, yet whose name was nonetheless not associated, either at home or abroad, with the post-Stalinist Soviet secret service—one that did not shrink from political assassinations, torture, or confinement in mental institutions.

Gorbachev was the first Soviet leader to communicate and appear in a "Westernized" manner; anyone watching the television news anywhere in the world a few months earlier—before his General Secretaryship—took notice of the spontaneous interview at a London airport in an unbuttoned coat, and the attractive wife soon presented to the world.

Gorbachev began by openly criticizing government members by name in a Soviet Union of impersonal, "Dodonaic" communication, and subsequently replaced seventy percent of them.

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 96 -

In short: Gorbachev represented the "better face" of Russia, the Westernizer (*zapadnik*) tradition, the "Westernism" known since the 18th century. One could begin to trust that Russia – over the course of decades – would arrive among the European nations. (Taubman, 2022)

What makes this forty-year-old story relevant now in the spring of 2026, however, is the turn in foreign policy, which was already perceptible during the aforementioned London visit – where he went formally as the chairman of the foreign affairs committee of the Soviet parliament, yet was nonetheless received by the British Prime Minister. By September, a leading Soviet foreign policy journalist predicted the Soviet-American summit as a corollary event to the UN General Assembly; although it only took place in Geneva in November, the American President received the Soviet Foreign Minister as early as September. There had been no such high-level Soviet-American negotiations since the Soviet aggression against Afghanistan.

Soviet-American relations had been based on the balance of power and "mutual deterrence" since the sixties. The Soviet Union – despite its GDP being much lower than that of the USA and relatively declining compared to the world or the West – maintained a nuclear force that balanced not only the closely cooperating U.S. and British nuclear forces but potentially the French nuclear force as well. The West's antidote to Soviet thermonuclear weapons for decades was the maintenance of a nuclear capacity capable of destroying a similar number of Soviet major cities. In a conventional war, Soviet armored units would have reached the Atlantic Ocean; the substantive antidote to this – as could be read in military textbooks (purchasable in Budapest second-hand bookstores, without confidentiality) – was that in the event of such an attack, NATO strategists designated a line between the Elbe and the Rhine which, if crossed by the Soviet army, would trigger the West's use of nuclear weapons. The escalation of this, in densely populated Western Europe and on the Eastern and Western coasts of the USA, could have resulted in as many as "one hundred million victims." (Sarotte, 2010)

In the 1980s, however, a technological shift occurred: high-performance interceptor missile systems were developed – a development that was tested under live-fire conditions in the 2025 Iran-Israel war, where the launched Iranian missiles practically failed to penetrate. Hopefully, the "drone wall," currently under construction in the 2020s, will serve a similar purpose at the eastern border of NATO.

Utilizing the rather unfortunate expression "Star Wars", satellite-based laser technology made it a realistic possibility to destroy Soviet intercontinental ballistic missiles before they could re-enter the atmosphere over the USA. Following 1978, the neutron bomb program was restarted, which would have enabled the halting of Soviet tank columns without the general radioactive contamination of Western Europe.

In other words: Western technological and GDP superiority now allowed for the stopping of an aggressor without risking the destruction of one hundred million people, or indeed, the entirety of human civilization. Although many characterized it as an illusion, 45% of the American population began to trust that the American satellite laser protective umbrella would function.

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 97 -

Western security-policy thinking sought to assert this superiority and this new reality, a point upon which Brezhnev and his team became rigid. They believed that the legendary Soviet aviation—the Soviet space-race advantage described by the proper names Sputnik–Gagarin–Salyut—and their intercontinental missiles, supplemented by tank superiority, would counterbalance the Western superiority of which they themselves were aware. Gorbachev, in contrast, recognized that the Soviet Union had lost the arms race; the USSR could no longer be defended on a basis of parity, but rather by yielding to Western demands. This began in military terms with a unilateral moratorium on intermediate-range missiles—this was logically followed by a relaxation of human rights, the relinquishing of Afghanistan, the liquidation of Third World terrorist connections, then the relinquishing of Eastern Europe, and finally—though no longer planned by Gorbachev—the "release" of the Soviet Union itself and the banning of the Soviet Communist Party.

The concern among contemporary participant observers—I am a personal witness to such anxieties among Hungarian, Polish, American, and French intellectuals—was that the *zapadnik* (Western) Gorbachev would be replaced by a figure standing on the ground of Russian superpower status who would attempt to undo these developments. Russian GDP did not need to be improved for this purpose, as such a vast portion of it was concentrated in oil and gas exports that the country was capable of disproportionately large military efforts; furthermore, the Russian population tolerated being kept at a low standard of living more readily than the European population tolerated even a one-percent reduction of its much higher standard of living for the sake of increasing the security budget. (Kotkin, 2000; Sarotte, 2010)

Post 2014 situation

This turn occurred with Putin; it became clear by 2014 at the latest, but the West did not react appropriately. Now, in the mid-2020s, however, we have reached the point where the aggressor could be stopped; a West-East war (if necessary) could be fought on the East European Plain. The Russian-American balance of power has shifted even further in favor of the latter, yet Trump is abandoning what his predominantly Republican predecessors achieved: that the containment of the Eastern power must be resolved on the grounds of reality—by forcing peace if possible, or by defeating the opponent in war if necessary.

It is a fundamental difference that a Gorbachev-era coup in the 1980s would have faced a much weaker Europe (lower GDP, fewer member states, with Sweden and Finland considered neutral), while counting Ukraine—which represents a full third of the Russian Empire's historical strength—among its own resources. Furthermore, several strong Central European states—the GDR, Poland, and despite all its "separate path," Romania—would also have strengthened them. (Romania and Poland represent significant force in a conventional war; if, according to Litvinov's concept, the Poles and Soviets had stood together against Germany in 1939, the war would have ended sooner with a German defeat. The switching of sides by the 430,000-strong Romanian

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 98 -

army in 1944 substantially increased the superiority of the 1.3 million-strong Soviet army over the half-million-strong German army, which greatly accelerated the advance through Moldavia, Wallachia, and the Banat into Hungary; moreover, Romanian troops played a significant role in repelling the final German counter-offensive launched in the Lake Balaton region.)

Thus, the game is not over even in the case of Trump's betrayal and/or strategic error; Europe and Great Britain are capable of stopping the aggressor. Excluding nuclear capacity, the armed forces of European NATO states manifoldly surpass those of Russia (Plokhly 2024). The long-term stake is not only whether Ukraine remains free and whether Eastern Europe comes under direct Russian threat, but also whether we let go of the chance for a "Zapadnik" (Westernizer) regime change to occur "as scheduled" in the event of a Russian defeat.

There is, then, another connection we do not talk about. Ukraine is historically a very young nation-state. 19th-century European thought, for example, viewed Poland as a territory occupied by the Russians, which had only recently come under Russian sovereignty. Accordingly – as the broader Hungarian intelligentsia knows, if from nothing else, then from Spiró's roman *The X-es* – Russian Poland possessed some autonomy. Similarly, the acquisition of Central Asia – which partly meant the conquest of independent states and partly replaced the Ottoman Empire – was clearly defined by the European press (the contemporary British and Hungarian papers are worth browsing) as the expansion of the Russian Empire.

It was the Tsarist Empire's actions against Central Asian, Baltic, Finnish, and Polish populations that caused people to speak of Tsarist Russia as the "Prison of Nations." These peoples were in prison – according to contemporary European thought, their desirable future (even without concrete plans) was liberation, just like that of the Greeks or the Balkan peoples from under the Turkish Empire. Not many considered that Ukraine's "natural state" should also be independence from Russia. In the *Pesti Napló* during the second half of the 19th century, the word "Russian" occurs 921 times more frequently than the word "Ukrainian"; for the much smaller Lithuanian population, this disadvantage is only 144-fold. The concept of "Russia" exceeds "Ukraine" 217-fold, while it exceeds "Lithuania" 260-fold, which – though in this case Ukraine's visibility is slightly greater – still indicates the weakness of perceptions regarding Ukraine compared to the proportions of the two areas that did not exist as independent states.

During the First World War, Russia surpassed Ukraine 52-fold, and Lithuania only 38-fold; the "Russian" concept surpassed the "Ukrainian" 114-fold and the "Lithuanian" 124-fold. The early medieval state centered in Kyiv was called Kyivan Rus, and the Hungarian minority in Máramaros County was called Ruthenians – or more clearly: Hungarian-Russians (magyar-oroszok).

And although various Ukrainian independence efforts existed during the struggle between the Whites and Reds in the 20th century, and during the Soviet-German war, Soviet internal politics could view the Ukrainian elite and the Cossacks as enemies; however, the thought of any security risk did not even arise when Khrushchev

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 99 -

annexed Crimea—the only warm-water Russian port—to the Ukrainian Soviet Republic. (That post-Soviet military strategists considered Crimea, which had returned to Ukraine, realistically recoverable sooner or later, can be suspected from the fact that in the quarter-century before 2014, no efforts were made to expand the naval ports on the eastern shore of the Black Sea, which unquestionably belonged to Russia.)

The residents of Ukraine, who became independent in the momentum of the Soviet Union's collapse, fluctuated between Eastern and Western orientation between 1990 and 2014 according to polling data and election results; Westernism triumphed in Ukrainian public opinion due to the impact of the Russian attack. The separation of the Ukrainian church from the Russian patriarch symbolically completed this process.

Now, this story can also be interpreted as the "Westernist" (*Zapadnik*) and "Easternist" forces of the Russian-Ukrainian world previously clashing within a "unified Russia," without geographical constraints, in the society of large cities—though Odessa was obviously a *Zapadnyik* city even then. With the separation of Russia and Ukraine, the old *Zapadnyik*–*Narodnik* opposition received a clear territorial meaning. (As a continuation of this meaning, Putin began a clear Eastern, i.e., Asian orientation, and within this, he announced a program stating that the still predominantly European Russian population must slowly populate the millions of square kilometers of habitable—i.e., southern—Siberia.)

Thus, for us, for the West, the stake has become twofold: the former—minority—"Westernist orientation" has physically moved further west. Therefore, we must defend Ukraine not only because we theoretically love independent states and dislike it when they are attacked, but also because our allies have been "squeezed" there in the Russian-Ukrainian historical complex. Secondly, because the defeat of "Easternist" Russia—the fall of the Putin system—can prevent Russia from becoming Asia's "forward outpost" against Europe.

Those who thought that after the fall of the Soviet Union, China or Islamism would be the global challenge the West must face, can also see the solution in a Western victory on the Ukrainian-Russian front. Returning to the starting point: Gorbachev and Zelenskyy wanted and want to lead Eastern Europe to the West. Putin and Yanukovych, on the other hand, definitively to Asia. (Plokhyy, 2015; Kotkin, 2000)

It is quite difficult to imagine a stake more global than this.

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 100 -

REFERENCES

- [1.] Hanson, V. D. (1999): The Good, the Bad, and the Ugly. – Arion: A Journal of Humanities and the Classics, 6 (3): 150-195. <http://www.jstor.org/stable/20163731>
- [2.] Haslam, J. (1997): Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury Is Still Out. – The Journal of Modern History, 69 (4): 785-797. <https://doi.org/10.1086/245594>
- [3.] Kotkin, S. (2000): Class, the Working Class, and the Politburo. – International Labor and Working-Class History, (57): 48-52. <https://doi.org/10.1017/S0147547900212696>
- [4.] Mark, J. (2005): Discrimination, Opportunity, and Middle-Class Success in Early Communist Hungary. – The Historical Journal, 48 (2): 499-521. <https://doi.org/10.1017/S0018246X05004486>
- [5.] Mark, J. (2010): The Unfinished Revolution. – Yale University Press, New Haven. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [6.] Nagy, P. T. (1999): Az "egyenrangú nemzetek Európája" tudat illúzió voltáról. In: Szabolcs, O. (szerk.): Európai identifikáció: nemzeti identifikáció a történelemtanításban. – ELTE BTK, Budapest. 18-26. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [7.] Nagy, P. T. (1999a): Teaching history as teaching of pluralism. In: Anon (szerk.): Yearbook / International Society for History Didactics. – International Society for History Didactics, Augsburg. 78-86. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [8.] Nagy, P. T. (2002): Jelenkortörténeti beállítódás a középiskolában. – TÖRTÉNELEMPEDAGÓGIAI FÜZETEK, (12): 65-73. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [9.] Nagy, P. T. (2003): Teaching NATO within the framework of history - the Hungarian case. In: Teaching NATO and security policy. – NATO HQ, Brussels. 25-29. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [10.] Nagy, P. T. (2007): Continuity in history textbooks in Eastern Europe (1980-2000). – ISKOLAKULTÚRA ONLINE, (1): 47-53. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [11.] Nagy, P. T. (2014): Szabolcs Ottó 1927-2013. – Tani-tani. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [12.] Plokh, S. (2015): Quo Vadis Ukrainian History? – Harvard Ukrainian Studies, 34 (1/4): 11-34. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [13.] Sarotte, M. E. (2010): Perpetuating U.S. Preeminence: The 1990 Deals to "Bribe the Soviets Out" and Move NATO In. – International Security, 35 (1): 110-137. [Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.](#)
- [14.] Sarotte, M. E. (2014): A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion. – Foreign Affairs, 93 (5): 90-97. <https://www.jstor.org/stable/24483307>
- [15.] Schroeder, P. W. (2004): International Order and Its Current Enemies. – Journal of the Society of Christian Ethics, 24 (2): 193-201. <https://doi.org/10.5840/jsce200424211>
- [16.] Snyder, S. B. (2013): 'A Call for U.S. Leadership': Congressional Activism on Human Rights. – Diplomatic History, 37 (2): 372-397. <https://doi.org/10.1093/dh/dht004>
- [17.] Taubman, W. (2022): Reassessing Gorbachev. – Russian History, 49 (2/4): 352-362. <https://doi.org/10.1093/dh/dht004>

Nagy: Kelet-nyugati kapcsolatok emlékezetkultúrájáról [Culture of Memory in the Context of East-West Relations]

<https://doi.org/10.59531/ots.2026.4.2.87-101>

- 101 -

- [18.] Westad, O. A. (2000): The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms. – Diplomatic History, 24 (4): 551-565.
<https://doi.org/10.1111/0145-2096.00236>

Absztrak. A tanulmány a Kelet-Nyugat közötti szembenállás emlékezetpolitikai diskurzusát vizsgálja az 1975 és 2025 közötti időszak történetére nézvést, különös tekintettel a középiskolai oktatásban, történelmi tudat formálásban használható narratívákra. A szerző éles különbséget tesz a „békés egymás mellett élés” (a világ felosztása és a status quo elfogadása) és a „helsinki folyamat” (Az univerzális normák és az emberi jogok érvényesítése a vasfüggönyön túl is) logikája között. Az elemzés rávilágít, hogy míg a fegyverzetkorlátozási tárgyalások nem avatkoztak be a diktatúrák belső viszonyaiba, a helsinki záróokmány három kosara szétzilálta a szocialista rendszerek zárt struktúráit. A szöveg 2026-os perspektívából értékeli Mihail Gorbacsov fellépésének negyvenedik évfordulóját, kiemelve benne a „zapadnyik” (nyugatos) tradíciót. Mindez összefügg a jelenlegi ukrajnai konfliktussal: a Nyugat számára a tét ma is kettős: a demokratikus normák védelme és Oroszország véglegesen ázsiai hatalommá válásának megakadályozása. Mindkettőt a "zapadnyik" hagyomány, az ellenálló Ukrajna támogatása révén segítheti elő a Nyugat.

APPENDIX

ⁱ At this point, the study relies on Péter Tibor Nagy, *Helsinki ötven* (Helsinki Fifty), *ÉLET ÉS IRODALOM* 69:34 Paper: 2025-08-22 (2025) <https://www.es.hu/cikk/2025-08-22/nagy-peter-tibor/helsinki-otven.html>, as well as my lecture titled *The Essential Difference of "Helsinki Process" and "Peaceful Coexistence"*, delivered on August 1, 2025, at a private apartment seminar for foreign students.

ⁱⁱ At this point, the study relies on Péter Tibor Nagy: *Gorbacsov negyven* (Gorbachev Forty), *NÉPSZAVA ONLINE* 2025.09.29. Paper: 3299441 (2025) https://nepszava.hu/3299441_gorbacsov-negyven; and Péter Tibor Nagy: *Szlávok orbáni háborúja* (War of the Slavs in the mind of Orban), *NÉPSZAVA ONLINE* 2025 Paper: 3306467 (2025). https://nepszava.hu/3306467_szlavok-orbani-haboruja